

માતૃભાષા
ગુજરાતી
અંગ્રેજની માતા છે

Indo-European

is
Gujarati

લેખક

ડૉ. નરસિંહભાઈ મગનલાલ પટેલ

પ્રકાશક

નવભારત સાહિત્ય મંદિર

માતૃભાષા
ગુજરાતી
અંગ્રેજીની માતા છે

Indo-European
is
Gujarati

લેખક
ડૉ. નરસિંહભાઈ મગનલાલ પટેલ
(ઉકાવાળા)

ભારતમાં પ્રકાશક
Navbharat Sahitya Mandir
201 Pelican House, Near Natraj
Ashram Road, Ahmedabad 380 009
Gujarat State, India

અર્પણ
પૂજ્ય દાદીમા જુમાંમાને

પ્રેરણા
પ્રિયંકા, પ્રિયેષ, પ્રશાન્ત અને વિવેક

આભાર
પ્રિયેષે (નવ વર્ષના) બધી આફૂતિઓ કોમ્પ્યુટરથી બનાવી
ઉષાએ બીજુ આવૃત્તિમાં જોડણી સુધારી

કિંમત
ભારતમાં રૂપિયા ૮૮
ઈંલેન્ડમાં પાંચ પાઉંડ
અમેરિકામાં દશ ડોલર

કોપીરાઇટ
બધા હક્કો મુલ્લગ્રામ

સંપર્ક
ડૉ. નરસિંહભાઈ મગનલાલ પટેલ
પ્રકાશકો દારા

ISBN-0-9543-382-4-3

પ્રથમ આવૃત્તિ જાન્યુઆરી ૨૦૦૫
બીજુ આવૃત્તિ ઓગસ્ટ ૨૦૦૫

UK માં પ્રકાશક
Flame Tree Publications
1 Bradshaw Avenue
Leicester, LE2 9PD
United Kingdom

પ્રસ્તાવના

સંસ્કૃત, ગ્રીક, લેટીન, વગેરે ભાષાઓ એક બીજાને મળતી આવે છે તેમ ભારતના કોલકટા શહેરમાં શ્રી વિલિયમ્સ જોન્સે ઈ.સ. ૧૭૮૬ માં જહેર કર્યું હતું. તેથી તેમાંથી આવેલી ભાષાઓ જેવી કે ગુજરાતી, અંગ્રેજી, જર્મન, રશિયન, ફારસી, ઉદ્ધુ, હિન્ડી, મરાಠી, બંગાળી, પંજાબી, સિંહાલી, ઈટાલિયન, વગેરે પણ એક બીજાને મળતી ભાષાઓ છે.

બધી મળતી આવતી ભાષાઓની માતા જેને હવે ઈન્ડો-યુરોપિયન (Indo-European) ભાષા કહેવામાં આવે છે તે આજથી સાત હજાર વર્ષ પહેલાં એશિયામાં કોઈક જગ્યાએ બોલાતી હતી તેમ વિદ્ધાનોએ નક્કી કર્યું હતું. ભાષાશાસ્ત્રીઓએ તે મૂળ ભાષાના કુલ ૧૩૫૦ શબ્દમૂળો વૈજ્ઞાનિક રીતે અત્યારની બધી ભાષાઓના શબ્દોના અભ્યાસથી બનાવેલા નિયમો અને શબ્દોની સરખામણીથી ઘડયાં હતાં. તેઓ જરાવે છે કે તે ઘડેલાં શબ્દમૂળોમાં વ્યંજન અક્ષરો સાચા છે પણ સ્વર અક્ષરો વિષે પૂરતી ખાતરી આપી શકતી નથી.

ફક્ત મૂળ આદિ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષામાં જ તે ઘડેલાં શબ્દમૂળો સાધારણ શબ્દો તરીકે વપરાતાં હતાં તેમ દુનિયાના ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ચોક્સથી જરાવે છે. તેમણે આપેલાં ૧૩૫૦ ઘડેલાં શબ્દમૂળોનો અભ્યાસ કરતાં આંધળાને આંખે વળગો તેવું મને જોવા મળ્યું હતું. આ પુસ્તકમાં જોઈશું કે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં ઘડેલાં શબ્દમૂળો Dhei, Bheid, Widhu, Leip, Tkei, Denk, Ten અને Sker ના અંગ્રેજી અર્થ suck, split, wood, adhere, settle, bite, stretch અને dung ભાષાશાસ્ત્રીઓએ આપ્યા છે. તે શબ્દમૂળો તળપદા ગુજરાતી શબ્દો ધાઈ, ભૈડ, વેઢુ, લીપ, ટકાઈ, ડંખ, તાણ અને છેર છે તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ. અઢીસોથી વધારે ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દમૂળો રોજબરોજની અસલ ગુજરાતી (આજનું નામ છે પ્રાચીન કાળમાં તેનું શું નામ હતું?) ભાષામાં છે. આમ ન બનવાનું કેમ બન્યું હશે તેનાં વિગતવાર કારણો ત્રીજા પ્રકરણમાં આપ્યાં છે. વળી બધાં

જ ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દમૂળો અસલ ગુજરાતીમાંથી આવ્યાં હતાં તેમ આ પુસ્તકમાં બતાવવામાં આવ્યું છે. ટુંકમાં કહી શકાય કે યુરોપ અને દક્ષિણ એશિયાની ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ ગુજરાતી ભાષામાંથી ઉત્પન્ન થઈ હતી. આવું ગંભીર ઉર્ચારણ ભાષાશાસ્ત્રના વિદ્ધાનોએ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં નવાં શબ્દમૂળો ઘડીને સાબિત કર્યું છે.

યુરોપની ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓમાં એક પણ નહિ, સંસ્કૃતમાં જૂઝ, જ્યારે ગુજરાતીમાં ૨૭૧ થી વધારે શબ્દમૂળો સાધારણ શબ્દો તરીકે વાપરીએ છીએ. શબ્દમૂળો આદિ ભાષામાં જ સાધારણ શબ્દો તરીકે વપરાતાં હતાં જેથી ભાષાશાસ્ત્રીએ પુરવાર કર્યું છે કે ગુજરાતી જ આદિ ભાષા હતી અને તેથી તે અંગજાની માતા છે. અહીં તે ઊઘાડી પરિસ્થિતિની તમારી સમક્ષ ફક્ત હું રજૂઆત કરું છું. શબ્દોની સરખામણીના અભ્યાસમાં ઉત્તમ સંસ્કૃતનો ઉપયોગ કર્યો હતો. ગુજરાતી અને ભારતની બીજી ભાષાઓ તેમાંથી આવી હતી તેવી ખોટી માન્યતાથી તેમના શબ્દોને તે અભ્યાસમાંથી બકાત કર્યો હતા. તે ખોટી માન્યતાના પાચા પરિચયમના વિદ્ધાનોએ આર્યાની ચડાઈનો તર્ક (AIT) કરી ખોદ્યા હતા. બાઈબલની બીનાઓ સાથે સુમેળ કરવા અને તેમની સંસ્કૃતિને ઊંચી બતાવવા AIT નો તર્ક કર્યો હતો. AIT પુરાતત્વ અવષેષોના અભાવે હવે જૂઠો ઠર્યો છે. ગુજરાતી ભાષા ઉત્તમ સંસ્કૃતમાંથી નથી આવી તે પણ વર્ષો પહેલાં વિદ્ધાનોએ નક્કી કર્યું હતું. ગુજરાતીના મૂળ શબ્દોને તે સરખામણીમાં સામેલ કર્યા હોત તો તેઓ જ જોય શક્યા હોત કે મૂળ ભાષા ખરેખર ગુજરાતી હતી.

પુરાતત્વ ખાતાના વિદ્ધાનોએ કરેલી નવી શોધોથી (જેવી કે સરસ્વતી નદીના પટની, ખંભાતના અખાતમાં ડૂબેલાં નવ હજાર વર્ષ જૂનાં બે શહેરોની, હરિયામાં ડૂબેલી પુરાણી ઢારકાપુરીની, વગોરે) ગુજરાતની સંસ્કૃતિ દુનિયામાં સૌથી જૂની નક્કી થઈ હતી. શ્રી થોર હર્યેડાલે ગુજરાતની સંસ્કૃતિ દુનિયામાં સૌથી પુરાણી હતી તે તેમના પુસ્તકમાં સાબિત કર્યું છે. ઉત્તર પ્રદેશ, હરિયાણા, બલુચિસ્તાન અને બંગાળમાં થયેલી નવી શોધોથી નક્કી થયું હતું કે એતીના પાકો પણ દુનિયામાં

પ્રચલિત માન્યતાઓથી હજારો વર્ષ પહેલાં ગુજરાતમાં (જે પુરાણા સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશનો એક ભાગ હતો) થતા હતા. ડાંગર, વરી, કમોદ, જઘ અને કપાસની ખેતી સૌથી પહેલી ભારતમાં થઈ હતી.

સાત હજાર વર્ષ પહેલાં દુનિયામાં ફક્ત સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં પુષ્કળ પાણી અને બહોળી ફળદ્વારા જમીનથી મબલખ પાકો થતા હતા તેથી મોટા પ્રમાણમાં નિકાશ કરી શકાય તેટલી વસ્તીની પેહાશ થતી હતી. ભાષા અને સંસ્કૃતિ સાથે વસ્તીનું ઉભરાણ ત્યાંથી થયું હતું. વિદ્ધાનોએ બીજા સ્થાનોએ ઈન્ડો યુરોપિયનોનું મૂળસ્થાન બતાવ્યું હતું ત્યાં નિકાશ કરાય તેટલો વસ્તી વધારો થતો ન હતો. તેઓ વસ્તી વધારાના વિષયને તેમની ચર્ચાઓમાં કાયમ ટાળતા આવ્યા હતા.

જ્યારે હું અંગ્રેજી સરખું સમજતો થયો હતો ત્યારે ધ્યાનમાં આવેલું કે માતૃભાષા ગુજરાતી અને દૂરદૂરની અંગ્રેજી વરચ્ચે કંઈક ઊંડો સંબંધ છે. યુરોપના કાબેલ લોકોએ તે સંબંધ તદ્દન સાચો છે તેમ બસોથી વધારે વર્ષ પહેલાં જાહેર કર્યું હતું. ભારતના શિક્ષણકારોને તે વાતની ખબર હતી પરંતુ મારા વીશ વર્ષના (ઈ.સ. ૧૯૪૦-૫૯) શિક્ષણમાં કોઈ શિક્ષકે તે વાત મને ભાગાવી ન હતી કે કોઈ પુસ્તકમાં છાપેલી પણ દેખાણી ન હતી. આ ખરી બીનાને કેમ તેમણે ગુંગળાવી રાખી હશે?

આજુવિકાનું કામ સ્વતંત્રાથી છોડી નિવૃત્તિ મેળવ્યા બાદ મનોરંજન માટે મનગમતા વિષયોમાં મારું ધ્યાન પરોવાયું હતું. પ્રાચીન સંસ્કૃતિ અને તે જમાનામાં બોલાતી ભાષાઓ વિશે અભ્યાસ કરવાનું મેં શરૂ કર્યું હતું. તેથી સરસ્વતીસિન્ધુ ખીણના પુરાતત્વ અવશેષો તરફ ધ્યાન ખેચાણું હતું. હમણાં જ શોધાયેલા સરસ્વતી નદીના, ચાર હજારથી વધારે વર્ષથી સુકાઈને ભાડો થયેલા, પહોળા પટના કિનારે આવેલાં ખંડિયેરોમાં વાપરાયેલી ભાષા વિષેના ગરમાગરમ વિવાદોનું વાંચન થયું હતું. શ્રી રાજારામ અને શ્રી ઝાએ લખ્યું હતું કે સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી મળી આવેલી પથ્થરની ઠીકરીઓ ઉપર ટાંકેલી ભાષા વૈદિક સંસ્કૃત છે. શ્રી મહાદેવન અને શ્રી પરપોલા કહે છે કે તે પુરાણી

દ્રાવિડ ભાષા છે. શ્રી પરપોતાએ તે વિષે એક પુસ્તક લખ્યું છે. વળી ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ જ દક્ષિણાની દ્રાવિડીયન ભાષાઓમાંથી આવી હતી તેમ શ્રી કિરથી કુમાર કહે છે. તેમના સિવાય બીજા અનેક વિદ્ધાનોએ આ વિષય ઉપર કેટલાંય જાડાં પાતળાં પુસ્તકો અને ઊંડા રહ્યાં નિબંધો લખ્યાં છે. શ્રી કિરથી કુમાર સાચા હોય તો યુરોપમાં આર્થિક માંડી એશિયામાં શ્રીલંકા સુધીની બધી ભાષાઓની એકતા છે તેમ પુરવાર થાય. હજારો વર્ષ પહેલાં થયેલી માનવ મેદનીની હેરફેરોમાં ગુજરાત વરચે આવે જેથી ગુજરાતી ભાષા અને સંસ્કૃતિએ તે દેશોની ભાષાઓ અને સંસ્કૃતિની ઉત્પત્તિમાં ભૂતકાળમાં મોટો ભાગ ભજ્યો હશે તેની મને ખાતરી થઈ હતી. આ પુસ્તકમાં જગતાવેલા મારા અભ્યાસથી તે તદ્દન સાચું હતું તેમ પુરવાર થયું છે.

ગુજરાતી પોતે જ યુરોપ અને એશિયાની ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓની માતા હતી તે ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દમૂળોના અભ્યાસથી સાબિત થયું છે. આ પુસ્તક જુદાં જુદાં વિજ્ઞાનોની બધી શાખાઓમાં થયેલી નવી શોધોનું અને મારા ઊંડા મનોમંથનનું ફળ છે. વર્ષો પહેલાં ધ્યાનમાં આવેલો ગુજરાતી અને અંગ્રેજનો સંબંધ આજે અણધારી દ્વિશામાં સચોટ પુરવાર થયો છે. માતૃભાષા ગુજરાતી વાણીની મહાન દેવી માતા સરસ્વતી છે. આ વિષયના અનુસંધાનમાં આવતા બીજા બે વિષયોની (આપણે કોણ છીએ? અને દુનિયાના ગણિતના આંકડા ક્યાંથી આવ્યા?) પણ આ પુસ્તકમાં છાણાવટ કરવામાં આવી છે.

મને જરૂરી મદદ કર્યાથી મારા ઘરનાં સમુબેન, શૈલેષ, ઉષા, સ્નેહા અને ભૂપેનદ્રનો હું ઝણી બન્યો છું.

જ્ય ભારત

ડૉ. નરસિંહભાઈ પટેલ

પ્રજાસત્તાક દિન, પોષ વદ ૧, સવંત ૨૦૬૧

તારીખ ૨૬-૧-૨૦૦૫, ન્યુ મોન્ડન, લંડન, ઇંગ્લેન્ડ

બીજુ આવૃત્તિ

પહેલી આવૃત્તિને ઈંગ્લેન્ડમાં સારો આવકાર મળવાથી આ બીજુ આવૃત્તિ ખાસ ભારતના અને અમેરિકાના ગુજરાતી વાંચકો માટે નવભારત સાહિત્ય મંદિરના સહકારથી બહાર પાડવામાં આવી છે.

હું માનું છું કે ભારતમાં (ખાસ કરીને ગુજરાતમાં) અને અમેરિકામાં આ પુસ્તકને સારો આવકાર મળશે. લાંબા વખતથી મારો ધ્યેય જગતમાં બધે વસતા ગુજરાતીઓ સમક્ષ દુનિયાના વિદ્ધાનોએ જે નવી શોધો કરી છે તેમને ગુજરાતી ભાષામાં રજૂ કરવાનો હતો. ભાષાઓ વિષેની ચર્ચા બીજુ ભાષાઓમાં લખાયેલી મળો છે પણ ગુજરાતીમાં તેનું લખાણ જૂજ જોવા મળો છે. ભાષાશાસ્ત્રીઓએ જે ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દમૂળો ઘડયાં છે તે ગુજરાતીના શબ્દો છે તેનું મને પાડું ભાન થયું હતું એટલે “ભાવતું હતું અને વૈદે સૂચવ્યું” વાળી વાત બની હતી.. મને ખાતરી છે કે ઉત્સુકો આ પુસ્તક વાંચીને મારો મૂળ ધ્યેય સફળ કરશે.

સામાન્ય માણસોને આ પુસ્તકના વાંચનથી આપણે અને આપણી ભાષાઓ ક્યાંથી આવી અને તે વિષે દુનિયાના વિદ્ધાનો શું કહે છે તેનો સંપૂર્ણ ઝ્યાલ આવશે. વિદ્ધાન વાંચકોને ગુજરાતી ભાષા પોતે જ ઈન્ડોયુરોપિયનોની મૂળ ભાષા હતી તેની પાડી સમજણ પડશે.

બીજુ આવૃત્તિ મોટે ભાગે પહેલી આવૃત્તિની નકલ છે. પહેલી આવૃત્તિમાં અનિવાર્ય ભૂલો થઈ હતી તે અહીં સુધારી છે. આ પુસ્તકની કાચી નકલ ઉપર એક ગુજરાતીના પ્રધ્યાપકશ્રીની ટીકાઓ ગુજરાત રાજ્યના મુખ્ય મંત્રીશ્રીની કચેરી દ્વારા મને મળી હતી.. તે ટીકાઓને ધ્યાનમાં લઈને કેટલાક મુદ્દાઓની વધારે ચોખવટ કરી છે.

જ્ય ભારત

ડૉ. નરસિંહભાઈ મગનલાલ પટેલ

જન્માએમી, શાવણ વદ ૮, સંવત ૨૦૬૧, તા. ૨૭-૮-૨૦૦૫

લક્ષ્મીપુરા, પાલનપુર, ગુજરાત

આફુન્તિઓની ચાહી

૧ આદ્વિતીયામાં ફેલાણ બતાવતો નકશો	૨૪
દુનિયામાં ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષા બોલતા લોકોનું ફેલાણ કેવી રીતે થયું તે અહી બતાવ્યું છે.	
૨ સરસ્વતી નહીં, સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની હંદ અને ફળદુપ પ્રદેશ બતાવતો નકશો	૨૮
સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની હંદ, ફળદુપ પ્રદેશ અને પુરાણાં શહેરો તેમજ આજે જાણીએ છીએ તે પ્રમાણે સરસ્વતી નહીનો પટ.	
૩ પ્રોટો ઈન્ડો યુરોપિયન ભાષાઓનું વર્ગીકરણ	૪૩
પૂર્ણિમના વિદ્ધાનોએ આપેલું ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓનું વર્ગીકરણ.	
૪ ઈન્ડોઆર્થન ભાષાઓનું વર્ગીકરણ	૪૪
પૂર્ણિમના વિદ્ધાનોએ આપેલું ઈન્ડોઆર્થન ભાષાઓનું વર્ગીકરણ..	
૫ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની લિપિ બતાવતી પથ્થરની ઠીકરીઓ	૫૧
સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની પથ્થરની ઠીકરીઓ ઉપરનું લખાણ.	
૬ ગુજરાતીનું ખરું સ્થાન બતાવતું ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓનું વર્ગીકરણ	૧૦૫
ગુજરાતી ભાષાને મધ્યમાં બતાવતું ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓનું નવું વર્ગીકરણ.	
૭ મહાસંસ્કૃત, ઉત્તમ સંસ્કૃત અને ગુજરાતીનો સંબંધ બતાવતું ભાષાઓનું વર્ગીકરણ	૧૦૮
અહી વિગતથી આ ત્રણે ભાષાઓનો સંસંધ બતાવ્યો છે.	
૮ ઈન્ડોનેસિયામાં બોરોબદુરનું બૌધિક મંદિર	૧૧૫
બોરોબદુરના ભવ્ય મંદિરની છબી.	
૯ કંબોડિયામાં અંગકોરવાટનું સનાતન મંદિર	૧૧૫
અંગકોરવાટના ભવ્ય મંદિરની છબી.	

અનુક્રમણિકા

પ્રસ્તાવના	૩
બીજુ આવૃત્તિ	૭
આકૃતિઓની ચાહી	૮
ઉલ્લેખ અને આગળ વાંચન	૧૦
૧ ગુજરાતી અને અંગ્રેજીને શું સંબંધ છે?	૧૧ ગુજરાતીમાંથી અંગ્રેજમાં આવેલા એકસોથી વધારે શબ્દોના ઉદાહરણ આપીને આ બંને ભાષાઓ વર્ચેનો સંબંધ બતાવવામાં આવ્યો છે.
૨ આપણે કોણ છીએ?	૨૧ માણસની ઉત્પત્તિથી માંડી અત્યારની જુદી જુદી પ્રજા કેવી રીતે જુદા જુદા દેશોમાં વસી છે તે દુનિયાનો નકશો આપીને બતાવ્યું છે.
૩ આપણી ભાષા ક્યાંથી આવી?	૩૮ દુનિયાના વિદ્ધાનોએ અત્યારની ભાષાઓનું વર્ગીકરણ કેવી રીતે કર્યું તે બે વંશાવળીઓ આપીને બતાવ્યું છે. અંગ્રેજ ગુજરાતીમાંથી કેવી રીતે આવી તે વિગતવાર બતાવ્યું છે.
૪ આદિ ભાષાનાં શબ્દમૂળો અને ગુજરાતી સામાન્ય શબ્દો	૬૮ અઠીસોથી વધારે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં શબ્દમૂળો જે ગુજરાતીના સામાન્ય શબ્દો છે તે સમજાવીને તેમની ચાહી આપી છે.
૫ ગુજરાતી અને સંસ્કૃતને શું સંબંધ છે?	૧૦૪ ગુજરાતીની પુરાણ કાળથી થયેલી ઉત્પત્તિ અને ઉત્તમ સંસ્કૃતનું ઘડતર તેમજ તેમના સંબંધો શું છે તે અહીં આપ્યું છે.
૬ પૃથ્વીના દેશો ઉપર સનાતન સંસ્કૃતિની છાપ	૧૧૨ ભૂતકાળમાં ભારતે બીજાં ક્ષેત્રોમાં પણ દુનિયાને કેટલો ફાળો આપ્યો હતો તે બતાવ્યું છે અને હજુ કેટલું સંશોધન બાકી છે તે જણાવ્યું છે.
૭ દુનિયાના ગણિતના આંકડા ક્યાંથી આવ્યા?	૧૨૨ આપણે દુનિયાને ગણિતના આંકડા અને દશાંશ પદ્ધતિ આપ્યાં હતાં તે સરળતાથી અહીં બતાવવામાં આવ્યું છે.
પરિશીષ્ટ-૧	૧૩૨ નપુત્રા રાજાની વાત ઈન્ડોયુરોપિયનમાં અને ગુજરાતીમાં આપી છે.
પરિશીષ્ટ-૨	૧૩૪ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં સાતસો શબ્દમૂળો આપ્યાં છે.

ଓଲିୟ ଅନେ ଆଗାମ ବାଂଚନ

(References and Further Reading)

- 1 The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots (2000 Edition) by *Calvert Watkins*.
- 2 Proof of Vedic Culture's Global Existence by *Stephen Knapp*.
- 3 In Search of the Cradle of Civilization by *George Feuerstein, Subhash Kak and David Frawley*.
- 4 The Deciphered Indus Script, Methodology, Readings, Interpretation by *N Jha and N S Rajaram*.
- 5 The Origin of Mathematics by *A Seidenberg*.
- 6 The Rigved: Historical Analysis by *Shrikant Talageri*.
- 7 Aryan Migration Theory: Fabricating Literary Evidence by *Vishal Agarwal*.
- 8 The Saraswati Flows on: The Continuity of Indian Culture by *B B Lal*.
- 9 Discovery of Dravidian as the Common Source of Indo-European: A Linguistic Monograph by *V. Keerthi Kumar*.
- 10 ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭଗବଦ-ଗୋମଂଡଳ: ବତୀ ଶ୍ରୀ ଭଗବତସିଂହଙ୍କ, ପ୍ରଦୀପ ପ୍ରକାଶନ, ରାଜକୋଟ.
- 11 The Maldives Mystery by *Thor Heyerdahl*.
- 12 The Lost City of Dvarka by *S R Rao*.
- 13 Karpasa in Prehistoric India by *K D Sethna*

૧ ગુજરાતી અને અંગ્રેજીને શું સંબંધ છે?

ગુજરાત અને ઈંગ્લેન્ડ વચ્ચે લગભગ સાત હજાર કિલોમીટરનું અંતર છે તેમ છતાં પણ બંન્ને દેશોની ભાષાઓમાં ઊંડી સમાનતા છે. મને આ સમાનતાનો ખ્યાલ જ્યારે હું થોડુંઘણું અંગ્રેજી, ઈજનેરી ભાષાતાં, શિખ્યો ત્યારે આવ્યો હતો. ઈ.સ. ૧૯૮૬ માં નક્કી થર્યું હતું કે યુરોપ અને દક્ષિણ એશિયાના દેશોની ભાષાઓ કોઈ એક મૂળ ભાષામાંથી આવી હતી. ત્રીજા અને ચોથા પ્રકરણોમાં તે વિષે છાણાવટ કરીશું. આપણો એ પણ જોઈશું કે ગુજરાતી (આજનું નામ) અને અંગ્રેજીની સમાનતા કેવી રીતે આવી હતી અને સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી આપણા કેટલાક પૂર્વજો ઈંગ્લેન્ડ સુધી આપણી ભાષા અને સંસ્કૃતિ સાથે કયા કારણોથી પહોંચ્યા હતા. અત્યારના ગુજરાત, સિંધ, રાજ્યસ્થાન અને પંજાબ પ્રાંતો જૂના સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશના ભાગો હતા તે આ પુસ્તકના બીજા પ્રકરણમાં જોઈશું. અહીં આ ભાગમાં ખ્યાલ આવશે કે આજના સાધારણ ગુજરાતી અને અંગ્રેજી શબ્દોમાં ધ્વનિસામ્યતા સાથે પાયાના અર્થોની ઘણી ઊંડી સમાનતા છે.

વર્ષો પહેલાં જે ગુજરાતી અને અંગ્રેજી શબ્દોએ તેમના સંબંધ તરફ મારું ધ્યાન એચ્યું હતું તે ખાસ કરીને શરીરને લગતા હતા. ભાષાના વ્યાકરણ અને શબ્દોમાં મુખ્ય ફેરફારો બે પાયાની વિગતોથી થાય છે.
૧: જેટલો વધારે સમય પસાર થાય તેટલા તેમાં વધારે ફેરફારો થાય.
૨: બોલનાર અને શબ્દના વિષય વચ્ચે અંતરનું વધારે છેટું થાય તો તેમાં વખત જતાં મોટા ફેરફારો થાય. શબ્દના વિષયની નજીકતા બોલનારથી હોય તો તેમાં ઓછા ફેરફારો થાય. પોતાના શરીરથી બીજું, ભાષા બોલનારથી, વધારે નજીક શું હોય શકે? તેથી શરીરને લગતા મૂળ ગુજરાતી શબ્દો સાત હજારથી વધારે વર્ષ પછી, આમ ઓછા ફેરફારો થવાથી, આજે પણ અંગ્રેજીમાં સારી રીતે સચવાઈ રહ્યા છે. તેમાંના કેટલાક (૨૮) શબ્દો નીચેની યાદીમાં આપ્યા છે. તે શબ્દોને સમજવાથી ઉપરની હડીકતનો તમને પૂરતો ખ્યાલ આવશે.

હાથ =Hand (હેન્ડ), Handful= મુફ્તી ભર્યુ
મોંઢુ =Mouth(માઉથ), Mouthful= મોંઢા ભર્યુ
નાક =Nose (નોઝ), Nasal= નાકને લગતું
સ્નાયુ =Sinew (સિન્યુ), Sinewy= મજબૂત સ્નાયુવાળો
નાભિ =Navel (નેવલ), Nave= પૈડામાં ધરી માટેનું કાણું, હૂઠી
દાંત =Dent (દાંત-Latin), Dentist= દાંતનો દાક્તર
ચર્મ =Derm (ડર્મ-L), Dermatologist= ચર્મવૈદ
પગ =Pied (પેદ-French), Podiatrist= પગનો દાક્તર
અસ્થિ=Osti (ઓસ્ટી-L), Osteopath= હડવૈદ
કષ =Cough (કોષ); શ્લેષ્મ =Phlegm (ફ્લેમ)
કોણી =Knee (કો-ણી, ની) જોવો કોણીમાંથી ઢીંચાણ થયો
સાદ =Sound (સાઉન્ડ); વાચા =Voice (વોઈસ)
પરસેવો =Perspire (પરસ્પાયર); સ્વેત =Sweat (સ્વેટ)
મુછ =Mustache (મુછ-ટાસ); હૃદય =Heart (હાર્ટ)
નખ =Nail (નેલ); વાળ =Wool (વુલ)
બાંધો, બાંધી =Body (બોડી); નાડી =Nerve (નર્વ)
ગળું =Gullet (ગલેટ); વેઢો, વેઢ =Wart (વોર્ટ)
નામ =Name (નેમ); ટેરવું=Tip (ટિપ)
ચાવ =Chew (ચાવ, ચ્યુ); ઢીંચવું, ઢીન્ક =Drink (ડ્રીન્ક)

ઉપરના શબ્દો વરચ્ચે ફૂક્ત ધ્વનિસામ્યતા એકલી નથી પણ પાચાના અર્થની ગાઠ એકતા છે તેનો ખ્યાલ આવ્યો હશે. ભાષાશાસ્ત્રીઓએ અજાણ્યે પણ ચોક્કસથી નક્કી કર્યું છે કે ગુજરાતી માતા છે અને અંગ્રેજી તેની દીકરી છે તે આગળ જોઈશું. સાત હજાર વર્ષ પહેલાં સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી જુદા પડવાનું શરૂ કરી કેટલાય દેશોમાં ફરતા ફરતા સૈકાઓ પછી આપણા પૂર્વજી ઇંલેન્ડ પહોંચ્યા હતા. પુરાણી ભાષામાંથી ફેરફાર થતાં જરમેનિક અને છેવટે અંગ્રેજી બની હતી. તે પ્રવાસ પુરો થતાં અને ભાષાઓની ઉત્પત્તિ થતાં હજારો વર્ષ લાગ્યાં હતાં. વૈદિક (Vedic) સંસ્કૃત અને ઉત્તમ (Classical) સંસ્કૃત ભાષાઓ વિષે જે ભાગાવવામાં આવ્યું છે તે સાચું નથી તેનો પુરતો ખ્યાલ પાંચમા પ્રકરણમાં આપેલી વિગતોના અભ્યાસથી આવશે.

ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ચોડુસથી નક્કી કર્યું છે કે શબ્દોમાં કેટલાક ફેરફારો અમુક નિયમો અનુસાર થયા હતા. જેમ કે ગુજરાતીનો પ અમુક સંજોગોમાં બીજુ ભાષાઓમાં ફુથ્યો હતો. અંગ્રેજુ ફૂટ (foot) શબ્દ આપણા પગ શબ્દ ઉપરથી આ નિયમો અનુસાર આવ્યો હતો. પહેલાં પગ શબ્દમાંથી ઓફિકમાં પોડ (pod) અને પછી તેમાંથી જરમનીકમાં ફોટુસ (fotuz) થયો હતો અને છેવટે અંગ્રેજુમાં ફૂટ શબ્દ થયો હતો. આવો ફેરફાર પારસી-ફારસી નામોમાં પણ ચોખ્ખો દેખાય છે. તેવા ઘણા નિયમો દુનિયાના ભાષાશાસ્ત્રીઓએ શોધ્યા છે જે ત્રીજા પ્રકરણમાં જોઈશું. આ નવા ઘડેલા નિયમો અનુસાર અંગ્રેજુનો હેડ (head) શબ્દ આપણા ખોપડા (khopda) શબ્દમાંથી આવ્યો હતો. આ ઘડેલા નિયમોને આધારે સાત હજાર વર્ષ પહેલાંની મૂળ ભાષા પ્રોટો-ઈન્ડો-યુરોપીયન (Proto-Indo-European) ઊભી કરી છે. તે આદ્ય ભાષાને ફક્ત ઈન્ડોયુરોપિયન નામથી ઓળખીશું. આ પુસ્તકમાં મારી મુખ્ય અને અગત્યની અભિલાષા તો ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ઘડેલી તે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષા બીજુ કોઈ નહિ પણ આપણી અસલ ગુજરાતી ભાષા હતી તે ગુજરાતી વાંચકો સમક્ષ રજૂઆત કરવાનો છે.

ઉપર આપેલા શબ્દો સિવાય બીજા ઘણા જ ગુજરાતી શબ્દો અંગ્રેજુમાં ખૂણે ખૂણે જોવા મળે છે. ઘંટીના મૌઢીઓમાં દાણા મુકવાની કિયાને ગુજરાતીમાં ઓરવું કહીએ છીએ. જૂના જમાનામાં મૌઢાને ઓર કહેતા હતા. ઓરણી, ઓરમાઈ, ઓરડો, વગેરે ગુજરાતી શબ્દો મૂળ ઓર શબ્દમાંથી આવ્યા હતા. વળી તે ઓર શબ્દમાંથી અંગ્રેજ શબ્દ ઓરલ (Oral- મૌઢાને લગતું) આવ્યો હતો. આવા બીજા ઘણા શબ્દો અંગ્રેજુમાં છે. આગળ વધીએ અને અંગ્રેજુમાં સાત હજાર વર્ષ પછી પણ તેમના અસલ સ્વરૂપ અને મૂળ અર્થમાં વપરાતા ગુજરાતી શબ્દોમાંના કેટલાક (૨૩) શબ્દો અહીં જોઈએ.

Urge = અરજ - દાઈમા ભગવાનને હવે અરજ કરો.

Ache = આંચ - મુનિજુની કાયાને કંઈ આંચ નહિ આવે.

Adore = આદર- દીકરી સાસુજાયાને આદર કરજે.

Upper = ઉપર- ટોપી માથા ઉપર ઊંધી ન પહેરાય.

Vocal = વાચાળ- પેલું નાનું બાળક વાચાળ છે.

Saint = સંત- નાનક એક ખૂબ જ મોટા સંત હતા.

Goad = ગોડ- ચાલતા બળને ગોડ ન ભરાય.

War = વેર- તે બે પાડોશી દેશો વરચે પાંકું વેર છે.

Chasm = ચાસ- ઝેડૂત ખેતરમાં હળવી ચાસ પાડે છે.

Mortal = મરતેલ- પેલો દૂબળો માણસ મરતેલ છે.

Adamant = અડામંત- રમેશ તું ઓટી અડામંત કરે છે.

Lade = લાદ- કુંભાર ગધેડા ઉપર વાસણ લાદે છે.

Virile = વિરલ- છત્રપતિ શિવાજી એક વિરલ પુરુષ હતા.

Lady = લાડી- વર ઘોડે બેસી ઝાપાળી લાડી લાખ્યો.

Grass = ઘાસ - તે દૂ઱ાણી ગાય લીલું ઘાસ ખાય છે.

Pedal = પેદલ- માસી તમે પેદલ આવ્યાં કે ગાડામાં?

Wing = વિન્જ - રાંમા વીજણો એકદમ જોરથી વિન્જ.

Man = માણ- તે અજાણ્યો માણ ભૂલો પડ્યો છે.

Coal = કોલ-સા- કાળા કોલસા બળતણમાં વપરાય.

Rite = રીત- મહારાજ લગુનમાં શું રીત કરવાની છે?

Fungus = ફુન્ગસ- લાંબા વખત પછી રોટલાને ફુન્ગસ આવે.

Trigonometry = ટ્રિગોનોમેટરી- શાળામાં ટ્રિકોણમતિ ભણાવે.

Unexpected = અનેક્ષપેક્ટેડ- મહેમાન અનપેક્ષિત આવ્યા.

છેલ્લા બે શબ્દો વ્યાકરણની રીતે ફેરફાર કરાયેલા છે તેમ છતાં તે ગુજરાતી અને અંગ્રેજીમાં સરખા છે. ઉપરના શબ્દોમાં વાચાળ શબ્દની નોંધ કરીએ. અંગ્રેજી રોમન લિપિમાં (Roman Alphabet) લખાય છે, જે ખામીવાળી લિપિ છે. તેમાં ગુજરાતી લિપિની માફક ઉચ્ચાર ચોડુસાઈથી જગ્ણાવી શકાતા નથી. ગુજરાતીના ચ અને ગ રોમન લિપિમાં સીધા દર્શાવી શકાતા નથી તેથી C અને L નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. જે ગુજરાતી અક્ષરો રોમન લિપિમાં સીધા દર્શાવી શકાતા નથી તેમના રોમન લિપિના સમાંતર અક્ષરો નીચે આવ્યા છે. ભાષા સરખામણીના નિષ્ગાતોએ તે ઓળખાણનો

ઉપયોગ ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દમૂળોના ઘડતરમાં કર્યો હતો. આપણને આ ઓળખાણ ત્રીજા અને ચોથા ભાગમાં ઉપયોગમાં આવશે.

ખ = k, kh	ધ = g, gh	ચ = c, ch, sh
ષ = s, c, sh, sk, st	ઝ = j, s, gh, z, sp	ઠ = t, th, st
ટ = t, th, d, dh	ણ = n	ત = t
થ = dh, st, t, th	દ = d	ધ = t, d, dh
ભ = b, bh	વ = w, u, v	શ = s, sh
ળ = l, r	ક્ષ = k, x, ks, s	શ્ર = g, gn, kn

અંગ્રેજો, ભારત ઉપર અઢીસોથી વધારે વર્ષ રાજ્ય કર્યા પછી, ૧૫ મી ઓગસ્ટ, ઈ.સ. ૧૯૪૭ માં તેમના દેશ ઈંલેન્ડ પાછા ગયા હતા. તે સંબંધ દરમિયાન અંગ્રેજોએ ત્યારની આપણી ભાષાના કેટલાક શબ્દો તેમની અંગ્રેજ ભાષામાં અપનાવ્યા હતા. તે શબ્દો અત્યારે અંગ્રેજ ભાષામાં સાધારણ શબ્દો બની ગયા છે. આ શબ્દોની હેરફેર તાજી છે, તેથી માએ તેની દીકરીને ઓઢામણું (Gift) આપ્યું છે તેમ કહેવાય, તે દીકરીની મૂળ અસલ ઉછેરણીનો ભાગ નથી. તે ઓઢામણાવાળા શબ્દોમાંના કેટલાક (૧૮) સાધારણ શબ્દો નીચેની ચાહીમાં આપ્યા છે.

ગુરુ = Guru	જંગલ = Jungle
ઠગ = Thug	કોપરું = Copra
પંડિત = Pundit	લૂંટ = Loot
મંત્ર = Mantra	બંગાલો = Bungalow
ડાકુ = Dacoit	વરંડા = Veranda
નારંગી = Orange	સંતરુ = Citrus
જગત્તાથ = Juggernaut	સિપાઈ = Sepoy
ચમ્પી = Shampoo	પાયજામા = Pyjamas
યોગ = Yoga	યોગી = Yogi

ઉપર જગત્તાથ શબ્દોમાંના કેટલાક શબ્દો કેવી રીતે ઘડાણા તે હવે જોઈએ. ઓરિસ્સાના જાત્રાધામ જગત્તાથપુરી શહેરમાં જગત્તાથજીની

મહાન રથચાત્રા જોયા પદી અંગેજોએ મોટાં વહાનોને અને અટકાવી શકાય નહિ તેવી ક્રિયાને જારનોટ કહેવાનું શરૂ કર્યુ હતું. માથામાં ચમ્પી કરવાની ક્રિયા ઉપરથી માથાના સાબુનું નામ તેમણે શેખ્પૂ આપ્યુ હતું. પગ (પાય) સુધીનો લાંબો જામો રાત્રે પહેરીને સૂવાનું પણ અંગેજો આપણી પાસેથી શિખ્યા હતા તેથી પાયજામા (પાય-જામો) શબ્દ પેઢા થયો હતો. વેપાર માટે અંગેજોએ ગુજરાતના સુરત શહેરમાં કિલ્લો સ્થાપ્યો હતો જે હજુ હ્યાત છે. સુરતના વેપારીઓ અંગેજોને, શરીરની બદબુને લીધે, દૂર બેસાડીને જ વાતચીત કરતા હતા. જૂના જમાનામાં અંગેજુ પુરુષો વર્ષમાં એક અથવા બે વાર જ ન્હાતા હતા. માથામાં સાબુ નાખી દરરોજ ન્હાવાનું અને રાત્રે જુદાં કપડાં પહેરીને સૂવાનું અંગેજો અને બીજા વિલાયતીઓ ગુજરાતમાંથી શિખ્યા હતા.

કુંભીક સંબંધો, પ્રાકૃતિ, ઠોરઠાંખર, ઝાડપાન, સંખ્યાના આંકડા, વગેરે માટેના સેકડો ગુજરાતી શબ્દો સામાન્ય વ્યક્તિ સમજુ શકે તેવા અંગેજુમાં સાત હજાર વર્ષ પદી પણ ઊઘાડા હેખાય છે. તેમાંના કેટલાક (૬૬) શબ્દો નીચે આપ્યા છે. આપણા થોડાક પૂર્વજો જ્યારે સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી પુરાણ કાળમાં નિકળ્યા ત્યારે તે શબ્દો ત્યારની ભાષામાં બોલતા હતા તેથી તે દીકરીની ઉછેરણીનો ભાગ છે.

માતરું = Mother	પ્રથમ = Primary
પિતરું = Father	ત્રણ = Three
આતર = Brother	છ = Six
દીકરી = Daughter	સાત = Seven
વિધુર = Widower	આઠ = Eight
તરુ = Tree	નવ = Nine
સાપ = Serpent	દશકો = Decade
ગૌવ = Cow	ઉંગ = Angry
સૂર્ય = Sun	દસ્ત = Dysentery
શની = Saturn	સ્થિતિ = State
દામું = Dam	તણસ = Tense
અનિન = Ignite	નવું = New

નિશા = Night	મધ = Mead
દ્વિસ = Day	દ્વાર = Door
વહાન = Vehicle	પથ = Path
ફૂર = Cruel	સ્વાદી = Sweet
દમન = Dominate	નાવ = Navy
સરવૈયુ = Survey	બેસ, બેઠક = Base
ડપકો = Drop	પીપુડી = Pipe
હોમવું = Homage	થોર = Thorn
આડવેર = Adverse	સીવવું = Sew
પોપડી = Paper	લપસવું = Lapse
વાણવું = Weave	વહેમ = Whim
વિનાશ = Vanish	બાંધ = Bind
ફળંગ = Fling	બદ્દ = Bad
હદ = Hedge	કેન્દ્ર = Centre
શેરી = Street	બારોટ = Bard
બરછટ = Bristle	બટાવ = Brittle
સોડ = Shroud	પંચકોણ = Pentagon
પ્રચાર = Preach	પારણ = Parley
સત્પ = Stew	ટાંકણ = Token
ટાંકુ = Tank	અંતરનું = Internal
ધરા = Terra	મન = Mind

ઉપરના શબ્દોના અભ્યાસથી તે બંને ભાષાઓમાં કેટલા સરખા છે તેનો પુરતો ખ્યાલ આવ્યો હશે. આગાજ ઉપર જગ્ગાવ્યું તેમ આવા તો સેકડો શબ્દો તે બંને ભાષાઓમાં જોવા મળે છે. પિતરું—ફાધરમાં આપણે આગાજ જોયેલો પ અને ફ વાળો ફેરફાર હેખાય છે. ઉપર આપેલા કેટલાક સંખ્યાના આંકડા માટેના શબ્દો ગુજરાતી અને અંગ્રેજીમાં સરખા છે. તે આંકડાઓના શબ્દો, જૂના વખતમાં જ્યારે જનમેદનીએ સરરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી સ્થળાંતર કર્યું ત્યારે, સાથે લઈ ગઈ હતી. આપણો શૂન્યનો શબ્દ ત્યાર પછી ઈ.સ. એક હજારની આજુભાજુમાં આરબ લોકોએ ચુરોપને આપ્યો હતો. શૂન્યનો ઉચ્ચાર

આરબ લોકોએ શિફર કર્યો હતો, તેમાંથી ગ્રીક લોકોએ જીફર કર્યો હતો અને બીજા યુરોપના દેશોમાં ફેરફાર થતાં છેવટે તેમાંથી અંગ્રેજુમાં જીરો (Zero) થયો હતો. આમ આપણા ગુજરાતી શૂન્ય શબ્દમાંથી અંગ્રેજુ જીરો શબ્દ બન્યો હતો. બીજા કેટલાય અંગ્રેજુના શબ્દોમાં શૂન્ય શબ્દના ઈતિહાસ જેવો જ ઈતિહાસ જોવા મળે છે. સાતમા પ્રકરણમાં આંકડાઓનો વિગતવાર ઈતિહાસ આપ્યો છે.

ઉપર જગાવેલ ટાંકણ શબ્દમાંથી અંગ્રેજુ શબ્દો ટોકન, વગેરે આવ્યા હતા. આપણો કોઈ અગત્યની આપ-લે માટે ટાંકણ (નોંધ=Token) કરવાનો એટલે કે લખવાનો આગહ રાખીએ છીએ. સ્વામિનારાયણ પંથની શિક્ષાપત્રિમાં આપલે માટે ટાંકણની જરૂરિયાત ખાસ રાખવી તેમ જગાવ્યું છે. સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી મળી આવેલી પાંચ હજારથી વધારે વર્ષ જૂની પથ્થરની ઢીકરીઓ ઉપર લખાણ ટાંકીને કરવામાં આવ્યું હતું (આકૃતિ-૫). દુનિયાની બીજી કોઈ પુરાણી સંસ્કરિતમાં તે રીતે ટાંકીને લખાણ તે વખતે થતું નહિ. તે એક જ શબ્દ ચોખ્યું પુરવાર કરે છે કે દક્ષિણ એશિયા અને યુરોપની ઇન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ ભારતના પુરાણા સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી આવી હતી. આવો સંબંધ બતાવતા કેટલાય ઇન્ડોયુરોપિયન ભાષાના શબ્દમૂળો આપણો ચોથા પ્રકરણની અને પરિશીષ્ઠની ચાહીઓમાં જોઈશું.

આજથી ફક્ત આઠસો વર્ષ પહેલાં બોલાતા અંગ્રેજુ શબ્દોનો અભ્યાસ કરીએ તો આપણને ચોખ્યું દેખાશે કે તળપતી ગુજરાતી અને અંગ્રેજુ ભાષાઓના પ્રાચીન કાળમાં ખૂબ જ ગાઢ સંબંધો હતા. અંગ્રેજુ અને જર્મન ભાષાઓની ઉત્પત્તિ જરમેનિક ભાષામાંથી થઈ હતી. તે સમયે જે શબ્દપ્રયોગો તે બંને યુરોપની પુરાણી ભાષાઓમાં હતા તે અત્યારે પણ ઉત્તર ગુજરાતમાં બોલાતી ગુજરાતી ભાષામાં સાત હજાર વર્ષ પછી પણ સચવાઈ રહ્યા છે. આવો એક શબ્દપ્રયોગ બતાવતા જૂના અંગ્રેજુના (OE) કેટલાક શબ્દો અને ઉત્તર ગુજરાતમાં આજે પણ (NG) બોલાતા ગુજરાતી શબ્દો નીચે આપ્યા છે.

બોલવું	-બોલકન NG	OE - Bealcan = to blabber
ભાગવું	-ભાગકન NG	OE - Beacan = a beacon
વધવું	- વધકન NG	OE - Weaxan = to grow
દેખવું	-દેખકન NG	OE - Teacan = to direct
ઠારવું	-ઠારકન NG	OE - Stercan = to stiffen

બેન તું બોલકન, કેમ બોલતી નથી?

બેન તું ભાગકન, કેમ ભાગતી નથી?

બેન તું વધકન, કેમ વધતી નથી?

બેન તું દેખકન, કેમ દેખતી નથી?

બેન તું ઠારકન, કેમ ઠારતી નથી?

ઉપરનો શબ્દપ્રયોગ રોજબરોજની વાતચીતમાં ઉત્તર ગુજરાતમાં વપરાય છે. જૂના અંગ્રેજીના અને ગુજરાતીના શબ્દોની પાછળ -can વપરાતું હતું પણ જર્મેનિકના શબ્દો પાછળ -jan નો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો. નીચેની યાદીમાં આપેલો બીજો એક શબ્દપ્રયોગ આખા ગુજરાતમાં વપરાય છે અને તે જૂના અંગ્રેજીના શબ્દો અને ગુજરાતીના શબ્દોમાં એકદમ ચોખ્યો સરખો દેખાય છે.

છૂંદવું	- છૂંદણ	OE - Cneden = to knead
ગર્જવું	- ગર્જન	OE - Cracian = to roar
કથવું	- કથન	OE - Cwethan = to chant
લાદવું	- લાદન	OE - Hladan = to load
વીજવું	- વીજણ	OE - Swingan = to whip

ઉત્તર ગુજરાતમાં જોરથી બોલવાને કરોડવું (ગરજવું) કહે છે જે ઉપરના જૂના અંગ્રેજીના (Cracian = કરોડણ) શબ્દને તદ્દન મળતો શબ્દ છે. ઉપરના શબ્દપ્રયોગો બંન્ધે ભાષાઓમાં એકદમ નિયમસર થયા હતા અને જૂના અંગ્રેજીના અને તળપઢી ગુજરાતીના સેકડો શબ્દોમાં જોવા મળે છે. આ બધી સમાનતા આકસ્મિક બની શકે નહિ. આ શબ્દપ્રયોગો અને આગળ બતાવેલી શબ્દોની સરખામણીથી આપણાને પુરતો ઘ્યાલ આવે છે કે આજે આપણાને જે અંગ્રેજ અને

ગુજરાતી ભાષાઓનો સંબંધ દેખાય છે તેનાથી ખૂબ જ વધારે ઊંડો સંબંધ પ્રાચીન કાળમાં હતો. આવો ઊંડો સંબંધ હોવાનું વિગતવાર કારણ આપણે આગળના પ્રકરણોમાં જોઈશું અને જેથી આપણને ચોક્સ ઘ્યાલ આવશે કે ગુજરાતી ભાષા પોતે જ ઈન્ડો યુરોપિયનોની મૂળ ભાષા હતી અને તેથી તે અંગ્રેજ ભાષાની ભાતા છે.

ગુજરાતી અને અંગ્રેજના શબ્દોની ઊંડી સરખામણી અહીં બતાવી છે તે ભાષાશાસ્ત્રીઓ હજુ સુધી જોઈ શક્યા નથી. તેઓ ઈન્ડોયુરિપયન ભાષાઓની સમાનતા દર્શાવવા સંસ્કૃત અને અંગ્રેજ વરચેના સબંધ વિષે લખે છે પણ ગુજરાતી અને અંગ્રેજ વરચે તેથી પણ ધાર્ણો ઊંડો સબંધ છે તે વિષે કેમ લખતા નથી? તેમાં તેમની અજ્ઞાનતા છે કે આંખમીચામણાં કરે છે તેની મને ખબર નથી. અહીં આપણો ધ્યેય કહેવાતી હકીકતો બહાર લાવી તેમને સંવાદની પરીક્ષામાંથી અને સત્યની ધાર ઉપરથી પસાર કરવાનો છે. વાંચકોને મારી નમ્ર વિનંતી છે કે પરદેશીઓએ ઓટી પ્રચલિત કરેલી માન્યતાઓથી અંજાયા વગર, તમે બહોળો અને ઊંડો વિચાર કરી બધા પ્રકરણો ધીરજથી સત્યની શોધ માટે બંને પક્ષોના વિવાદોને, તટસ્થ મનથી વાંચજો. લખાણોમાં જે કહેવાતી હકીકતો જોવા મળે છે તે બધી સાચી હોતી નથી. આજ સુધી આપણો ઊજળું એટલું દૂધ માની લીધું હતું.

વૈજ્ઞાનિકોની છેલ્ટી શોધોનો આપણા સંવાદોમાં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. અહીં ૭૦૦૦ વર્ષ જૂની અસલ ગુજરાતીનો (ત્યારે તેનું શું નામ હતું? આર્યભાષા? પ્રાઇત? અપભંશ? બોલી?) વિવાદ કરીએ છીએ. આજની ગુજરાતીમાં બીજી ભાષાઓમાંથી મળેલાં શબ્દો અને વ્યાકરણની અસરો વપરાય છે. પુરાણ કાળમાં ફારસીનું ઘડતર ગુજરાતી ભાષામાંથી થયું હતું. મુસલમાનોના જુલમમાંથી બચવા અરિન-સૂર્યપૂજક પારસીઓને સંજાણ-દીવમાં આશરો આપ્યો હતો ત્યારે અને તે જ મુસલમાનો ભારત ચડી આપ્યા ત્યારે તે બંનેએ આપણા પુરાણા શબ્દો થોડા ફેરફારવાળા પાછા આપ્યા હતા. તેથી ભાષાશાસ્ત્રીઓ તે શબ્દોની ઓળખાણોમાં અજાણ્યે ભૂલો કરે છે.

ર આપણે કોણ છીએ?

પશ્ચિમના ધર્મો પ્રમાણે આદમ અને ઈવ (Adam and Eve) પ્રભુએ ઘડેલું પ્રથમ માનવ નરનારીનું જોડું હતું અને તેમનામાંથી આખી દુનિયાનો અત્યારનો રંગબેરંગી માનવ મેળો પેદા થયો હતો. હમણાં સુધી પોતાને ઉચ્ચ ગણતા યુરોપિયનો તેમના સિવાય બીજા માનવોને મનુષ્ય તરીકે પણ ગણવા તૈયાર ન હતા. આ પરિસ્થિતિમાં ઈ.સ.ની ઓગણીશમી સહીમાં થોડા ફેરફારો થયા હતા. તે ફેરફારો ખાસ કરીને ચાર્લસ ડારવીનની થીયરી ઓફ ઈવોલ્યુશનની જાહેરાત ઈ.સ. ૧૮૫૮ માં થવાથી અને તેની ચોક્સ માન્યતા બુદ્ધિજીવીઓએ રાખવાથી થયા હતા. હમણાં સુધી અમેરિકામાં યુરોપિયન માણસો હૃષીઓને ગુલામીમાં પ્રાણી (sub-human) તરીકે રાખતા હતા તે આખું જગત જાણે છે. તેમની ગુલામી ઈ.સ. ૧૮૬૩ માં શ્રી લિન્કને મટાડી હતી. તેમને માનવ હક્કો વીશમી સહીના મધ્ય પછી શ્રી કેનેડી અને શ્રી જોહન્સન પ્રમુખ થયા (૧૮૬૧-૬૮) ત્યારથી જ મળ્યા હતા. યુરોપિયનોમાં મોડે મોડે માણસાઈ આવવાથી બીજી માનવ ઉપજાતિઓને મનુષ્ય ગણવાની છેવટે તેમણે તૈયારી બતાવી હતી. પરંતુ જિસ્તીઓ માને છે કે ઈશ્વરે દુનિયાની ઉત્પત્તિ, રવિવાર, ૨૩ ઓક્ટોબર, ઈ.સ. પૂર્વ ૪૦૦૪ થી, છ દિવસમાં કરી હતી. તે વખતે તેમના ભગવાને બીજા માનવો (જેમને તેઓ પણ ગણતા), પણ પદ્ધતી અને જીવજંતુ, ઝાડપાન, વગેરે તેમના લક્ષ્ણાણ માટે ધરતી ઉપર મુક્યાં હતાં. વળી ચૂસ્ત જિસ્તીઓ એટલા સુધી માને છે કે પ્રાણીઓ વગેરેના પુરાતત્વ અવશેષો (Fossils) પરમેશ્વરે તેમને ભરમાવવા ઈ.સ. પૂર્વ ૪૦૦૪ માં પૂઢ્યી ઘડતી વખતે તેના પેટાળમાં મુક્યા હતા.

સનાતન સંસ્કૃતિમાં માન્યતા છે કે વિશ્વનું સર્જન શૂન્યમાંથી આઠ અબજ વર્ષ પહેલાં થયું હતું. આઠ અબજનો આંકડો ચાર યુગો (સત્ત, ત્રૈતા, દ્વાપર અને કણી) અને બહાના દિવસની ગણતરીથી આવ્યો હતો. આધુનિક વૈજ્ઞાનિકોએ વિશ્વનું આચુષ્ય તેટલા જ વખોનું નક્કી

કર્યું છે. આપણા પૂર્વજોને તે સચોટ આંકડાનો ખ્યાલ કેવી રીતે આવ્યો હશે? વૈજ્ઞાનિકો માને છે કે ભૌતિક દુનિયા શૂન્ય જેવા પરમાણુમાંથી થઈ હતી. વળી સનાતન સંસ્કૃતિ બધા જ જીવોને એકસરખા ગણે છે.

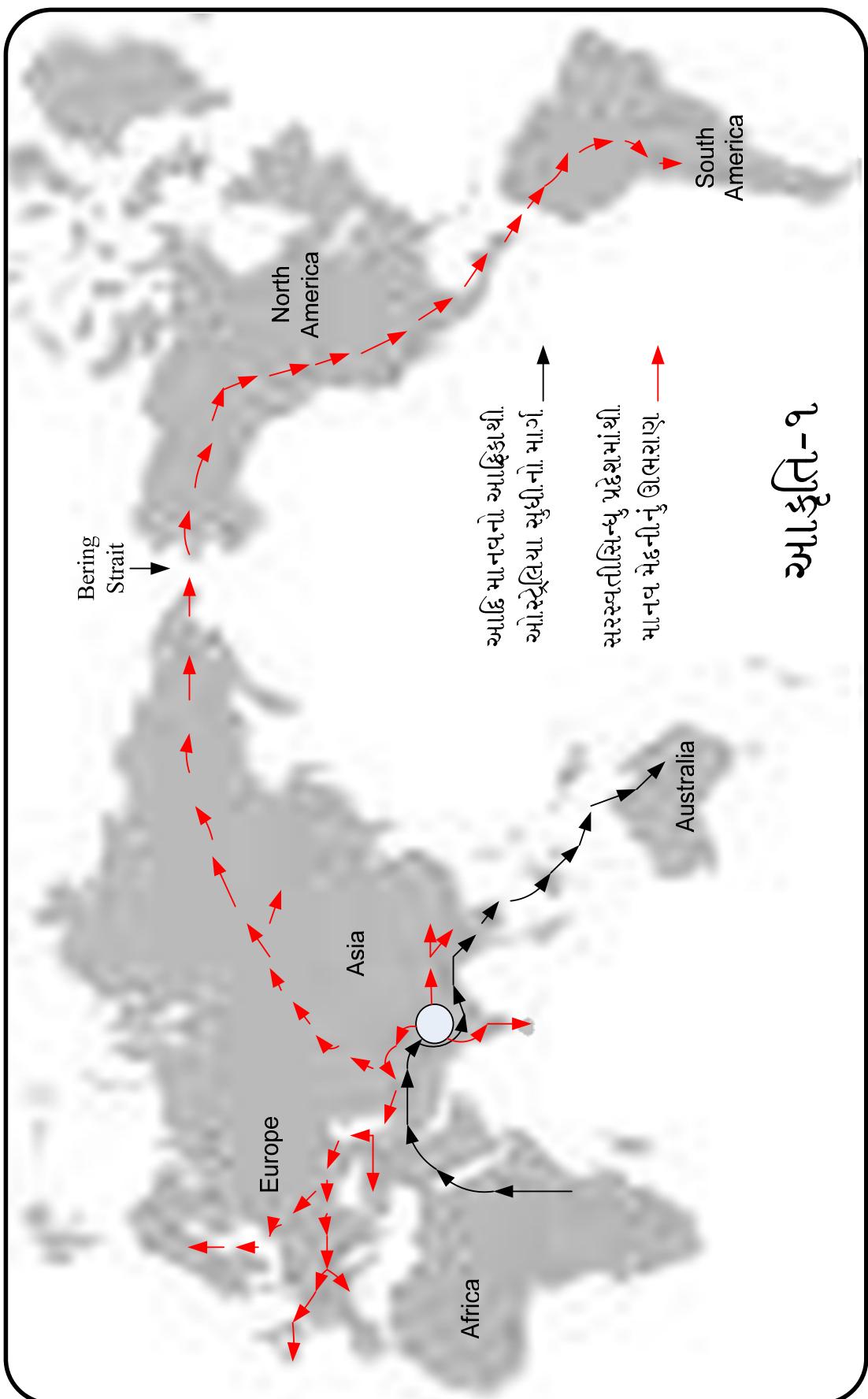
મનુષ્યની ઉત્પત્તિનું વિજ્ઞાન (Anthropology) છેલ્લા થોડા વર્ષોમાં ઘણું આગળ વધ્યું છે અને હજુ વધારે આગળ વધતું જાય છે. ડી.એન.એ. (DNA) શોધાયા પછી આધુનિક હ્યાત માનવ જાતિ (Homo Sapiens) વિષેના વિજ્ઞાનમાં ઘણી ચોકસાઈ આવી છે. વિદ્જાનો જગ્યાવે છે કે મનુષ્યની ઉત્પત્તિ વાંદરા જેવા પ્રાણીમાંથી થઈ હતી. પ્રથમ મનુષ્યની ચાર અથવા પાંચ જાતિઓ હતી. નિયેન્ડરથલ (Neanderthal) નામની એક મનુષ્યની જાતિ હમણાં ત્રીશ હજાર વર્ષ પહેલાં આધુનિક માણસની સાથે યુરોપમાં જીવતી હતી. પરંતુ તે જાતિ આધુનિક મનુષ્ય સાથેની હરીફાઈમાં વધારે જીવી શકી નહિ. તે પહેલાંની બીજી મનુષ્યની જાતિઓના હાલ પણ તેવા જ થયા હશે. હમણાં ઈ.સ. ૨૦૦૪ ના નવેમ્બરમાં સંશોધકોએ જાહેર કર્યું હતું કે ઇન્ડોનેસિયાના (જાવાના) ફ્લોરેસ (Flores) ટાપુમાં ઠીંગણા લોકોની એક નવી માનવ જાતિ ફૂકા અઠાર હજાર વર્ષ પહેલાં જીવતી હતી.

ત્રીશ લાખ વર્ષ પહેલાંના માણસ જેવા જ પ્રાણીના અવશેષો આદ્ધિકમાંથી મળી આવ્યા હતા. એટલે નિષ્ગાતો એમ માને છે કે આધુનિક માનવ જાતિની શરૂઆત આદ્ધિકમાંથી થઈ હતી. જો દુનિયામાં ક્યાંક બીજી કોઈ જગ્યાએથી વધારે જૂના અવશેષો મળશે તો તે માન્યતા બદલાવવી પડશે. આ વિચાર બદલીનો એક આખેહૂબ દાખલો છે. વૈજ્ઞાનિકો માનતા હતા કે સૂર્યમંડળ સાડા ચાર અબજ વર્ષ જૂનું હતું. ઈ.સ. ૧૮૬૮ માં એસ્ટ્રોનોટ ચંદ્ર ઉપરથી પથ્થરના નાના ટુકડા લાવ્યા હતા અને તેમની ચકાસણીથી નક્કી થયું હતું કે તે સાડા ચાર અબજ વર્ષ જૂના છે. સૂર્યમંડળનું આચુષ્ય ચંદ્રના આચુષ્યથી ઘણું વધારે હોવું જોઈએ, તેથી સૂર્યમંડળનું આચુષ્ય વધારીને સાડા પાંચથી છ અબજ વર્ષનું ત્યારે નક્કી કર્યું હતું. ચંદ્રના નાના પથ્થરના

દુકડાની ચકાસારીથી રાતોરાત સૂર્યમંડળનું આચુષ્ય કરોડોમાં નહિં પણ અબજો વર્ષોમાં વધારી દીધું હતું. આવી હકીકત ભવિષ્યમાં માણસની ઉત્પત્તિ વિષે પણ બની શકે. લખાણમાં ઘણી હકીકતો ખરેખર તો અટકળો છે પણ તેમ ભાગ્યે જ ચોખ્યું કહેવામાં આવે છે.

આધુનિક માણસના ચોક્સ અવશેષો આફ્રિકામાં ટાન્જાનિયા દેશની ઓલડવાઈ લેઝડમાંથી (Leakey ને) મળી આવ્યા હતા. તે અવશેષો લગભગ એક લાખ વર્ષ જૂના છે. ત્યાર પછીના ચોક્સાઈવાળા સાઠ હજાર વર્ષ જૂના અવશેષો ઓસ્ટ્રેલિયામાંથી જડયા હતા. તેથી વૈજ્ઞાનિકોએ અટકળ કરી છે કે આદ્વિતી માનવ દરિયા કિનારે આફ્રિકામાંથી અરેબિયા, ઈરાન, ભારત, થાયલેન્ડ, મલેશિયા, સુમાત્રા, જાવા, પાપુઆ ન્યુગિનિ, વગેરે થઈ ઓસ્ટ્રેલિયા પહોંચ્યો હશે. દરિયાનો કિનારો સાઠ હજાર વર્ષ પહેલાં કદાચ અત્યારથી જુદો હશે. આફ્રિકા-૧ માં અત્યારના દરિયા કિનારા પ્રમાણે આ માનવ પ્રવાસ કાળા તીરની લીટીથી બતાવવામાં આવ્યો છે. વૈજ્ઞાનિકોની આ અટકળ સાચી હોય શકે. હજુ પણ આપણા આંદામાન નિકોબાર ટાપુઓના માણસો (જરાવા, આંગો, સાંતાલી), થાયલેન્ડના સાકાઈ, મલેશિયાના ઓરાન્ગ અસલી, ફિલીપાઈન્સના આગતા, પાપુઆ ન્યુગિનિ અને ઓસ્ટ્રેલિયાના અસલી લોકો આફ્રિકાના હફ્સીઓને મળતા આવે છે. તે લોકો આદ્વિતી માનવના પ્રવાસના જીવતા જાગતા અવશેષો હોઈ શકે? શ્રી લાલજી સિહ, શ્રી સેહગલ અને શ્રીમતી એરીકા હેજલબર્ગ ઈ.સ. ૨૦૦૨ માં નવી DNA ની શોધથી બતાવ્યું છે કે આંદામાન નિકોબારના લોકોમાં આધુનિક માણસથી બીજી જૂની માણવની જાતિના (Homo Erectus) અવશેષો સચ્ચવાઈ રહ્યા છે.

ભારતની ભૂમિ ઉપર હજારો વર્ષ સુધી આડાંઅવળાં ગુંચળાં ખાતાં તે માનવનાં ટોળાં છેવટે ફળદ્વારે જગ્યાઓએ સ્થાયી બન્યાં હતાં અને વિકાશના પંથે પડ્યાં હતાં. ખેતીના પાકો અને વાવણીનાં ઓજારોની શોધ થઈ હતી. તે શોધોને લીધે ખોરાકનું ઉત્પાદન વધવાથી તેમજ

રહેણીકરણીની ચોખ્ખાઈથી વસ્તીનું પ્રમાણ વધ્યું હતું. વસ્તીનું ખૂબ દબાણ વધવાથી તે પરપોટો ફૂટયો અને માનવ મેદનીના રેલા ચારે તરફ ફેલાણા હતા. વતાવરણના ફેરફારોથી થયેલા દુકાળો અને ધરતીકંપે પણ તે કિયામાં મોટો ભાગ ભજ્યો હશે. પૂર્વમાં બક્ષદેશ (માયામર), થાયલેન્ડ, કંબોડિયા અને બાલી સુધી, દક્ષિણમાં શ્રીલંકા સુધી અને પશ્ચિમમાં ઈરાન, અફ્ઘાનિસ્તાન થઈ એક રેલો યુરોપ અને બીજો રેલો ઉત્તર એશિયા પહંચ્યો હતો. પુરાણ કાળમાં વળી એક ફાંટો ઉત્તરમાંથી બેરીગ સ્ટ્રેટ થઈ અમેરિકા પહંચ્યો હતો. (તેથી શ્રી કોલંબ્સે ત્યાંના લોકોને ઈ.સ. ૧૪૬૨ માં Indian કહ્યા હતા તે ખોટું ન હતું). આઇટિ-૧ માં લાલ તીરથી તે હકીકતો બતાવવામાં આવી છે. તે મહાન માનવ હેરેરો એક મોજામાં થયેલી નથી. તેમાં કેટલાંચ મોજાંઓનો સમાવેશ અને ગુંથવણીઓ થઈ હશે. આજથી સાત હજાર વર્ષ પહેલાં છેલ્લાં કેટલાંક મોટાં મોજાં આપણી ભાષા અને સંસ્કૃતિ પશ્ચિમ એશિયા અને ત્યાંથી યુરોપ લઈ ગયાં હતાં. ત્યાર પછી પણ માનવ મેદનીનાં કેટલાંચ નાનાં મોજાં ઉમળક્યાં હતાં.

છેલ્લાં બે નાનાં માનવ મેદનીનાં મોજાંઓનાં ફૂડાળાં હજુ પણ દેખાય છે. છેલ્લું મોજું હજુ ચાલું જ છે. આ મોજામાં આધુનિક ભારતીઓ પૃથ્વીના ખૂણે ખૂણે પહોંચ્યા છે. કેટલાક દેશોમાં તેઓ લગભગ બધુમતીમાં છે. યુરોપિયનોએ, ખાસ કરીને અંગ્રેજોએ, આ મોજાના ગણેશ બેસાડ્યા હતા. જ્યારે તેમણે દુનિયામાં નવા નવા દેશો પચાવી પાડ્યા હતા ત્યારે તે દેશોમાં પેદાશ વધારવા માણસોની જરૂર પડી હતી. તે જરૂરિયાત પૂરી પાડવા ભારતમાંથી માણસોને બાંધેલા મજૂરો (Indentured Labour) તરીકે ઓગણીશમી સદીમાં લઈ જ્વાની શરૂઆત કરી હતી. તે પદ્ધતિ અનુસાર લઈ જ્વામાં આવેલા માણસોને વીશ વર્ષ મજૂરી કરાવ્યા પછી ગુલામીમાંથી છૂટા કરવામાં આવતા હતા અને જે તે દેશમાં મુક્ત માણસ તરીકે જીવવાની પરવાનગી અપતા હતા. આ પદ્ધતિમાં ગયેલા ભારતીઓ ઝીજી, મોરેશિયસ, ગાયાના, ક્રિનીદાડ અને ટોબેગો તેમજ સુરીનામ દેશોમાં

લગભગ બહુમતીમાં છે. આફ્રિકા ખંડના ઘણા દેશોમાં તે પદ્જતિમાં લઈ જવામાં આવેલા ભારતીઓ હજુ પણ સારી સંખ્યામાં રહે છે. સાઊથ આફ્રિકા દેશમાં તેઓ સૌથી મોટી સંખ્યામાં રહે છે અને ત્યાંના રાજકારણમાં ગાંધીજી ત્યાં હતા તે વખતથી સારો એવો ભાગ લે છે.

બીજા વિશ્વ ચુદ્ધની લાંબી લડાઈથી યુરોપના દેશોમાં અને અમેરિકામાં (USA) માણસોની ખોટ પડી હતી એટલે ભારતમાંથી માણસોની આચાત કરવાનું શરૂ કર્યું હતું. ખાસ કરીને અમેરિકામાં ઉચ્ચ શિક્ષાણ માટે ગયેલા ભારતીઓની આવડતની ત્યાં જરૂરિયાત હોવાથી તેમને ત્યાં સ્થાયી બનાવ્યા હતા. હમણાં અમેરિકામાં જૂની બાંધેલા મજૂર જેવી જ પદ્જતિ એચ વન (H-1) વીજાની કોમ્પ્યુટરના નિષ્ગાતો માટે કાઢી છે. અત્યારના મોજામાં થતી વસ્તીની હેરફેર, બિનકાયદે જનાર સિવાય, ઘણીખરી શિક્ષાણ પામેલી બુદ્ધિજીવી વ્યક્તિઓની છે.

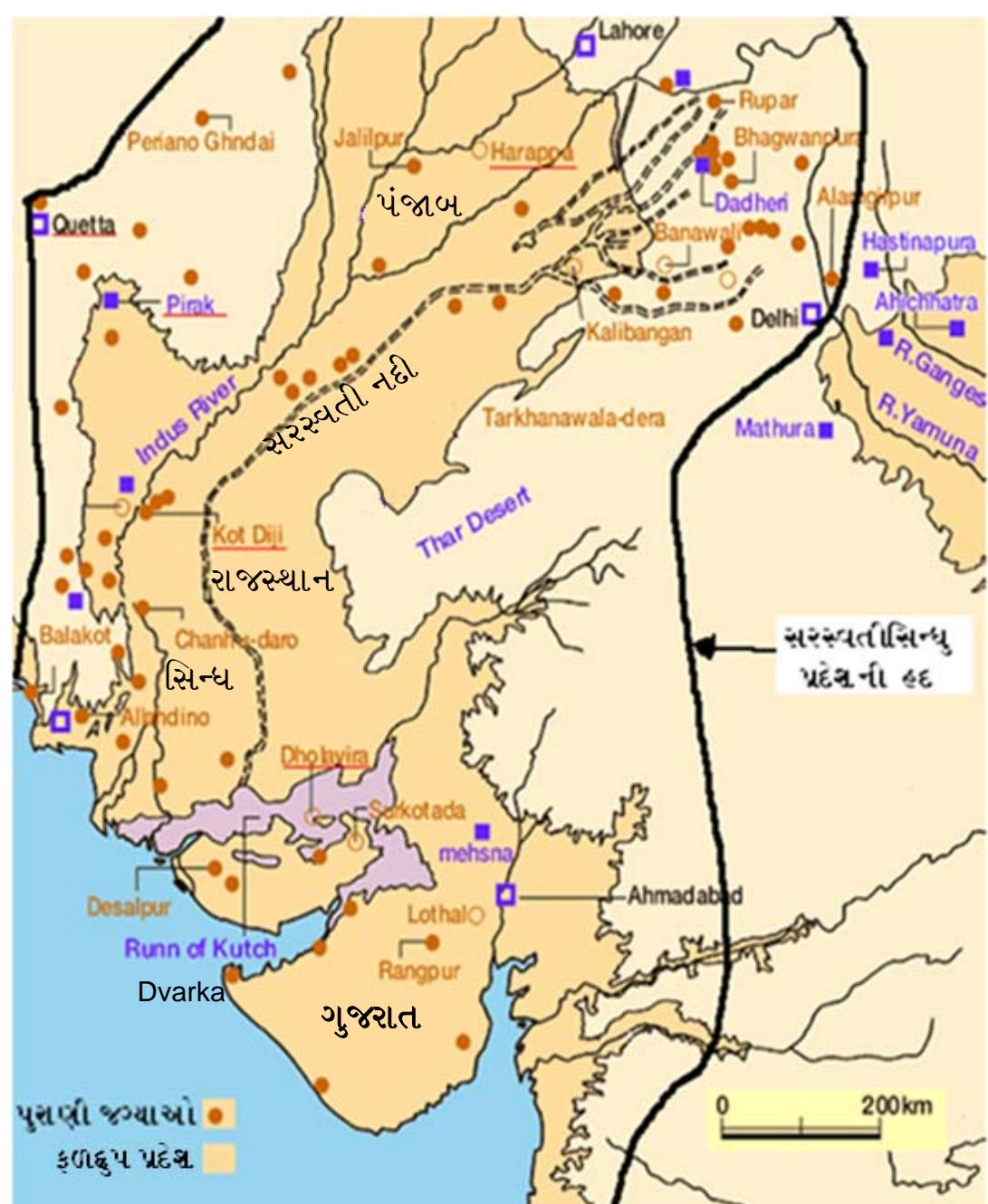
આ પહેલાંના મોજાની કહાણી ઉપર કેટલાંય પુસ્તકો લખાણાં છે. આ મોજું ગ્રીસના (તે વખતનું Macedonia) રાજી સિકંદરની ઈ.સ. પૂર્વે ૩૨૭ માં ભારત ઉપર ચડાઈ થયા પછી અને મુસલમાનોએ ભારતમાં ઘર ઘાલ્યું તે વરચેના ગાળામાં છલક્યું હતું. તે મોજામાં ગયેલા બધા જ ભારતીઓને જુખ્સી (Gipsy- તેઓ પોતાને Roma) કહે છે. યુરોપિયનોનો ખોટો ખ્યાલ હતો કે તે ઈજુપ્તમાંથી (મીસર) આવ્યા હતા. ઈજુપ્તસિયન શબ્દનો અપલંશ બની જુખ્સી શબ્દ બન્યો હતો. ખરેખર જુખ્સીઓ ભારતમાંથી ગયા હતા તે તેમની ભાષા રોમનીના અત્યાસ ઉપરથી નક્કી થયું હતું. લગભગ એકથી દોઠ કરોડ જુખ્સીઓ દુનિયાના જુદાજુદા દેશોમાં વસે છે. ઈ.સ. ૧૯૪૦-૪૫ માં જર્મન દેશના સરમુખત્યાર શ્રી હિટલરે હજારો જુખ્સીઓને ચહૂંદીઓ સાથે અનાર્યો ગણી મારી નાખ્યા હતા. હિટલર પોતાની જાતને ઉચ્ચ આર્ય માનતા હતા જે વાત ખોટી ન હતી. પણ જુખ્સીઓ અનાર્યો હતા તે વાત તદ્દન ખોટી હતી. ભારતમાંથી જુખ્સીઓના પૂર્વજો હિટલરના પૂર્વજોથી ઘણા મોડા યુરોપ પહોંચ્યા હતા તેથી તે હિટલરથી

ચડિયાતા આર્યો હતા. તે સાચી હકીકતનો હિટલરે તો સ્વીકાર ત્યારે કર્યો ન હતો પણ અત્યારના યુરોપિયનો પણ તે માનવા તૈયાર નથી.

શ્રી હિટલરે હજારો જુપ્સીઓની કંત્લેઆમ કરી હતી તે સૌ જાણો છે પણ યુરોપની બીજી પ્રજા તે બાબતમાં પાછળ રહી નથી તેની ઓછા માણસોને જાણ છે. જ્યારે જ્યારે તક મળી હતી ત્યારે યુરોપિયનોએ, બિચારા દેશ વગરના રજગતા, જુપ્સીઓની નિર્દ્દ્ય રીતે કંત્લેઆમ કરી હતી. અત્યારે પણ બધા જ દેશોના યુરોપિયનો જુપ્સીઓ તરફ શંકા અને ધૂણાની હલકી નજરથી જ જોવે છે. આધુનિક દુનિયામાં આ એક જાતિ અને રંગ લેદભાવનો અજોડ અને સચોટ ઢાખલો છે.

ઈજુપ્તમાં રહેતા જુપ્સીઓની એક જાતને ઘાઘરીઆ કહે છે. તે નામ તેમના પહેરવેશ ઉપરથી કે પછી તેઓ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં આવેલી ઘાઘર (સરસ્વતી) નહીના પટમાંથી ત્યાં સ્થળાંતર થયા હતા. તે ઉપરથી આવ્યું હતું તેની હજુ સુધી વિદ્ધાનોને સાચી ખબર નથી. આપણો આ વાતને આગળના પ્રકરણમાં ફરી એક વાર ઉપાડીશું.

ઉપર જગાવ્યા પ્રમાણે માનવ મેળો ભારતમાં ટોળો ટોળો ગૂંચવાતો હતો તે છેવટે પોત પોતાને ઠેકાણો સ્થાયી થયો હતો. આ જુદા જુદા સ્થળોએ મૂળની એક ભાષામાંથી અનોખી ભાષાઓ ઊભી થવા લાગી હતી. સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં સ્થાયી થયેલી વર્સ્તીએ ખૂબ જ અનુકૂળ સંજોગોને લીધે બીજુ સંસ્કૃતિઓથી વધુ પ્રગતિ કરી હતી. આમ યુરોપ અને એશિયાની માનવ જાતિની મૂળ ભાષા, સંસ્કૃતિ અને ભૌતિક ઉન્નતિની (Advanced Civilization) શરૂઆત સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી થઈ હતી. આપણો “ગરવી ગુજરાત” પ્રાંત તે પુરાણા સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશનો એક ખૂબ જ મહત્વનો ભાગ હતો. આકૃતિ-૨ માં આદિ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશનું ક્રેત્રફળ (જાપાનની તોકાઈ વિધાપીઠના નકશા ઉપરથી) તે વખતની કેટલીક જગ્યાઓ, નહીનાળાંઓ અને અત્યારની ફળદ્વારે જમીન બતાવવામાં આવ્યાં છે.

સરસ્વતી નદી,
સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની હૃષિ અને ફળકુપ્ર પ્રદેશ બતાવતો નક્શો

આંકૃતિ - ૨

ગુજરાત પ્રાંતની માફક અખંડ પંજાબ, રાજ્યસ્તાન અને સિંધ પ્રાંતો પણ તે પુરાણા સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશના મહત્વના ભાગો હતા.

ઈ.સ. ૧૮૬૪ ના એપ્રીલમાં હું મારા માબાપ સાથે જાત્રા કરવા પ્રયાગ (અલહાબાદ) ગયો હતો ત્યારે અમને એક પંડિતજી હોડીયામાં બેસાડી ત્રિવેણી (ત્રાણ વહેણ) સંગમની પવિત્ર જગ્યાએ સ્નાન કરવા લઈ ગયા હતા. ત્યાં ફક્ત ગંગા અને જમના નહીંઓનાં પાણી મળતાં દેખાતાં હતાં. તેથી તેમને મેં પૂછ્યું કે પંડિતજી અહીં ત્રીજી નહીં (ત્રીજું વહેણ) અંધાં છે? તેમણે જગ્યાવ્યંદું કે ત્રીજી નહીં, પવિત્ર સરસ્વતી, ભૂગર્ભમાંથી ગુપ્ત રીતે આ બે નહીંઓને અહીં મળો છે. તેમની તે વાતની ચોખવટ મારા ગળો ત્યારે ઉત્તરી ન હતી. આમ કેમ બન્યું હશે તેની સાચી હકીકત નવી શોધોથી નક્કી થઈ શકી છે તે હવે આપણે જોઈએ.

આપણાં શાસ્ત્રોમાં તમે ગમે ત્યાં વાંચશો તો તમને સરસ્વતી નહીનું નામ યેનકેન પ્રકારે ઘણી જગ્યાએ વાંચવા મળશે. ઋગવેદમાં સરસ્વતીના નામનો પચાસથી વધારે વાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. વળી સરસ્વતીને તેમાં અંબીતમ, નહીંતમ અને દેવીતમ (સૌથી ઉત્તમ માતા, સૌથી ઉત્તમ નહીં અને સૌથી ઉત્તમ દેવી) તરીકે ઓળખાવી છે. ગુપ્ત નહીનાં હજારો વર્ષ પહેલાં આપણા અતિ વિદ્ધાન ઋષિમુનિઓએ આટલાં બધાં વખાણ કેમ કર્યા હશે? એક માણસ કદાચ આ ગુપ્ત નહીનો તર્ક કરે પણ હજારો વર્ષના ગાળામાં હજારો ઋષિમુનિઓએ લખેલાં હજારો શાસ્ત્રોમાં આ તર્ક હોય તો તે જગતાધ રહી શકે નહિં. તે હજારો શાસ્ત્રો લખાણાં ત્યારે સરસ્વતી નહીં એક જેરાવર વહેતી નહીં હતી તે ચોક્સ હકીકત હોવી જોઈએ.

ઇલ્લા ત્રીશ વર્ષની નવી શોધોથી સાચી વાતો બહાર આવવા લાગી છે. અમેરિકાની સંસ્થા નાસા (NASA), જેને એસ્ટ્રોનોટ ચંદ્ર ઉપર મોકલાવ્યા હતા તેમ જ અત્યારે મંગળ (Mars), શની (Saturn), વગેરે ઉપર વહાનો મોકલાવી સૂર્યમંડળની ઊંડી શોધખોળો કરે છે,

તેમણે અંતરિક્ષમાંથી (Landsat થી) પંજાબ, રાજ્યસ્થાન, ગુજરાત અને સિન્ધ પ્રાંતોની છબીઓ પાડી હતી. તે છબીઓમાં જૂના જ્માનામાં સુકાઈ ગયેલી કોઈ મોટી નદીના પહોળા પટના પડધા દેખાતા હતા. તે પડધાઓ હિમાલયની તળોટીથી માંડી દરિયા સુધીની જમીનની પદ્ધીમાં દેખાતા હતા. પચીશ વર્ષ પહેલાં શ્રી વિષણુ શ્રીધર વકાનકરે તે વિષય ઉપર સારી એવી શોધો કરી હતી અને વિગતવાર લેખો લખ્યા હતા. તેમણે બધી વિગતોના અત્યાસથી નક્કી કર્યું હતું કે આ સુકાઈ ગયેલો પટ આપણા શાસ્ત્રોમાં જગ્ઘાવેલી પવિત્ર સરસ્વતી નદીનો જ પટ હતો. તેમના લખાણને તે વખતે પણ્ણિમના વિદ્ધાનોએ તેમ જ કેટલાક પણ્ણિમની સંસ્કૃતિથી અંજાયેલા ભારતીય વિદ્ધાનોએ પણ ધ્યાન આપ્યું ન હતું. શ્રી વકાનકરે ભીમબેટક (MP) પહાડીઓની ગુઝાઓમાં આવેલાં પિસ્તાળીશ હજાર વર્ષ જૂનાં ગુઝાચિત્રો પણ શોધ્યાં હતાં. જે ચુરોપના ગુઝાચિત્રોથી ધારાં જૂનાં છે.

હેલલા દ્શ વર્ષથી, મોટા ભાગના મૂળ ભારતીય પણ અમેરિકા કાયમી સ્થાયી થયેલા તેમ જ કેટલાક નીડર ચુરોપિયન બુદ્ધિજીવીઓએ, આ વાતને હોશથી ઉપાડી લીધી છે. રાજારામ, તલગેરી, ફોલી, સેઠના, કાક, નાપ, ફ્રૂસ્ટીન, ગોઈતર, અગ્રવાલ, એલસ્ટ, ડેમીનો, (Rajaram, Talageri, Frowley, Sethna, Kak, Knapp, Fruiestien, Goitier, Agrawal, Elst, Damino) વગેરે વિદ્ધાનો આ નવી શોધોમાં સારો એવો ભાગ ભજ્યે છે. ભારતની સરકારે ISRO અને બીજી સંસ્થાઓ સાથે સરસ્વતી નદીના પટનો, હિમાલયની તળોટીમાં આદિ બદ્રીથી દરિયા સુધીનો, નકશો બનાવવાનું કામ હાથ ઉપર લીધું છે. શ્રી કલ્યાણરામન જેઓ ફિલીપાઈન્સમાં Asian Development Bank માં કામ કરતા હતા તેમણે સરસ્વતી નદી અને તેની સંસ્કૃતિ વિષે સાત પુસ્તકોની એક શ્રેણી બહાર પાડી છે.

આફુતિ-૨ માં સરસ્વતી નદીનો પટ અત્યારે આપણે જાણીએ છીએ તે પ્રમાણે તૂટેલી બેવડી કાળી લીટીથી બતાવ્યો છે. તેની શાખાઓ

પુરાણા તેમાં બતાવી છે. તે મહાન નહીં હ્યાત હતી તે તો હવે કોઈથી ના પાડી શકાશે નહિં. પુરાતત્ત્વ શાસ્ત્રીઓએ સરરસ્વતીના કાંઠા ઉપર અઢારસોથી વધારે પુરાણી વસાહતોનાં ખંડિયેરો શોધ્યાં છે. તેમાંનાં કેટલાંક (ધોળાવીર, કાલીબંગન, લોથલ, રાખીગૃહી) દુનિયામાં પ્રખ્યાત છે. સિન્ધુના કાંઠે છસોથી વધારે પુરાણી વસાહતો શોધાણી છે તેમાંની મોહનજોડેરો અને હરાપ્પા જગ મશહૂર છે. દુનિયાને હવે આ મહાન સરરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની સનાતન સંસ્કૃતિની હ્યાતી કબૂલ કર્યા સ્થિવાય છૂટકો નથી. મહેરગાઠ, છારકા, ધોળાવીર, વગેરે જગ્યાઓએ હમણાંના ખોદકામથી પુરવાર થયું છે કે આપણી તે સરરસ્વતીસિન્ધુની સંસ્કૃતિ ઈજીપ્ત (ફરોનિક) અને મેસોપોટમિયાની સંસ્કૃતિઓ કરતાં પુરાણી અને આગળ પડતી હતી. શ્રી સેઠનાએ ફૂકા કપાસના એક શબ્દ ઉપરથી અને શ્રી સિડનબર્ગ સુલ્યસુત્રના ગણિતથી તે જવાત સાબિત કરી છે. (તે વિષે તમનાં પુસ્તકો વાંચવાથી પૂરતો ખ્યાલ તમને આવશે). ભારતની સરકાર પાસે મોટી નહીંઓનું જોડાણ કરવા માટે એક જૂની યોજના હતી. તે યોજનાને સુકાઈ ગયેલી સરરસ્વતી નહીંમાં પાણી વાળવાના સંકલપથી નવી જિંદગી મળી છે.

મહાભારતના (World's longest epic- ten times longer than Homer's Iliad and Odyssey combined) એક પર્વમાં લઘ્યું છે કે શ્રી કૃષ્ણના ભાઈ શ્રી બળરામજી સરરસ્વતી નહીને કાંઠે કાંઠે જાત્રા કરતા સોમનાથથી આદ્વિતી બદ્રી ગયા હતા. શ્રી બળરામજીએ આ લાંબી જાત્રા મહાભારતના યુદ્ધમાં કોઈ એક પક્ષે (પાંડવો અથવા કૌરવો સાથે) ભાગ ન લેવો પડે તે રાજકારણને લીધે શરૂ કરી હતી. પુરાણા કાળમાં આજના જેણું જ રાજકારણ ગહૂન હતું. મહાભારતમાં વળી જગ્યાવ્યું છે કે જ્યાં સરરસ્વતી નહીં દરિયાને મળતી હતી ત્યાં સોમનાથ શહેર વસેલું હતું. આજે જ્યાં સોમનાથ મંદિર છે તે શહેર વેરાવળ (પ્રભાસ પાટણ) તે જમાનાનું છે કે ફરી વસાવેલું શહેર છે તેની કોઈને ખબર નથી. ઈ.સ. ૨૦૦૨ ના જાન્યુઆરીમાં પુરાતત્ત્વ ખાતાના વૈજ્ઞાનિકોએ ખંભાતના અખાતમાં ઝૂબી ગયેલાં બે પુરાણાં

શહેરોની વાત જાહેર કરી હતી. તે શહેરો નવ હજાર વર્ષથી વધારે જૂનાં છે તે પણ તેમણે નક્કી કર્યું હતું. તે બે શહેરોમાંનું એક શહેર કદાચ પુરાણું સોમનાથ હોય શકે? અતિ પુરાણ કાળમાં સરસ્વતી નદી કદાચના નાના રણ, નળ સરોવર અને લોથલ બંદરે થઈને ખંભાતના અખાતમાં ઠાલવવાતી હશે. આ બાબતનું સંશોધન હજુ ચાલુ જઈ.

ભૂસ્તર શાસ્ત્રીઓએ નક્કી કર્યું છે કે સરસ્વતી નદીની સુકવણીની શરૂઆત ઈ.સ. પૂર્વે ત્રણ હજાર વર્ષથી વધારે વખત પહેલાં થઈ હતી અને ઈ.સ. પૂર્વે બે હજાર વર્ષ સુધીમાં તે બિલકુલ સુકાઈને ભાડો થઈ ગઈ હતી. આ સુકાણનાં કારણોમાં તેમણે વાતાવરણના ફેરફારો અને ઘરતીકંપ (Plate Tectonics) જગાવ્યાં છે. તે વિષે સંશોધન ચાલી રહ્યું છે. પુરાણી સરસ્વતી નદી સુકાઈ ગયા પછી ભારતમાં બીજી નાની નદીઓને સરસ્વતી નામ આપવામાં આવ્યું હતું. આ નામ આપેલી એક નદી ઉત્તર ગુજરાતમાં છે જેને કાંઠે જગ્નાધામ સિદ્ધપુર અને ગુજરાતનું જૂનું પાટનગર (અણહિલવાડ) પાટણ વસેલાં છે. આ નવી સરસ્વતી નદી પુરાણી સરસ્વતીની શાખા હશે. ભારતના બીજા પ્રાંતોમાં પણ સરસ્વતી નામ આપેલી નદીઓ છે. (આ સનાતન સંસ્કૃતિની જૂની પ્રથા પ્રમાણે ઈંલેન્ડમાં રહેતા ભારતીઓએ ત્યાંની કોઈ એક નદીને ગંગા નામ આપવાની ચળવળ શરૂ કરી છે જેથી તેમને મૃત દેહનાં અસ્થિ પદ્ધરાવવા ભારતની ગંગા નદી સુધી આવવું પડે નહિ). નિષ્ગાતો કહે છે કે અતિ પુરાણ કાળમાં જમના નદી પણ સરસ્વતી નદીની એક શાખા હતી અને તેથી તેનું પાણી સરસ્વતી નદીમાં ઠાલવવાતું હતું. પંડિતોએ પવિત્ર સરસ્વતી નદી પ્રયાગમાં ત્રિવેણી સંગમે ગંગા નદી અને જમના નદીને લૂગર્ઝમાં ગુપ્ત રીતે મળે છે તેવો તર્ક આ જૂની હકીકતોની યાદને લીધે કર્યો હોય તેમ લાગે છે.

આપણે આ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશના વતનીઓના વારસદાર ઈએ. આપણા શાસ્ત્રોમાં જગાવેલી પવિત્ર સરસ્વતી નદી પુરાણ કાળમાં હ્યાત હતી તે હવે જુદાં જુદાં વિજ્ઞાનોના નિષ્ગાતોએ સાબિત કર્યું છે.

વહેલે મોડે ભારતની પુરાણી સનાતન સંસ્કૃતિ (Indo-European, Aryan) સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં પેદા થઈ હતી તે સચોટ હકીકત હેવાથી વિશ્વના વિદ્ધાનોએ તે માન્ય રાખ્યા સિવાય ધૂટકો નથી. અહીં આપણે સિક્કાના એક તાજા ઉજળા કરેલા પાસાની વાત કરી છે.

હવે સિક્કાના કહેવાતા પ્રચલિત બીજા પાસા તરફ જોઈએ. આ પછી ભાષાઓની વાત આપણે કરવાના છીએ. અહીં એટલું જ કહું કે ઈ.સ. ૧૭૮૬ માં કોલકટામાં સનસનાટી ભરી (પશ્ચિમના દેશો માટે) જાહેરાત કરવામાં આવી હતી કે સંસ્કૃત, લેટીન, ગ્રીક, વગેરે ભાષાઓ એડભીજાઓને મળતી આવે છે. આ જાહેરાત થવાથી વિશ્વના વિદ્ધાનોને આમ કેવી રીતે બન્યું હશે તેનો કોચઠો ઉકેલવાનું થયું હતું.

ઘણી અટકળો પછી તેમણે નક્કી કર્યું હતું કે આર્ય (આ વિશેષાણ હતું તેને તેમણે નામ બનાવ્યું હતું!) નામની પ્રજા પશ્ચિમ એશિયામાં ક્યાંક રહેતી હતી જે બધી ભાષાઓની માતા આર્યભાષા (ઈન્ડોયુરોપિયન) બોલતી હતી. આ આર્યો ત્યાંથી ધૂટા પડી ચારે તરફ ફેલાણા હતા. એક ફાંટો ઈ.સ. પૂર્વ ૧૫૦૦ માં ઐબરધાટથી ભારતમાં ટોળો ટોળો ઉતરી પડ્યો હતો. તેમની સાથે આર્ય ભાષા અને સંસ્કૃતિ ભારતની ભૂમિમાં લાવ્યા હતા. સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશના મૂળ વતનીઓમાંથી કેટલાકને તેમણે કટલેઆમ કર્યા હતા અને બાકીનાઓને દક્ષિણ તરફ હાંકી કાઢયા હતા. આ કાલ્પનિક ઉલ્લી કરેલી બીજાને તે વખતના પશ્ચિમના વિદ્ધાનોએ આપણાને અને દુનિયાને આર્યોની ચડાઈનો તર્ક (Aryan Invasion Theory-AIT) તરીકે ઓળખાવી હતી. તે તર્ક બાઈબલમાં આપતી વિગતો સાથે સુમેળ કરવા અને આપણી સંસ્કૃતિ ઊંચી ન ફેખાય તે માટે કોઈ પાયાના આધાર વગર કર્યો હતો.

જે તર્ક હતો તે મોટું શાસ્ત્ર બન્યું હતું. સ્વામી વિવેકાનંદ અને મહારાજા અરવિંદ જેવા મહાત્માઓએ તે ફક્ત તર્ક છે, સાચી વાત નથી, તેમ છાપરે ચડીને કહેવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. અંગ્રેજુ રાજ્યમાં છાપવાનું

બધું તંત્ર તર્કવાળાઓના હાથમાં હતું. તેથી નગારખાનામાં તત્ત્વદીનો અવાજ કોઈએ સાંભળ્યો નહિ. તે તર્કમાંથી શાસ્ત્ર બનેલો તદ્દન જૂઠો અહેવાલ દુનિયાના અને આપણા બાળકોને આજે ભાણાવવામાં આવે છે. સ્વતંત્રતા પછીના સાઠ વર્ષમાં પણ્ચિભની સંસ્કૃતિથી રંગાયેલા દેશી વિદ્ધાનોએ તે તર્ક છે તેમ પણ સાચું કહેવાની તરફી લીધી નથી.

ઈ.સ. ૧૮૨૬ માં શ્રી ચાર્લ્સ મેસનને જગ્યાવ્યું હતું કે સિન્ધુની શાખા રાવી નદીના કાંઠા ઉપર હરાપ્પા ગામ નજીક કોઈ પુરાણા અવશેષો આવેલા છે. તેની અગત્યતાનો ઘ્યાલ જ્યારે શ્રી દ્વારામ સહાનીએ ઈ.સ. ૧૯૨૧ માં હરાપ્પામાં અને શ્રી બેનરજીએ ઈ.સ. ૧૯૨૨ માં મોહનજોડેરોમાં ખોદકામ શરૂ કર્યું હતું ત્યારે પડી હતી. તે ખોદાણથી સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની સંસ્કૃતિ જેને આપણે ભૂતી ગયા હતા તેની હ્યાતીની અને ઈ.સ. પૂર્વે ૧૯૦૦ સુધીમાં તેનો પૂરો નાશ થયો હતો તેની ખબર પડી હતી. ભારતનો ઈતિહાસ ઈ.સ. પૂર્વે ૩૨૭ માં સિંકદરની ચડાઈથી શરૂ થતો હતો. તે શોધથી ભારતનો ઈતિહાસ પાંચ હજારથી વધારે વર્ષ જૂનો નક્કી થયો હતો. વિદ્ધાનોએ જે AIT નો તર્ક કર્યો હતો તેને હવે સુધારવાની તક મળી હતી. પરંતુ તે તકનો દુર્લયોગ કરીને કહ્યું હતું કે આર્યો ઐબરધાટથી આવ્યા ત્યારે તેમાણે તે સંસ્કૃતિનો નાશ કર્યો હતો. સત્ય એ છે કે આર્યોની જ તે સંસ્કૃતિ હતી અને તે આખા ભારતમાં સનાતન સંસ્કૃતિના નામે હજુ જીવે છે. તે જગ્યાની સંસ્કૃતિ સરસ્વતી સુકાવાથી પડીભાગી હતી. ઈજુપ્તમાં પિરામિડો બાંધવાવાળા રાજ્યવંશની (Old Kingdom) સંસ્કૃતિનો પણ ત્યારે અલ નિનિઓની (El Nino) અસરથી નાશ થયો હતો.

આર્યો ઈ.સ. પૂર્વે ૧૫૦૦ માં ભારતની ધરતીમાં આવ્યા તે પણ્ચિભની વિદ્ધાનોની (શ્રી માઈકલ વિટઝલ જેવાઓની) જગ્યાવેલી વાત સાચી હોય તો તેમના આગમનના ચારસો વર્ષ પહેલાં જૂનાં શહેરોનો નાશ તેમાણે કેવી રીતે કર્યો હતો? વળી તે આવ્યા તે પહેલાં પંદરસો વર્ષથી સુકાઈ જવા માંડેલી સરસ્વતીનું આબેહૂબ વાર્ણન ઋગવેદમાં ક્યાંથી

આવ્યું હતું? પુરાતત્વ શાસ્ત્રીઓને આર્યોની ચડાઈના અવશેષો મળ્યા નથી. જો ચડાઈની વાત સાચી હોય તો ચડાઈના કંઈક અવશેષો તો મળવા જોઈએ? આવી સચોટ હકીકતોના કારણોથી ચડાઈની વાત હવે તેમણે પડતી મૂકી છે. દૂબતો માણસ તણખલાને બાજે તેમ તેઓ હવે કહે છે કે આર્યોએ શાંતિથી ધીમે ધીમે પણ્ણિયમ એશિયામાંથી સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. જો તેમની તે વાત સાચી હોય તો શાંતિપ્રિય પરદેશીઓએ બળના ઉપયોગ વગર તેમની સંસ્કૃતિ અને ભાષા આખા ભારતમાં કેવી રીતે ફેલાવી હતી? વળી તેઓ કહે છે કે ઋગવેદ અફધાનિસ્તાનમાં લખાણો હતો અને તેની હરખવતી (અત્યારની Helmand) નદીનાં તેમાં વખાણ કરવામાં આવ્યાં હતાં. ઋગવેદમાં તે નામ સાથે ભારતની બીજી છ નદીઓનાં નામ ક્યાંથી આવ્યાં? વળી ઋગવેદમાં દ્રિશદવતી અને આપયા તેની શાખાઓ કહી હતી તે ભારતમાં જ હતી. મહાભારતમાં જગ્ઞાવેલી સોમનાથ પાટણથી હિમાલયની તળોટીમાં આદિ બદ્રી સુધીની સરસ્વતી નદીના કંઠા ઉપરની શ્રી બળરામજીની આબેહૂબ જાત્રાનું વર્ણન, ઈ.સ. પૂર્વ ૧૬૦૦ પહેલાં દરિયામાં દૂબેલી ડારકાપુરીની શોધ અને તેવી બીજી ઘણી હકીકતોનો તેમની પાસે કોઈ જવાબ નથી.

આંખ આડા કાન નડતા પણ્ણિયમના વિદ્ધાનો અને તેમના દેશી અનુયાયીઓ (શ્રીમતી રોમીલા થાપર જેવા) જગ્ઞાવે છે કે ભારતમાં તેમના જગ્ઞાવ્યા પહેલાં આર્યો ન હતા તેનો પુરાવો સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી ઘોડાઓના અવશેષો મળ્યા નથી તે છે. તે કહે છે કે આર્યોની સંસ્કૃતિમાં અશ્વમેધ યજ્ઞ અને ઘોડાવાળા રથની ખૂબ જ અગત્યતા હતી તેથી ઘોડાના અવશેષો મળવા જોઈએ. પરંતુ તથી સહેલાયથી ભૂલી જાય છે કે ઋગવેદમાં ચોક્કસથી લખ્યું છે કે તેમનો ઘોડો ચોત્રીશ પાંસળિયો હતો અને તેના ટગલાબંધ અવશેષો ઘણા ખંડિયેરોમાંથી મળ્યા હતા. ઈ.સ. ૧૮૮૩ માં જગ્ઞાવિખ્યાત પુરાતત્વ વૈજ્ઞાનિક (Sandor Bokonyi) નક્કી કર્યું હતું કે સરકોટડામાંથી મળેલા અવશેષો છત્રીશ પાંસળિયા ઘોડાના (Equus caballus) હતા.

AIT વાળાઓ કહે છે કે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષામાં સામન (Salmon) માઇલી માટે શબ્દ (*Loksos) હતો પણ તે ભારતમાં થતી નથી તેથી ભારતની ઘરતી ઈન્ડો યુરોપિયનોની માતૃભૂમિ (Urheimat) ન હોય શકે. પરંતુ તેમને ખબર ન હતી કે ઉત્તર ભારતની બધી નદીઓમાં તે માઇલીઓ થાય છે. લાખ પદાર્થ માટેનો આપણો શબ્દ તે માઇલીના માંસના રંગ ઉપરથી આવ્યો હતો. તે ગુજરાતી લાખ શબ્દ ઉપરથી અંગ્રેજી ભાષાનો Laquer શબ્દ આવ્યો હતો. આવો બીજો કિસ્સો જળબિલાડીની (Otter) બાબતમાં થયો હતો. તેઓ જગ્ગાવતા હતા કે જળબિલાડી માટે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષામાં શબ્દ (*Wedros- કદાચ આ શબ્દ વાંદરા શબ્દ ઉપરથી આવ્યો હશે) હતો પણ તે ભારતમાં થતી નથી. ભારતની નદીઓમાં જળબિલાડી રહે છે અને તેને પાળીને માધીમારો માઇલાં પકડવામાં તેની મદદનો ઉપયોગ કરે છે. આ સચોટ હક્કિકતની પણ તે બિરાદરોને જરાય ખબર ન હતી. ભવિષ્યમાં ફરી આવાં બીજાં નાટકિયાં તૂત આ મહાનુભાવો આપણી ભાષા અને સંસ્કૃતિને નીચાં પાડવા કરશે તેની આપણને ચોક્કસ ખાતરી છે.

ઉપરના વાદવિવાદોના આધારે અને સરરસ્વતી નદીની હ્યાતી જેવી મજબૂત સાબિતીઓના હિસાબે ચોક્કસાઈથી નક્કી થાય છે કે આપણે છેલ્લા સાઠ હજારથી વધારે વર્ષોથી ભારતની ઘરતીના અસલી રહેવાસીઓ છીએ અને તે દીવા જેવું ઊજળું હવે હેખાય છે. આદ્ય કાળમાં સરરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની ઘરતીમાં આદ્ય ભાષા અને ગહૂન સનાતન સંસ્કૃતિ આપણે ખિલવ્યાં હતાં અને તે ત્યાંથી દુનિયામાં બધે ફેલાણાં હતાં. પશ્ચિમના કહેવાતા વિદ્ધાનોએ કરેલો AIT નો તર્ક જૂઠો ઠર્યો છે. આપણે ભારતમાં અસલથી છીએ તેનો મોટો પુરાવો આપણી આદ્ય ભાષા છે તે આગળના પ્રકરણોમાં વિગતવાર જોઈશું.

પશ્ચિમના કહેવાતા વિદ્ધાનોએ (જેવા કે Max Muller, Wheeler, Monier-Williams, Cunningham, Macaulay, Hunter, Bishop Caldwell, Griffith, વગેરે) આપણને જે વખોથી ભાગાવ્યું હતું તે

ખોટું હતું તે હવે સાચી હકીકતો બહાર આવવાથી નક્કી કરી શકીએ છીએ. જે વિદ્ધાનો આપણાં નામ પણ ઉચ્ચારી શકતા નહિ (ખંભાતને Cambay, અમદાવાદને Ahmedabad, વડોદરાને Baroda, ગંગાને Ganges, મુંબાઈને Bombay અને કોલકટાને Culcutta કહેતા) તે આપણી સંસ્કૃતિ, ભાષા અને ઇતિહાસ કેવી રીતે સાચું શિખવાડી શકે? તેઓ હંમેશાં તેમની ભાષા અને સંસ્કૃતિ આગળ પડતાં છે અને તે સરરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી નથી આવ્યાં તેમ બતાવવા આકાશ-પાતાળ એક કરે છે. તે કહેવાતા ભારત-નિષ્ગાતોનાં (Indologists) ધરણાં લખાણો ભારત કરતાં તેમની માનસિક સ્થિતિ વિષે આપણાને વધારે જ્ઞાન આપે છે. શ્રી વિનસ્ટન ચર્ચિલ જેવા આગળ પડતા અંગ્રેજો અને બીજા વિલાયતીઓ તેમનાં ભાષણોમાં આપણાને કાયમ માટે આદ્વિબાસી અને અભણ (Primitive) કહેતા હતા. વળી તેમની સંસ્કૃતિ ઊંચી છે તે બતાવવા ઋગવેદ, સામવેદ, યજુરવેદ, અર્થર્વવેદ, ઉપનિષદો, વર્ગોરે વેદોનું અંગ્રેજું ભાષાંતર તેમણે જાણીને જુઠું કર્યું હતું. આપણી આદ્વિ ભાષાઓની અને અત્યંત ગાહન સંસ્કૃતિની સાચી ઊંડાઈ, તેમાં અજ્ઞાની વિલાયતીઓથી, ક્યારે પણ માપી શકાશે નહિ.

પાંચસો વર્ષ પહેલાં આપણા વિલાયતી વારસાઈઓ ફક્ત યુરોપ ખંડની ધરતીમાં વસતા હતા. છેલ્લા પાંચસો વર્ષમાં તેઓ દુનિયામાં છે (ઉત્તર અમેરિકા, દક્ષિણ અમેરિકા, યુરોપ, એશિયા, આફ્રિકા અને ઓસ્ટ્રેલિયા) વસાયતવાળા ખંડો છે તેમાંના ચારમાં (ઉત્તર અમેરિકા, દક્ષિણ અમેરિકા, યુરોપ અને ઓસ્ટ્રેલિયા-ન્યુઝીલેન્ડ સાથે) એકલા જ, તે ખંડોના અસલી લોકો અને તેમની સંસ્કૃતિનો નાશ કરી, વસે છે. તે ફેલાવો મનુષ્ય જાતિના ઇતિહાસમાં અજોડ છે. તે ગાળામાં ફક્ત આફ્રિકા અને એશિયા ખંડો તેઓ પચાવી શક્યા નથી. આફ્રિકામાં તેમણે ઊંડાં મૂળ નાખ્યાં છે પણ એશિયામાં તેમનાં મૂળ નાખવામાં તેઓ હજુ નિઝ્ઝળ ગયા છે. આપણે સાખૂત નહિ રહીએ તો આપણો જૂનો જીન (Gene) એક દ્વિસ જરૂર આપણાને ભરખી જશે તેમ છેલ્લા પાંચસો વર્ષનો ઇતિહાસ અત્યંત ચોખ્યી ચેતવણી આપે છે.

૩ આપણી ભાષા ક્યાંથી આવી?

ઈ.સ. ૧૪૬૮ માં પોર્ટુગલ દેશના શ્રી વાસકો ડી ગામા સૌથી પહેલા દરિયા માર્ગે ભારત આવ્યા હતા. ત્યારથી ભારતનો વેપાર યુરોપના દેશો સાથે, વર્ચયેના દલાલો વગર, સીધો શરૂ થયો હતો. યુરોપિયનોએ ત્યાર પછી તરત જ ભારતમાં ઠેર ઠેર વસાહતો સ્થાપવાનું શરૂ કર્યુ હતું. અંગેજોએ સૌથી પ્રથમ ગુજરાતના સુરત શહેરમાં કિલ્લો બાંધ્યો હતો. સંસ્કૃત સાથે યુરોપની પુરાણી લેટીન અને ગ્રીક ભાષાઓની સમાનતાનું યુરોપિયનોને તરત જ ભાન થયું હતું. પરંતુ લાંબા વખત સુધી કોઈએ તે ભાષાઓ વિષેની પાચાની સમજણને લખાણમાં પદ્ધતિસર દર્શાવી ન હતી. અઢીસૌથી વધારે વર્ષ પછી સર વિલિયમ્સ જોન્સ, જે કોલકટામાં ચીફ મેજિસ્ટ્રેટ હતા તેમણે, ૨ ફેબ્રુઆરી, ઈ.સ. ૧૭૮૬ માં એશિએટિક સોસાયટીમાં નીચે પ્રમાણે જાહેરાત કરી હતી;

“The Sanskrit language, whatever be its antiquity, is of wonderful structure; more perfect than the Greek, more copious than the Latin, and more exquisitely refined than either, yet bearing to both of them a stronger affinity, both in the roots of verbs and in the forms of grammar, than could possibly have been produced by accident; so strong indeed that no philologer could examine them all three, without believing them to have sprung from some common source, which, perhaps, no longer exists;—”

Sir Williams Jones

“પુરાતન સંસ્કૃત ભાષા અદ્ભૂત માળખાની છે. ગ્રીક ભાષાથી વધારે સંપૂર્ણ, લેટીન ભાષાથી વધારે શબ્દોવાળી અને બંન્ધેથી વધારે શુદ્ધ તેમ છતાં બંન્ધે ભાષાઓ સાથે શબ્દો અને વ્યાકરણમાં સમાનતા જણાવે છે. આ કંઈ આકસ્મિક બનાવથી બન્યું નહિ હોય. ત્રણે આદિ ભાષાઓની સમાનતા એટલી મજબૂત છે કે કોઈ પણ તપાસ કરનાર

ભાષાશાસ્ત્રીએ નક્કી કરવું જ પડે કે આ ભાષાઓ કોઈ એક માતાની દીકરીઓ હશે. કદાચ તે માતા અત્યારે દુનિયામાં હાજર નહિ હોય.”
- સર વિલિયમ્સ જોન્સ

શ્રી વિલિયમ્સ જોન્સે ત્યાર પછી એસ્ટ્રીક રિસ્ચચમાં લખ્યું હતું કે યુરોપના બધા જ દેશોની પુરાણી માન્યતાઓ, દેવદેવીઓ અને લોકવાચકાઓનો અત્યાસ કરતાં, તે અત્યારે ભારતમાં પ્રચલિત છે તેવી જ હતી. વળી તે વખતે નોંધ લેવામાં આવી હતી કે ઈંગ્લેન્ડના સ્ટોનહેન્જ (Stonehenge) જેવાં પશ્ચરનાં પાળિયાઓનાં વર્તુળો યુરોપમાં આયરલેન્થી માંડી ઠેઠ પૂર્વ ભારત સુધીના દેશોમાં મળી આવ્યાં હતાં. પરંતુ તે વખતે ભાષા સિવાય બીજી કોઈ બાબતોમાં વિદ્ધાનોએ ધ્યાન આપ્યું ન હતું. ત્યાર બાદ તે સંસ્કૃતિક વિષયો ઉપર સારું લખાણ થયું છે. ગ્રીસમાં ભારત (India in Greece) અને તેવાં બીજાં કેટલાંચ રહસ્યમય પુસ્તકો લખાણાં હતાં. ગ્રીસની જૂની વાજ્ઞિત્વવિધા (Music) અને આપણી વાજ્ઞિત્વવિધા સરખી હતી. ગ્રીક અને સેલટીક લોકો આપણી જેમ પંચભૂતોમાં (વાયુ, અવકાશ, પૂઢ્યી, અર્દિન અને પાણી) માનતા હતા. બ્રાહ્મણિક અને ઈંગ્લેન્ડની ડૂઈડસ (Druids) પ્રથાઓની સમાનતા હતી તે વિષે સારું લખાણ થયું છે. યુરોપની પુરાણી સેલટીક અને સનાતન સંસ્કૃતિઓમાં સમાજ વ્યવસ્થાના વર્ગો (આત્માણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂક્ર) સરખા હતા. ટૂકમાં કહી શકીએ કે યુરોપ અને દક્ષિણ એશિયાના દેશોની આદિ કાળમાં સંસ્કૃતિક અને ભાષાક્રિય એકતા હતી. તે એકતાઓ એમ બતાવે છે કે અતિ પુરાણ કાળમાં કોઈ એક જીવાએ તે એકતાવાળાં મૂળ સંસ્કૃતિ અને ભાષા કોઈક ખૂબ જ ચાલાક માનવ પ્રજાએ ઉત્પન્ન કર્યા હતાં.

સંસ્કૃત ભાષા, ખાસ કરીને વૈદિક સંસ્કૃત, યુરોપની બધી આધુનિક અને પુરાણી ભાષાઓની સરખામણીમાં, લખાણમાં ઘણી જૂની હતી તેથી અઠારમી સહીના વિદ્ધાનોએ એમ માનેલું કે સમાનતાવાળી યુરોપ અને ભારતની બધી ભાષાઓ સંસ્કૃત ભાષામાંથી આવી હતી.

તેમણે ત્યારે એ પણ નક્કી કર્યું હતું કે ભારતની બધી ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ ઘડેલી ઉત્તમ સંસ્કૃતમાંથી જ પેદા થઈ હતી. તેમની તે બંન્ને માન્યતાઓ ખોટી હતી તે આપણો આગળ વિગતવાર જોઈશું.

પુરાણી ભાષાઓની સમાનતાનો ઘ્યાલ આવ્યા પછી, ભાષા સરખામણીનો (Comparative Linguistics) અભ્યાસ શરૂ થયો હતો. ટૂંક જ ગાળામાં નિષ્ણાતોએ ત્યારે નક્કી કર્યું હતું કે સંસ્કૃત પણ લેટીન અને ગ્રીક ભાષાઓની જેમ મૂળ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાની એક શાખા છે. આમ તેમણે એક ભૂલ ત્યારે સુધારી હતી. પરંતુ ભારતની બીજી બધી ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ સંસ્કૃતમાંથી આવી હતી તે જાણ્યે અજાણ્યે કરેલી તેમની મોટી ભૂલ આજ સુધી ચાલુ જ છે.

જ્યારે અઠારમી સહીમાં સંસ્કૃત ભાષામાંથી યુરોપની ભાષાઓ આવી હતી તેમ નક્કી થયું હતું ત્યારે પોતાને ઉચ્ચ ગણતા યુરોપિયનો શરમમાં ગ્રૂચવાડે ચડયા હતા. તેઓ માનવા તૈયાર ન હતા કે તેમની યુરોપિયન ભાષાઓ ભારતીય ગુલામોની સંસ્કૃત ભાષામાંથી આવી હતી. જ્યારે ભાષા સરખામણીના નિષ્ણાતોએ છેવટે ચોક્કસથી નક્કી કર્યું હતું કે સંસ્કૃત ભાષા પણ ગ્રીક અને લેટીન ભાષાઓની જેમ જ મૂળ આદ્ય ભાષાની એક શાખા છે ત્યારે તેમને તે શરમમાંથી છૂટકારાનો શ્વાસ ખેચ્યો હતો. ત્યાર પછી તે નિષ્ણાતોએ ભારત અને ભારતની બધી ભાષાઓને ઈન્ડો યુરોપિયનોની મૂળ ભાષા અને તેમના મૂળ વતનની (Urheimat) શોધમાંથી બાકાત કર્યા હતાં. તે કારણથી તેમની બીજી ભૂલ આજે પણ ચાલુ જ છે. વળી તે કારણથી તેઓ ઈન્ડો યુરોપિયનોનું મૂળ સ્થાન હજુ સુધી શોધી શક્યા નથી.

જેમાંથી યુરોપ અને એશિયાની ભાષાઓ આવી હતી તે ભાષાને આર્યભાષા અને ભાષા બોલનારાઓને આર્યો કહેવાતા હતા. જર્મની દેશના સરમુખત્યાર શ્રી હિટલરે (નાર્ઝી લોકોએ) નક્કી કર્યું હતું કે ભૂરી આંખોવાળા અને સોનેરી વાળવાળા ધોળા માણસો ઉચ્ચ આર્યો છે

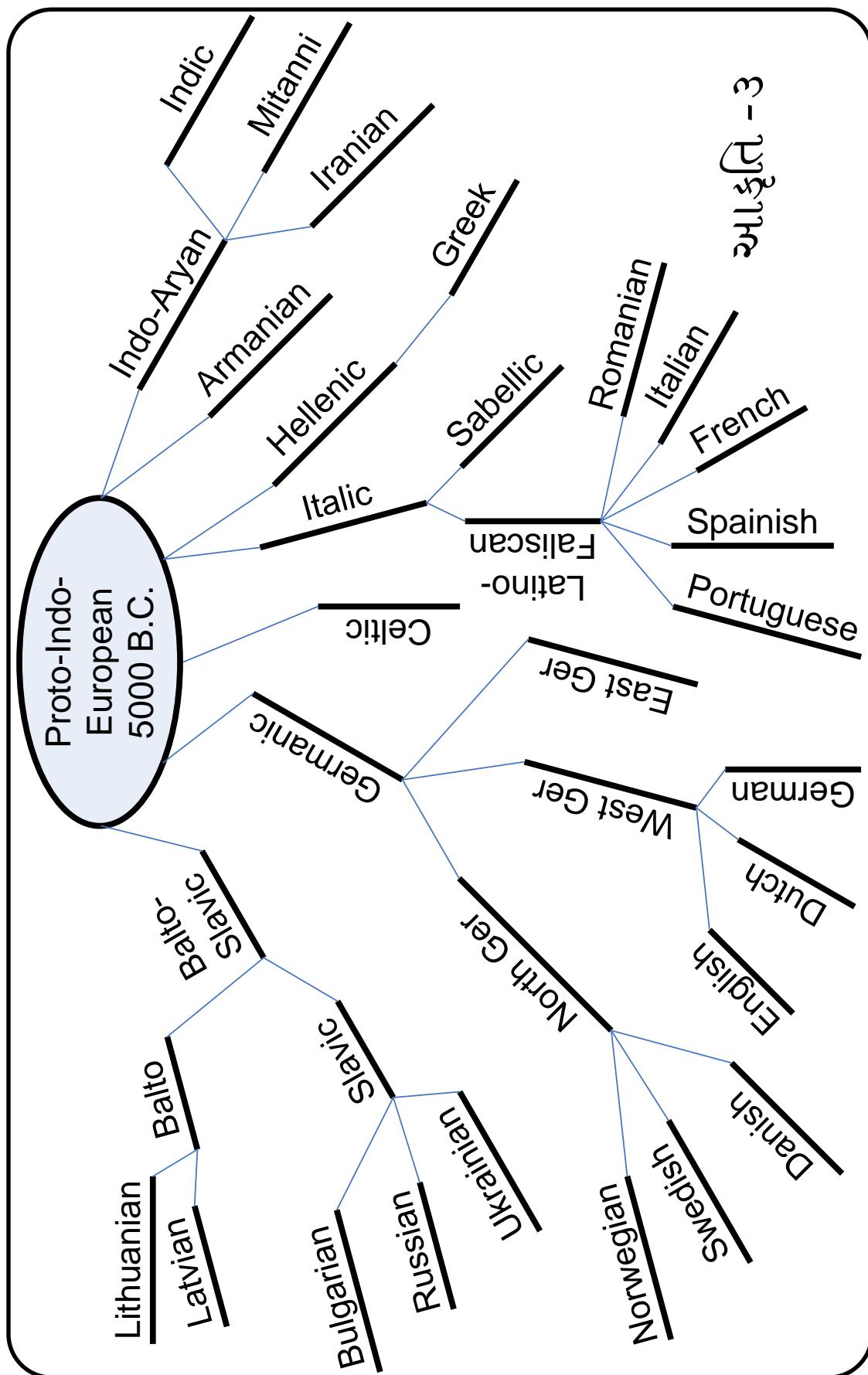
તેથી બાકીની બીજી પ્રજા હલ્કી છે. ખરેખર તો જ્યારે જ્ઞિસ્તી ધર્મે યુરોપમાં મૂળ નાખ્યાં હતાં ત્યારે જ તે વિચારસરણીએ ઘર ઘાલ્યું હતું. તે ભયાનક વિચારસરણીનો ફેલાવો જ્ઞિસ્તી ધર્મવાળાઓએ યુરોપમાં ઔધોગિક પ્રગતિ થયા પછી જ કર્યો હતો. તેમની જ્ઞિસ્તી સંસ્કૃતિ (તેમણે હલકટ ગણેલા) યહુદીઓની સંસ્કૃતિમાંથી આવી હતી તેમાં તેમને ખૂબ જ નાનમ આવતી હતી. તેમાંથી કોઈપણ પ્રકારે વહેલામાં વહેલો છૂટકારો મેળવવાની તકની શોધમાં તેઓ હતા. ભાષાઓની સમાનતાની શોધ અને આર્થ નામની પ્રજાનો તર્ક થવાથી તેમણે આ તક ઝડપી લઈ પોતાને આર્યો તરીકેની નવી ઓળખાણ આપી હતી. આથી વાંદરાને નિસરણી ભળી તેવું થયું હતું. તેઓએ પોતાને ઊંચા આર્યો ગણી બીજી પ્રજા ઉત્તરતી છે તેમ ઓટું નક્કી કર્યું હતું. જર્મન દેશના નાઝી લોકોએ આ ખોટી વિચારસરણીથી બીજા વિશ્વ યુદ્ધ દરમિયાન લાખ્યો નિર્દોષ યહુદીઓ અને જ્યાસીઓને હલકા અનાર્યો ગણી જેરી વાયુના ઓરડાઓમાં ધકેલીને મારી નાખ્યા હતા. તે નિર્દ્ય કરતેઆમ ચાલતી હતી તેની ખર્બર હોવા છતાંએ ત્યારે તે જ વિચારસરણીથી અમેરિકન અને અંગ્રેજ લશકરી દળોએ (Allied Forces) યહુદીઓ અને જ્યાસીઓને બચાવવા માટેનો કોઈ પ્રયત્ન કર્યો ન હતો. આમ વિદ્ધાનોએ કરેલા સાચા નામીકરણનો યુરોપના બધા જ ધોળા માનવીઓએ ગજબનો ગંભીર દુર્ઘાસ કર્યો હતો.

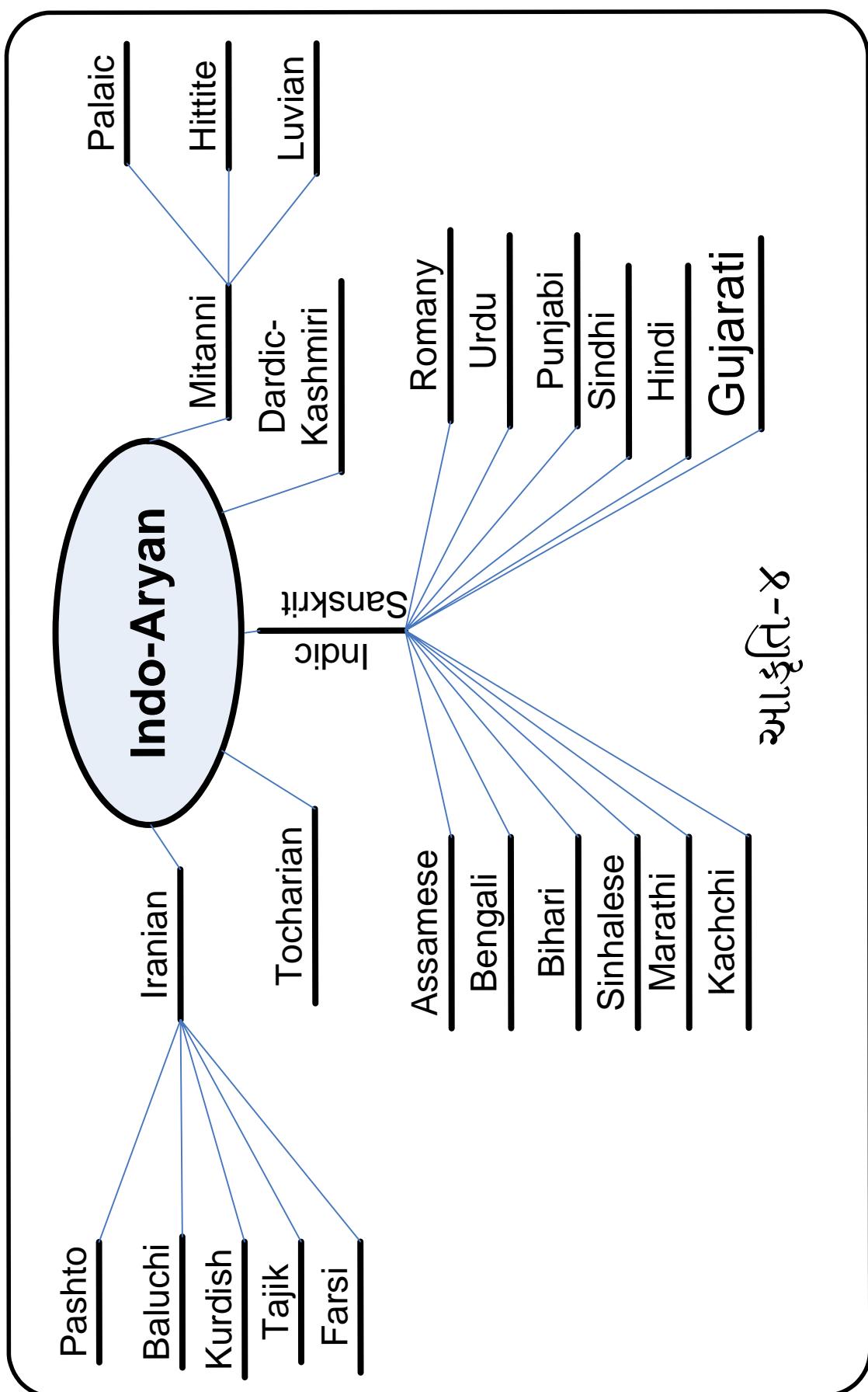
હિટલરની માન્યતા તદ્દન ખોટી હતી તે તો આખા જગતમાં બધાને ખર્બર હતી. ભાષા સરખામણીવાળા નિષ્ણાતોએ પણ તે સાબિત કર્યું હતું. બીજા વિશ્વ યુદ્ધના અતિ કડવા અનુભવ પછી મૂળ ભાષાને પ્રોટો ઈન્ડો યુરોપિયન (Proto-Indo-European) અને તે ભાષા પોતનારાઓને પ્રોટો ઈન્ડો યુરોપિયનો કહેવાનું વિદ્ધાનોએ પ્રયત્નિત કર્યું હતું. આ પુસ્તકમાં તે ભાષાને ઈન્ડોયુરોપિયન તરીકે ઓળખીએ છીએ. પશ્ચિમના વિદ્ધાનોની માન્યતા પ્રમાણે તે ભાષાની શાખાઓ આંકૃતિ-૩ માં બતાવવામાં આવી છે. તેમાં બતાવ્યા પ્રમાણે યુરોપની જર્મનિક શાખામાંથી અંગ્રેજ અને જર્મન ભાષાઓ આવી હતી..

એશિયાની ઈન્ડોઆર્થન શાખામાંથી સંસ્કૃત (Indic) અને છેવટે ગુજરાતી આવી હતી તેમ તે માને છે. ઈન્ડોઆર્થન શાખા વધું વિગત સાથે આકૃતિ-૪ માં બતાવી છે. ભારત અને ઈરાનની ભાષાઓ, જુખ્સીઓની રોમની, શ્રીલંકાની સિંહાલી (સિંહલા) અને માલદીવની દિવેહી ભાષાઓનો તેમાં સમાવેશ થાય છે તેમ ભાષાશાસ્ત્રીઓ માને છે. જુદા જુદા દેશોમાં બોલાતી જુખ્સીઓની રોમની ભાષા ખરેખર તો અત્યારે જુદી જુદી અપભંશ ભાષાઓનું એક મોટું જૂથ છે.

આપણે જે જુખ્સીઓની વાત શરૂ કરી હતી તેને આગળ વધારીએ. ભાષા સરખામણીવાળાઓએ જુખ્સીઓની રોમની ભાષાઓનો અત્યાસ કર્યો ત્યારે ઘ્યાલ આવ્યો હતો કે તે ભારતની ભાષાઓને ખૂબ જ મળતી ભાષાઓ છે. હિન્દી, ગુજરાતી, સિન્ધી કે પંજાਬી જાણતો માણસ કોઈપણ રોમની ભાષા બોલાતી સાંભળે તો તેને ચાલતી વાતના માળખાના અર્થનો ઘ્યાલ આવી જાય. આ શોધથી ચુરોપિયનોએ અત્યાર સુધી જુખ્સીઓને ઈજુખ્તમાંથી આવેલા હતા તેમ ગણ્યા હતા તે સુધારી મૂળ ભારતથી આવ્યા હતા તેનો સ્વીકાર કર્યો હતો. પરંતુ જુખ્સી નામ તો હજુ અંગ્રેજ ભાષામાં ચોટી રહ્યું છે.

ઘણા માને છે કે જ્યારે ઈ.સ. પૂર્વ ૩ ૨૫ માં ગ્રીક રાજ સિંકંદર આગળ ન વધી શકવાથી નિરાશ થઈ સિન્ધુ નહી અને દરિયા માર્ગો તેમના દેશ પાછા જતા હતા ત્યારે કેટલાય ભારતીય કલાકારો અને કારીગરોને તેમની સાથે લેતા ગયા હતા. તેથી જુખ્સીઓ તેમના વંશજો છે. જુખ્સીઓ ભૂતકાળમાં તર્કી લશકરને ચુદ્ધમાં જોશ અને શૂરાતન ચડાવવા માટે વાઞ્ચિંગ્ઝો વગાડવાનું કામ કરતા હતા. તેઓ ચુરોપના દેશોમાં ભટકતા સંગીતકારોનું કામ પણ હમણાં સુધી કરતા હતા. કેટલાક બીજા ઈતિહાસકારો જણાવે છે કે મુસલમાનો જ્યારે ભારતમાં અવારનવાર ધન લૂટવા આવતા હતા ત્યારે સારા એવા ભારતીઓને તેમની સાથે ગુલામો તરીકે લઈ જતા હતા. તે ભારતીઓ છેવટે મુસલમાનોથી છૂટકારો મેળવીને ચુરોપમાં પહોંચતા હતા. એટલે

અત્યારના જુખ્સીઓ તે ગુલામોના વારસદારો છે. ઈજુપ્તમાં એક જ જૂથમાં રહેતા ધાઘરીઆ જુખ્સીઓ, યુરોપમાં અનોખી જતિવાળા જુખ્સીઓ અને બીજાં કેટલાંક નિરક્ષાણોને આધારે મારું માનવું છે કે આપણી જૂની સ્થળાંતરની ક્ષિયાવાળાં કેટલાંક નાનાં માનવ મેદનીનાં મોજાંઓ જુખ્સીઓના ઉદ્ભવનું ખરું કારણ હતું.

ભાષાઓની વાત ઉપર આપણે પાછા આવીએ. આઇતિ-૩ અને આઇતિ-૪ માં જગ્ઘાવેલી ભાષાઓમાંની કેટલીક ભાષાઓ હમણાં વીશમી સહીમાં જવિદ્ધાનોને જાણવા મળી હતી. આ નવી શોધાએલી ભાષાઓમાંની એનેટોલિયામાંથી મળેલી મિતાની ભાષાઓ અને ચીન દેશમાંથી મળેલી ટોકારિયન (A&B) ભાષાઓ અગત્યની છે. એનેટોલિયા અત્યારના તુર્કી દેશમાં આવ્યું હતું. ત્યાંથી ક્યુનીઝોર્મ લિપિમાં લખાયેલી હજારો માટીની ઠીકરીઓ જૂના હતુસાસ (આજનું Bogazcoy) શહેરમાંથી મળી હતી. તે ઠીકરીઓમાં મિતાની શાખાની હીટાઈટ, પાલેઈક અને લુવિયન ભાષાઓ લખાયેલી હતી. મિતાની રાજ્ય અત્યારના તુર્કી, ઈરાક અને જિરિયામાં પથરાયેલું હતું. ત્યાંના રાજાઓના બીજા દેશો સાથેના દસ્તાવેજોમાં સનાતન સંસ્કૃતિના દેવો જેવા કે ઈન્દ્ર, વર્ણા અને મૈત્રનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. આ દસ્તાવેજો ઈ.સ. પૂર્વ બે હજાર વર્ષની આજુબાજુમાં લખાયેલા હતા. તેમનું ઘોડા કેળવણીનું શાસ્ત્ર સંસ્કૃતમાં લખાયેલું હતું તેમ વિદ્ધાનો કહે છે. તેમના રાજાઓનાં નામ દશરથ, સુતરાણા, વરોરે પાણ સનાતની હતાં. નિષ્ણાતોએ હજુ આ નવી શોધાયેલી ભાષાઓનું પાંચ વર્ગીકરણ કર્યું નથી. તે અનિશ્ચિત પરિસ્થિતિનું સાચું કારણ તો એ છે કે તેમણે આ નવી ભાષાઓની શોધ થયા પહેલાં ભાષાઓનું વિગતવાર વર્ગીકરણ કર્યું હતું તે તદ્દન ઓટું ઠર્યું છે. તે નખીરાઓથી તે ભૂલ કબૂલાતી નથી. દોરડી બળો પાણ વળ ન જાય તેવું બન્યું છે. પહેલાં તેમણે નક્કી કર્યું હતું કે ભારતમાં આર્યપ્રજા ઈ.સ.પૂર્વે ૧૫૦૦ માં આવી હતી અને ભારતની ભૂમિમાં તેમની સનાતન સંસ્કૃતિ અને સંસ્કૃત ભાષાની ઉછેરણી કરી હતી. પરંતુ સનાતન સંસ્કૃતિવાળાં

નામો અને સંસ્કૃત ભાષાવાળાં ઘણાં લખાણો ઈ.સ. પૂર્વે બે હજાર વર્ષ પહેલાંના એનેટોલિયામાંથી મળ્યાં હતાં. આમ પાંચસોથી વધારે વર્ષના ખૂટતા ગાળા માટે તેમની પાસે કોઈ સચોટ જ્યાબ નથી.

ટોકારિયન ભાષાઓના વર્ગીકરણમાં પણ તેવી જ જબરી મડાળાંઠ પડી છે. તે ભાષાઓ પશ્ચિમ ચીનના ક્ષિનજિઅંગ પ્રાંતમાં (ચીની તુર્કસ્તાન) બોલાતી હતી. વિદ્ધાનોએ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓને બે જૂથમાં ફાળવી હતી. ખરેખર તો તે જૂથો યુરોપના વિદ્ધાનોએ સંસ્કૃત અને ઈન્ડોયુરોપિયન વચ્ચે અંતર ઊભું કરવા પાડ્યાં હતાં. પૂર્વના જૂથને સાતેમ (Satem) અને પશ્ચિમના જૂથને કેન્ટમ (Kentum) કહેવામાં આવતાં હતાં. આ નામો ભાષાઓમાં સોની (૧૦૦) સંખ્યાના શબ્દમાં પહેલો અક્ષર સ છે કે ક છે તે ઉપરથી આપ્યાં હતાં. પૂર્વના દેશોની ભાષાઓમાં સ પહેલો અને પશ્ચિમના દેશોની ભાષાઓમાં ક પહેલો અક્ષર ત્યાં સુધી હતો. પરંતુ ઠેઠ પૂર્વમાં નવી શોધાયેલી ટોકારિયન ભાષાઓમાં સોના શબ્દના ઉચ્ચારમાં ક પહેલો અક્ષર આવે છે. હિમાલયની પહાડીમાં (હિમાચલ પ્રદેશ) વસતા બન્ગાની લોકો પણ કેન્ટમ ભાષા બોલે છે. તેથી સંસ્કૃત અને ઈન્ડોયુરોપિયનને છેટા પાડવા વિદ્ધાનોએ ભાષાઓની ઓળખાણ સાતેમ અને કેન્ટમ જૂથોમાં પાડી હતી તે ખોટી ઠરી છે અને ભાષાઓનાં તે બે જૂથ પાયા વગરનાં નક્કી થયાં છે. ટોકારિયનમાં લખાયેલી વિગતો બૌધ્ધધર્મને લગતી છે. તેથી તે લોકોનો ભારતને ઈન્ડોયુરોપિયનોની મૂળ ભાષા અને વતનની શોધમાંથી બકાત કરવાનો તર્ક પણ ખોટો ઠર્યો છે.

ઉપરની સચોટ હડીકતોથી પાંકુ થાય છે કે ભાષાઓનું વર્ગીકરણ પશ્ચિમના વિદ્ધાનોએ મનમોજુ અટકળોથી અને પશ્ચિમની સંસ્કૃતિને મધ્યમાં (Eurocentric) રાખીને કર્યું હતું. પાયા વગરના હવામાં બાંધેલા કિલ્લાઓ હવે લૂભિ લેળા થવા લાગ્યા છે. પાપનો ઘડો ફૂટયા વિના રહે નહિ. કોઈ મોટી શોધ થશે ત્યારે નવી ફાચર પડશે. સૌથી મોટી ફાચરની વાત માટે આ ભાષાઓના ઈતિહાસને પંથે પડયા છીએ.

આપણે જોઈ ગયા છીએ કે બધી ભાષાઓમાં ફેરફારો અમુક નિયમો અનુસાર થયા હતા. પારસી-ફારસી અને પિતરું-ફાધરવાળા ફેરફારોની વાત આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ. તે ફેરફારો ગ્રીમના નિયમ (Grimm's law) પ્રમાણે થયા હતા. છેલ્લા સવા બસો વર્ષમાં આવા કેટલાય નિયમો ઘડાણા હતા. નિષ્ણાતો કહે છે કે જે ફેરફારોમાં અપવાદ છે તે પણ અમુક ચોક્કસ નિયમો અનુસાર થયા હતા. અત્યાર સુધીના ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ઘડેલા નિયમોનાં નામ નીચે જણાવ્યાં છે.

Bartholornae's law

Caland's law

Grimm's law

Lachmann's law

Laskien's law

Meillet's law

Saussure's law

Sievers law

Bhrgmann's law

Grassmann's law

Hirt's law

Limitation Rule

Lindeman's rule

Osthoff's law

Siebs' law

Verners law

આ યાદી ઉપરથી લાગે છે કે ઈન્ડોયુરોપિયનોની મૂળ ભાષા અને સંસ્કૃતિ શોધવા માટે હજારો માણસોએ બસોથી વધારે વર્ષ સુધી સારો એવો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ પુસ્તકમાં ગુજરાતી ભાષા વિષેની હકીકત, આ નીડર ભાષાશાસ્ત્રીઓની લાંબી મહેનતથી કરેલી શોધો સિવાય, આપણે કોઈપણ બીજી રીતે ઊઘાડી પાડી શક્યા ન હોત. પશ્ચિમના ભાષાશાસ્ત્રીઓનો એક જ ધ્યેય હતો અને છે કે આપણી ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષા અને સંસ્કૃતિની શોધ જેટલી બની શકે તેટલી આગળ ધપાવવી. આપણા બાપદાદાઓની ભાષા અને સંસ્કૃતિ સાત હજાર વર્ષ પહેલાં કેવી હતી તે જાણવાની ઉત્સુકતાને લીધે તેમણે બસોથી વધારે વર્ષોથી આ શોધોનું કામ ખૂબ જ ખંતથી જારી રાખ્યું છે. આપણે તેમના કાયમ માટે આભારી બન્યા છીએ. કારણ કે તેમણે ખંત અને ચોક્કસાઈથી આ કામ લાંબા ગાળાથી જાણ્યે અજાણ્યે આપણા માટે જ કર્યું હતું તેમ કહીએ તો કંઈ ખોટું નથી..

તેમની એક જ ભૂલ થઈ હતી જે આપણા માટે ભગવાનના ઘરની લેટ બની છે. આપણે જોયું છે કે ભાષાશાસ્ત્રીઓએ માની લીધેલું કે આખા ભારતની બધી ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ ઉત્તમ સંસ્કૃતમાંથી (Classical Sanskrit) આવી હતી. તેથી ભાષાઓની સરખામારીના અત્યાસમાં સંસ્કૃત સિવાય બીજી કોઈ પણ ભારતની ભાષાઓનો સમાવેશ કરવાની જરૂર નથી. ખરેખર તો “ખાડો ઓફ તે તેમાં પડે” તેવું બન્યું છે. ઓગારીશભી સહીમાં મેકોલાઇટ્સ (Macaulites) યુરોપિયનોએ તેમના યુરોસેન્ટ્રિક માનસથી ભારતને ઈન્ડો યુરોપિયન વિષેની શોધોમાંથી બકાત કર્યું હતું. તેથી ભાષાશાસ્ત્રીઓએ સંસ્કૃત સિવાય ભારતની બીજી ભાષાઓની અવજ્ઞા કરી હતી જેથી જે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષા તેમને શોધી છે તે ખરેખર ગુજરાતી ભાષા છે તે તેઓ જોઈ શક્યા નથી. તેમને આ વાતનો ઘ્યાત આવ્યો હોત તો તેમની ભાષા ઘડતરની શોધોને તેમણે કઢાય જુદ્ધો વળાંક આખ્યો હોત. ભાષાઓના સેન્ટમ-કેન્ટમ વર્ગીકરણમાં તેમણે જુદ્ધો વળાંક આખ્યો હતો તે આગળ ઉપર આપણે આબેહૂબ જોયું છે. એટલે અહીં તેમના ઓફેલા ખાડામાં પોતે જ પડ્યા છે તેમ ચોખ્યું દેખાય છે. વળી બડકું કાઢતાં ઊંટ પેસી ગયું તેવું બન્યું છે. સંસ્કૃત મૂળ ભાષા ન હતી તે પુરવાર ન થાય તેના પ્રયત્નો તેમણે કર્યો તે કારણથી ગુજરાતી ઈન્ડો યુરોપિયનોની મૂળ ભાષા હતી તે તેમણે પોતે અજાણ્યે સાબિત કર્યું છે તે આગળ ઉપર આપણે શબ્દમૂળોના અત્યાસથી પાંકું જોઈશું. આમ અજાણતાથી તેમની ગુજરાતી ભાષા વિષેની શોધ કોઈપણ જાતના સંસ્કૃતિક ભેદભાવ વગરની હોય તેમ લાગે છે.

ઉત્તમ સંસ્કૃત (જેને આપણે ઇક્ત સંસ્કૃતના નામથી ઓળખીએ છીએ) તે વિદ્ધાનોએ ઘડી કાઢેલી એક ભાષા છે. તે મહા સંસ્કૃત (જેને આપણે વૈદિક સંસ્કૃતના નામથી ઓળખીએ છીએ) અને ત્યારની પ્રાકૃત ભાષાઓમાંથી ઈ.સ.પૂર્વે ઘડાણું હતું. સાત હજાર વર્ષ પહેલાં જ્યારે આપણા કેટલાક પૂર્વજો જુદા પડ્યા ત્યારે વૈદિક સંસ્કૃત પણ બીજી પ્રાકૃત ભાષાઓની જેમ એક પ્રાકૃત ભાષા હતી અને ઉત્તમ

સંસ્કૃત હજુ ઘડાળું ન હતું. ગુજરાતીના શબ્દોની ચોખવટ માટે મેં શ્રી ભગવતસિંહજી ફૂત સંક્ષિપ્ત ભગવદ્-ગોમંડલ શબ્દકોશનો ઉપયોગ કર્યો છે. તે શબ્દકોશમાં ગુજરાતી શબ્દની વ્યાખ્યામાં ઉપર જગ્ણાવેલી સંસ્કૃત ભાષા વિષેની હકીકત વંશાવળી (જોવો પાંચમો ભાગ) આપીને વિગતવાર બતાવી છે. દુનિયાના વિદ્ધાન ભાષાશાસ્ત્રીઓએ પણ તે જ નક્કી કર્યું છે જે આપણને તેમના ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાના ઘડેલા શબ્દમૂળોના અભ્યાસ પછી દીવા જૈવુ ચોખ્યં દેખાશે.

એક વાત સાચી છે કે આ વિદ્ધાનોએ જે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાની શોધ કરી છે તે આપણા મહાન વ્યાકરણકાર શ્રી પાણિનિએ પચ્ચીશસોથી વધારે વર્ષ પહેલાં ઉત્તમ સંસ્કૃત ભાષાના વ્યાકરણના કરેલા લખાણ વગર થઈ શકી ન હોત. ઈન્ડોયુરોપિયન મૂળ ભાષા ભૂતકાળમાં હતી તેની ખાતરી વિશ્વના વિદ્ધાનોને થઈ ત્યાર પછી તેની શોધ માટે તેમણે સંસ્કૃત અને તેના વ્યાકરણના નિયમોનો આશરો લેવો પડયો હતો. ઉત્તમ સંસ્કૃત ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓમાં જૂનામાં જૂની લખાણમાં નોંધાયેલી ભાષા હતી જ પણ તેનું વ્યાકરણ શ્રી પાણિનિએ ઈ.સ. પૂર્વે છઢી સહીમાં અષ્ટાધ્યાયી (આઠ પાઠ) નામના પુસ્તકમાં ૪૧૬૮ નિયમોથી વિગતવાર અને વૈજ્ઞાનિક રીતે લખ્યું હતું.

પાણિનિ પોતે જ તેમની આગામ થઈ ગયેલા વ્યાકરણકારોમાં યક્ષનું નામ જગ્ણાવે છે. યક્ષે નિરૂક્ત નામનો સંસ્કૃત ભાષાનો શબ્દકોશ રચ્યો હતો. તેમના પહેલાં પણ બીજા વ્યાકરણકારો થયા હતા, જેમનાં નામ પણ આપણે ભૂલી ગયા છીએ. નિધંટુ નામનો શબ્દકોશ આપણા આદ્વિત્ય વ્યાકરણકારોએ રચ્યો હતો. નિધંટુમાં પાંચ અધ્યાય છે. પહેલા ત્રણ અધ્યાયને નિધંટુકાંડ કહેવાય છે અને તેમાં પર્યાય આપવામાં આવ્યા છે. ચોથા અધ્યાયને નૈગમકાંડ કહેવામાં આવે છે અને તેમાં વૈદિક ભાષાના શબ્દોનો સંગ્રહ છે. આ વ્યાકરણનો ઈતિહાસ બતાવે છે કે ભારતની વૈદિક સંસ્કૃત ભાષા ઘણી જૂની છે. પાણિનિ ઈ.સ. પૂર્વે છઢી સહીમાં શાલતુરા ગામમાં જન્મેલા અને ભારતની તક્ષણિલા જે

દુનિયાની પહેલી વિધાપીઠ હતી તેની સાથે સંકળાયેલા હતા તે બધાજ નિષ્ગતો માને છે. આ વખતે યુરોપની ભાષાઓની ઉત્પત્તિ થતી હતી એટલે વ્યાકરણની વાત તો ક્યાંથી આવે? અંગ્રેજી ભાષા તેના હાલના સ્વરૂપમાં ફક્ત ઈ.સ.ની બારમી સહી પછી જ ઊભી થવા માંડી હતી. મહાન ભાષાશાસ્ત્રી પાણિનિ વગર દુનિયાના અત્યારના બધા જ ભાષાશાસ્ત્રીઓ શાસ્ત્ર વગરના જ રહ્યા હોત. અત્યારે યુરોપના વિદ્યાનો જે વ્યાકરણની આંટીઘૂટીઓની વાતો કરે છે તે પાણિનિએ વિગતવારથી પરચીશસો વર્ષ પહેલાં સહેલાઈથી લઘ્યું હતું.

લિપિઓની બાબતમાં પણ આવી જ બીના બની હતી. સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી મળેલી પથ્થરની ઠીકરીઓ (Tablets) ઉપર કોતરેલી જે લિપિ (આઙૃતિ-પ) છે તે દુનિયામાં સૌથી પહેલી લિપિ હતી. તે ઠીકરીઓ ઉપર લખાયેલી ભાષા કદાચ બધી ભાષાઓની માતા હોય શકે? શ્રી રાજારામ કહે છે કે તે ભાષા વૈદિક સંસ્કૃત છે. તેમણે શ્રી ઝા સાથે આ વિષે એક પુસ્તક લઘ્યું છે. બીજા ઘણા (મહાદેવન, પરપોલા, વગરે) નિષ્ગતો માને છે કે તે ભાષા પુરાણી દ્રાવિડ ભાષા છે. આ લાંબો વાદવિવાદ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાના વિવાદથી ઘણો જૂનો લાગે છે. આપણે અહીં તે જૂના વિવાદમાં ઉત્તરવું નથી. ઠીકરીઓવાળી લિપિ પરદેશોમાં ફેલાઈને બીજી લિપિઓ બની હતી અને છેવટે વિકસીને આજની રોમન લિપિ જે અંગ્રેજી લખવામાં વપરાય છે તે બની હતી તેમ કેટલાક માને છે. (જૂધો આ પુસ્તકના પૂઠા ઉપરના લિપિઓના પડધા.) ભારતની ભૂમિમાં તેમાંથી આહી લિપિ બની હતી. ભારતના મહાન રાજી અશોક (Ashok The Great) ઈ.સ. પૂર્વ ત્રીજી સહીમાં તે લિપિમાં ઠેર ઠેર શિલાલેખો લખાવ્યા હતા. ગુજરાતમાં ગિરનાર પર્વત ઉપર એક લાંબો શિલાલેખ આહી લિપિમાં કોતરાયેલો હતો. બીજો એક શિલાલેખ ગિરનારની તળેટીમાં જૂનાગઢ શહેર નજીક જ્યાં દુનિયાનો પહેલો પાણી માટેનો બંધ બંધાયેલો હતો ત્યાં તે કોતરેલો હતો. બૌધ ધર્મનાં ઘણાં પુસ્તકો પાતી ભાષામાં પણ તે આહી લિપિમાં લખાશું હતાં. આહી લિપિમાંથી ઈ.સ. પૂર્વ

સરસ્વતીસિન્હુ પ્રદેશની લિપિ
બતાવતી પથ્થરની ઢીકરીઓ
આફૂતિ-૫

દેવનાગિરી લિપિ અત્યારના બિહાર પ્રાંતના પટણા (પાટલીપુત્ર) શહેરમાં વિદ્ધાનોએ ઘડી હતી. પાલીને સંસ્કૃતમાંથી બૌધ સાધુઓએ ઘડયું હતું તેથી તે પ્રાદેશિક ભાષા કે કોઈની માતૃભાષા ન હતી.

આહી લિપિમાંથી દક્ષિણ ભારત અને પૂર્વ એશિયાની ભાષાઓની (તામીલ, તેલુગુ, કન્નડ, મલાયલમ, ખમેર, થાઇ, મલેચ, સિંહાલી, વગેરે) બધી લિપિઓ આવી હતી. આ લિપિઓનો ઈતિહાસ બતાવે છે કે પુરાણ કાળમાં કેલાસથી કોલંબો અને કંદહારથી ક્વાલા લખ્પુર સુધી સંસ્કૃતિની એકતા હતી. એક હજાર વર્ષની ગુલામીમાં આપણો તે બિલકુલ ભૂતી ગયા હતા. વળી શ્રી મકોલે (Macaulay) જેવાઓએ ઊંડા ઘામાં મીઠું ભભરાવ્યું હતું. જેવું કે ઉત્તર અને દક્ષિણ ભારતને જૂદા પાડવા દ્રાવિડ સંસ્કૃતિ ઉત્તર ભારતની સંસ્કૃતિથી જૂદી છે તેવી ઓટી જાહેરાત કરી હતી. એટ બીટનની સરકારે આપણી સંસ્કૃતિનો નાશ કરવાનું કામ સોંપી મકોલે જેવા કેટલાય દૂતોને ભારત મોકલ્યા હતા.

આગામ જણાવ્યુ તેમ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષા શોધવા ઈ.સ. ૧૭૮૬ પછી વિદ્ધાનોએ શબ્દોના ઉચ્ચારોમાં થયેલા ફેરફારોના નિયમો બધી ભાષાઓના શબ્દોની વૈજ્ઞાનિક રીતે સરખામણીથી ઘડયા હતા. તે નિયમોના સિદ્ધાંતો પ્રમાણે મૂળ ભાષાના શબ્દમૂળો ઘડવાની શરૂઆત કરી હતી. શબ્દો જૂથમાં હોય છે અને દરેક જૂથનું શબ્દમૂળ હોય છે. જેમકે ગુજરાતીમાં સ્થ શબ્દમૂળમાંથી સ્થળ, સ્થળિત, સ્થાન, સ્થાનિક, સ્થળિત, સ્થાવર, વગેરે શબ્દોનું જૂથ આવ્યું હતું. તે જ ગુજરાતી શબ્દમૂળમાંથી અંગ્રેજી શબ્દો state, stand, station, stationary, status, statue, stallion, વગેરેનું જૂથ પણ આવ્યું હતું. ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં શબ્દમૂળો વિગતવારથી અને વૈજ્ઞાનિક રીતે જર્મન ભાષાશાસ્ત્રીઓ શ્રી બોપ (Bopp), શ્રીમ બંધુઓ (Grimm Brothers) અને શ્રી પોકોરનીએ (Pokorney) તેમની જર્મન ભાષામાં લખ્યાં હતાં. ઘણા ભાષાશાસ્ત્રીઓએ તે પુસ્તકોમાં આપેલી વિગતોનું પૃથક્કરણ કરી અનેક બીજાં નાનાંમોટાં પુસ્તકો લખ્યાં છે.

અંગ્રેજી ભાષામાં ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દમૂળો પ્રોફેસર કાલવર્ટ વોટકિન્સે (Calvert Watkins) એક પુસ્તકમાં (The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots) ઈ.સ. ૧૯૮૫ માં સરળ ભાષાથી અને પદ્ધતિસર લખ્યાં હતાં. ત્યાર પછીના પંદર વર્ષમાં તેમના જણાવ્યા પ્રમાણે ભાષાઓના વિજ્ઞાનમાં ઘણી શોધો થઈ હતી તેથી તેમને તે પુસ્તકની સુધારા વધારાવાળી બીજી આવૃત્તિ ઈ.સ. ૨૦૦૦ માં બહાર પાડી હતી. તે પુસ્તકમાં ૧૩૫૦ ઘડેલાં શબ્દમૂળો છપાયેલાં છે. તેઓ જગ્યાવે છે કે તેમાંનાં કેટલાંક શબ્દમૂળો ફક્ત યુરોપની ભાષાઓને લગતાં જ છે. તેમને તે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાના શબ્દમૂળોમાંથી જે ૧૩૦૦૦ અંગ્રેજી શબ્દો આવ્યા છે તે પણ તેમના પુસ્તકમાં લાંબી યાદીમાં શબ્દમૂળો સાથે આવ્યા છે.

શ્રી વોટકિન્સના પુસ્તકનો મેં અભ્યાસ કર્યો હતો. તે પુસ્તકમાં આપેલાં મૂળ ભાષાનાં શબ્દમૂળો (શબ્દો) જોતાં લાગ્યું કે તેમાંનાં કેટલાંક શબ્દમૂળો તો આપણે ગુજરાતીમાં સામાન્ય શબ્દો તરીકે તેમના આપેલા અર્થમાં આજે પણ વાપરીએ છીએ. ખેતી (Sowing) માટેના શબ્દમૂળ સે (*Se) માં વધારે ઊંડા ઉત્તરતાં જોવા મળ્યું કે આદ્વિતી મૂળ ભાષાનો ખેતી માટેનો શબ્દ સેતી (*Se-ti) હતો તેમ ભાષાશાસ્ત્રીઓએ નક્કી કર્યું હતું. ઉત્તર ગુજરાતમાં મોટા થયેલા ખેડૂતના (સેડૂતના) દીકરાને ખેતી (સેતી) શબ્દ ઈન્ડો યુરોપિયનોની મૂળ ભાષામાં મળ્યો એટલે તમે જ વિચાર કરો કે તેના મનમાં કેવી કલ્પનાઓએ પકડ લીધી હશે. ગુજરાતના ગામડાઓમાં ખેતીને સેતી અને ખેડૂતને સેડૂત કહે છે. આ વટલાયા વગરની ખરી ગુજરાતી છે. સાહિત્યમાં વપરાતી ગુજરાતી ભાષામાં વૈદિક સંસ્કૃત ભાષા અને પ્રાકૃત ભાષાઓમાંથી ઘડેલી ઉત્તમ સંસ્કૃત ભાષામાંથી વળતા મળેલા ખૂબ જ શબ્દો વપરાય છે. ગામડાઓમાં અસલ ગુજરાતી હજુ સચવાઈ રહ્યું છે. નવાઈની વાત તો એ છે કે કેટલાક ભાષાશાસ્ત્રીઓ માને છે કે સે (*Se) શબ્દમૂળમાંથી ઈન્ડોઆર્યન ભાષાઓમાં કોઈ શબ્દ આવ્યો નથી. આ બતાવે છે કે તે વિદ્ધાનોએ ગુજરાતી ભાષાનો

અત્યાસ કર્યો નથી. વળી કેટલાક વિદ્ધાનો અસત ગુજરાતી શબ્દો અને ખરેખર ઉછીના લીધેલા શબ્દોનો ફેરફાર જોઈ શકતા નથી.

તે સેતી શબ્દે મારા મનમાં એવી ચિનગારી મૂકી હતી કે તે પુસ્તકનો વિગતવાર સંપૂર્ણ અત્યાસ કરવા માટેનો ભસૂકો ઉઠ્યો હતો. તેથી દરેક શબ્દમૂળ ઉપર ઊંડો વિચાર કરવા લાગ્યો હતો. સેતી શબ્દની શોધ પછી મને લાગ્યું કે અત્યારના સુધારેલા, ખાસ કરીને લખાણમાં વપરાતા, શબ્દો કરતાં મારાં પૂજ્ય દાદીમા (જુમાંમા) જે શબ્દો વાપરતાં હતાં અને તે શબ્દોના કેવા ઉચ્ચાર કરતાં હતાં તે ઉપર ભાર મૂકવો.. દાદીમા ઓગાણીશભી સહીના બીજ ભાગમાં મોટાં થયેલાં તેથી તેમની ભાષા વટલાયા વગરની ચોખ્ખી ગુજરાતી હતી. તે એક ચાવીથી બધા જ શબ્દમૂળોનાં રહસ્યોનાં તાળાં ઝુલવા લાગ્યાં હતાં. દાદીમા પૌત્રને આણમોલ ભેટ આપતાં ગયાં હતાં તે આ લખાણના શબ્દે શબ્દે વાંચકોને દીવા જેવું દેખાતું હશે. ઓગાણીશભી સહીના અંત સુધી ગુજરાતના ગમડાઓમાં નિશાળો ન હતી તેથી લોકો અભાગ રહેવાથી અને ગમડાઓમાં બહારની સંસ્કૃતિઓની અસર ન થવાથી હજારો વર્ષ પુરાણી ગુજરાતી ભાષામાં ઓછામાં ઓછા ફેરફારો થયા હતા. અભાગ અને સ્થાયી લોકોની ભાષામાં ઓછા ફેરફાર થાય છે.

મહિનાઓના મંથન પછી શ્રી કાલવર્ટ વોટકિન્સના પુસ્તકનાં ૧૩૫૦ શબ્દમૂળોમાંથી સાડા નવસોથી વધારે ગુજરાતીમાંથી આવ્યાં છે તે મને પ્રત્યક્ષ દેખાણું હતું. બાકીનાં શબ્દમૂળો ફક્ત યુરોપની ભાષાઓને લગતાં છે તેથી બધા જ શબ્દમૂળો ગુજરાતીમાંથી આવ્યાં છે તેમ કહી શકાય. એટલું જ નહિ પણ અઢીસોથી વધારે શબ્દમૂળો તો તળપદી ગુજરાતીમાં સામાન્ય શબ્દો તરીકે આજે પણ આપણે વપરીએ છીએ તેમ તે ઘડેલા શબ્દમૂળોના અત્યાસથી સચોટ પુરવાર થયું છે. યુરોપની ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓમાં એક પણ શબ્દમૂળ સામાન્ય શબ્દ તરીકે વપરાતું નથી. સંસ્કૃતમાં જૂજ ઘડેલાં શબ્દમૂળો સાધારણ શબ્દો તરીકે વપરાતાં મળશે. ભારતની ભૂમિની બીજી ઈન્ડોયુરોપિયન

ભાષાઓમાં કેટલાંક શબ્દમૂળો સામાન્ય શબ્દો તરીકે આજે વપરાય છે. ટૂકમાં આ ઘડેલી ભાષાનાં મૂળ ભારતની ભૂમિમાં જહતાં.

ચોથા ભાગમાં જોઈશું કે **Garwain, Mon, Ole, Peis, Denk, Twei** અને **Wrad** શબ્દમૂળોના અંગ્રેજ અર્થો વિદ્ધાનોએ gear, man, destroy, crush, bite, agitate અને branch આપ્યા છે. તે શબ્દમૂળો ગુજરાતી શબ્દો ઘરવેણ, મોણ, ઓલ, પીસ, ડંખ, તવાઈ અને વરાડ છે. તેવા ૨૭૧ ઈન્ડોયુરોપિયનના ઘડેલા શબ્દમૂળો આજે ગુજરાતી શબ્દો તરીકે વાપરીએ છીએ. તે બંન્ને ભાષાઓની એકતા બતાવતી એક નપુત્રા રાજાની વાત પરિશિષ્ટ-૧ માં આપી છે. તેમાં ફક્ત ધ્વનિસામ્યતા એકલી નથી પણ પાયાના અર્થોની પાકી એકતા છે.

ટોકારિયન ભાષાના સોના આંકડા માટેના એક જ શબ્દની શોધથી દુનિયાનું આખું વિદ્ધાન મંડળ ચકડોળે ચડયું હતું. વળી એનેટોલિયાની ભાષાઓના એક જ શબ્દની નવી શોધથી તેવું જ થતું હતું. અહીં એક નહિ, બે નહિ, ડાન નહિ પણ નવસોથી વધારે શબ્દમૂળો જેમાંથી અંગ્રેજ ભાષાના હજારો શબ્દો આપ્યા છે તેની વાત કરીએ છીએ. જીવતી જાગતી ગુજરાતીમાં ૨૭૧ શબ્દમૂળો સામાન્ય શબ્દો તરીકે આજે પણ (ન વપરાવા જોઈએ તે) વાપરીએ છીએ તેની જાહેરાત કરીએ છીએ. અઢીસોથી વધારે ગુજરાતીના સામાન્ય શબ્દોની હકીકતમાં કોઈ મીનમેખ મારી શકે તેમ નથી. તે હકીકત છે તેથી કોઈ પણ જાતના વિવાદ વગરની વાત છે. આ કોઈ નાનીસૂની ફક્ત એકલી ગુજરાતી ભાષાને લગતી વાત નથી પણ આખા યુરોપ અને પશ્ચિમ એશિયાના દેશોની ઘણી ભાષાઓને લગતી ખૂબ જ ગંભીર વાત છે. આ વિષે આપણા વિદ્ધાન ભાષાશસ્ત્રીઓને હજુ ખબર નથી કે પછી તેમને સાચું પારખવું નથી તેથી તેઓ આંખ આડા કાન કરે છે?

જે શબ્દમૂળો ગુજરાતીમાં સામાન્ય શબ્દો તરીકે વપરાય છે તે વિગતવારથી સમજાવીને ચોથા પ્રકરણમાં આપ્યાં છે. ગામડાઓમાં

વસતા અને ગામડાઓમાં મોટા થયેતા પણ અત્યારે શહેરોમાં વસતા ગુજરાતીઓને આપેલી વધું વિગતોની જરૂર નથી કારણ કે તેઓ પ્રથમ દ્રાષ્ટિકે તે સાચી હકીકત છે તે જોઈ શકશો. ગુજરાતીમાંથી આવેલાં બીજાં શબ્દમૂળો આ પુસ્તકની પરિશિષ્ટ-૨ માં એક યાદીમાં આપ્યાં છે. ભાષાશાસ્ત્રીઓ જગાવે છે કે ફક્ત મૂળ ભાષામાં જ આ શબ્દમૂળો સામાન્ય શબ્દો તરીકે વપરાતાં હતાં. તેથી દુનિયાના વિદ્ધાનોએ જઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાના શબ્દમૂળો ઘડીને નક્કી કર્યું છે કે ગુજરાતી ઈન્ડોયુરોપિયનોની મૂળ ભાષા હતી. આમ ન બનવાનું કેમ બન્યું હશે? તે વિષેનો વિગતવાર વિચાર હવે આપણે કરીએ.

આ પહેલાં આફૃતિ-૨ માં સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની સંસ્કૃતિની હદ અને ફળદ્રુપ જમીન બતાવી છે. તે આફૃતિ જોતાં લાગે છે કે અત્યારે પણ આખા ગુજરાતની જમીન ફળદ્રુપ છે તેમ કહીએ તો ખોટું નથી. કાલીંગનમાં પુરાતત્વ ખાતાના સંશોધકોએ ખેડૂતે હળેલા પાંચ હજાર વર્ષ જૂના ચાસડા (ચાસ) શોધ્યા છે. તે વખતે સરસ્વતી, સિન્ધુ અને બીજી નદીઓના પાણીથી ખેતી થતી હતી અને મબલખ પાક પાડતો હતો. પુરાણ કાળમાં કર્ય અને રાજસ્થાન તરફનો ઘણો ભાગ ફળદ્રુપ હતો તેમ ભૂસ્તરશાસ્ત્રીઓ જગાવે છે. તે ફળદ્રુપ જમીન, ખેતીના સાધનોની શોધો, અનાજના પાડોની (જેવા કે વરી, કમોદ, ડાંગર, જ્યા, કપાસ, વગેરેની) કેળવણી અને પાણીની સગવડને લીધે વધારે વસ્તીનું ગુજરાન થતું હતું. તે વધારે વસ્તીએ સમય જતાં વધારે બચ્ચાંકચ્ચાં પેઢા કર્યો હતાં. અર્થશાસ્ત્રના આધુનિક સિક્ષાંત Malthusian Theory પ્રમાણે તે વસ્તી વધારાની ક્રિયા થઈ હતી.

વસ્તી વધારાનું બીજું એક કારણ આપણી સનાતન સંસ્કૃતિના મૂળમાં છૂપાએલું છે. આદિ કાળથી આપણે શરીર અને ખોરાકની ચોખ્ખાઈમાં દુનિયાની બીજી પુરાણી સંસ્કૃતિઓના લોકો કરતાં બહુ જ આગળ પડતા હતા. આ વાત આપણા હજારો વર્ષ જૂનાં શાસ્ત્રોની લીટીએ લીટીએ દેખાય છે. સનાતન સંસ્કૃતિમાં સ્નાનની મહત્ત્વાની વિષે

જેટલું લખીએ તેટલું ઓછું પડે. તે પુરાણા સંસ્કાર અત્યારની આપણી સવારે દરરોજ નહિવાની વગેરે ટેવોમાં ચોખ્ખા હેખાય છે. હથ ધોયા વગર તમે ક્યારેય પણ જમવા બેસો છો? ગામડામાં જમવાનું આમંત્રણ “ચાલો હવે હથ ધોઈ લો” એમ કહીને આપવામાં આવે છે. ધોળાવીર, રાખીગૃહી, મોહનજોડેરો, વગેરે જુયાઓના ખોદકામમાંથી મળેલાં સ્નાનાધરો અને પાણીના નિકાલની મોરીઓ દુનિયાના પુરાતત્ત્વ શાસ્ત્રીઓને નવાઈ પમાડે છે. તે વખતે જે ચોખ્ખાઈની સગવડો (જેવી કે ગંધા પાણીના નિકાલની મોરીઓ) હતી તેવી સગવડો મોટા શહેરો સિવાય બીજે હજુ પણ આપણે વસ્તાવી શક્યા નથી. જ્યાં શરીર, ખોરાક અને પાણીની ચોખ્ખાઈ વધારે હોય ત્યાં રોગ ઓછા થાય, વળી થાય તો ફેલાય નહિ અને જલ્દી મટી જાય. તેથી લોકો લાંબું જીવતા હતા. આ કારણોસર સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની સંસ્કૃતિમાં વસ્તી વધારો બીજી સંસ્કૃતિઓની સરખામણીમાં ખૂબ જ મોટો થયો હતો. વસ્તી વધારાને લીધે દબાણ વધવાથી અને બીજા વિલિધ કારણોસર પુરાણ કાળમાં મોટા પ્રમાણમાં વસ્તીની નિકાસ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી બહારના પ્રદેશોમાં થતી હતી.

દુનિયાની બીજી જૂની સંસ્કૃતિઓમાં મોટા પ્રમાણમાં નિકાશ કરી શકાય તેટલી વસ્તી ત્યારે પેદા થઈ શકતી ન હતી. વિદ્ધાનોએ અત્યાર સુધી જે જુયાઓએ ઈન્ડો યુરોપિયનોનું મૂળ સ્થાન બતાવ્યું છે ત્યાં વસ્તીનો જરૂરી વધારો થવાના અને તેની નિકાશના પ્રશ્નની ચર્ચા કરવાનું તેમણે ટાજ્યું છે. તેમણે કોકેસસ (Gamkrelidze & Ivanov), સોગડિયાના (Johanna Nichols), મુરગન (Maria Gimbutas), એનેટોલિયા (Colin Renfrew), વગેરે સ્થળોએ ઈન્ડો યુરોપિયનોનું મૂળ સ્થાન બતાવ્યું છે. તે જુયાઓએ નિકાશ થઈ શકે તેટલી વસ્તીની પેદાશ થવાના સંજોગો જેવા કે બહોળી ફળદ્વાર્પ જમીન અને પુષ્કળ પાણી ત્યારે ન હતાં. સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં આહ્વાનથી નિકાશ કરવા માટે અનુકૂળ સંજોગોને લીધે વસ્તીનો જરૂરી વધારો થતો આવ્યો હતો. ખરેખર તો તે પ્રદેશ વસ્તી પેદાશ કરવાનું

એક મોટું કારખાનું હતું. ઈ.સ.ની નવમી સદીમાં મુસलમાનોના મોટા હુમલાઓની શરૂઆતથી ઈ.સ.ની અઠારમી સદીના અંતમાં જ્યારે અંગ્રેજોનું સંપૂર્ણ વર્ચસ્વ જામ્યું તે વરચેના ગાળામાં નિકાશ કરી શકાય તેટલો વસ્તીનો વધારો ભારતમાં થયો ન હતો. તેનું કારણ લાખો માણસો લડાઈઓમાં ખતમ થતા હતા તે હતું. લાંબી લડાઈઓ વખતે માણસો મરતાં હોય છે એટલું જ નહિ પણ તેથી નવી વસ્તીની પેદાશ ખૂબ જ ઘટતી હોય છે. યુરોપિયનોને તે કિયાનો ચમત્કાર બીજા વિશ્વ યુદ્ધનાં ખૂનખાર લાંબાં સંઘર્ષણોને લીધે જોવા મળ્યો હતો.

જ્યારે જીવન આધારની વાત આવે ત્યારે ઘર્ષણ થતું હોય છે. પુરાણ કાળમાં સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં વસ્તી વધારાના દબાણે થયેલાં ઘર્ષણોથી નાની મોટી લડાઈઓ પણ થઈ હશે અને છેવટે કેટલાકને વતન છોડી બીજે જ્યાની ફરજ પાડવામાં આવી હશે. ભૂકુંપ અને વાતાવરણના ફેરફારોથી સરસ્વતી નદીના સુકાણે આમાં સારો ભાગ ભજ્યો હશે. પુરાણોનાં પુસ્તકોમાં ઐતિહાસિક લડાઈઓની અને દેશનિકાલની વાતો જગ્યાવવામાં આવી છે. તે દેશનિકાલ થયેલા લોકો ફળકુંપ જમીનની શોધમાં ઓણિયા અને યુરોપના દેશોમાં અવારનવાર સ્થળાંતર કરીને તે દેશોમાં છેવટે સ્થાયી થતા હતા. સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની ભાષા અને સંસ્કૃતિ તેમની સાથે ઓણિયા અને યુરોપના દેશોમાં ફેલાણી હતી. તે માનવ મેદનીની હેરફેર કંઈ એક દિવસમાં કે એક મોજામાં થઈ ન હતી. માનવ મેદનીનાં નાનામોટાં કેટલાંય મોજાં સેકડો વર્ષો સુધી થતાં આવ્યાં હતાં. કોઈક વખતે જનમેદનીનું વળતું મોજું (જેવું કે અંગ્રેજો ભારતમાં આવ્યા હતા તેવું) પણ આવ્યું હશે.

સનાતન સંસ્કૃતિની એક ખાસિયત છે કે તે બીજી સંસ્કૃતિઓના સંપર્કમાં આવે અથવા બીજા નવા વિચારો ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તેમને સુધારા વધારા કરી પોતાનામાં સમાવેશ કરે છે. આનો સચોટ હાખલો બૌદ્ધધર્મને પોતાનામાં સમાવી લેવાનો છે. ભગવાન બુદ્ધને સનાતન સંસ્કૃતિના દશ (માઇલી, કાચબો, વારાહ, નરસિંહ, વામન, પરશુરામ,

રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ અને કાલકિ) અવતારોમાંના નવમા અવતાર ગાણવામાં આવે છે. દશમો કાલકિ અવતાર લવિષ્યમાં આજે ચાલતા કળિયુગના અંતમાં થવાનો છે. બીજુ સંસ્કૃતિઓનું વલણ આવું હોતું નથી. તે સંપર્કમાં આવતી સંસ્કૃતિઓના તદ્દન નાશમાં માને છે. આ કિયાના સચોટ દાખલાઓ ઈજુપ્ટમાં, એશિયાના કેટલાક દેશોમાં, અમેરિકામાં, ઓસ્ટ્રેલિયામાં અને ન્યૂજીલેન્ડમાં ચોખ્ખા જોવા મળે છે. ફરોનીક, બેબિલોનિયન, અસલી અમેરિકન, અસલી ઓસ્ટ્રેલિયન અને માઓરી લોકોની સંસ્કૃતિઓનો નાશ આ કારણસર થયો હતો.

સાત હજાર વર્ષ પહેલાં સરરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં વૈદિક સંસ્કૃત, પ્રાઇત ગુજરાતી અને બીજુ પ્રાઇત ભાષાઓ જ હતી. ઉત્તમ સંસ્કૃત હજુ ઘડાણું ન હતું. માનવ મેહની સરરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી ઊભરાઈને યુરોપના દેશો તરફ ગઈ ત્યારે આ ભાષાઓ બોલતી બોલતી ગઈ હતી. મૂળ જગ્યાથી જેમ વખતનું અને જમીનનું અંતર વધતું ગયું તેમ તે ભાષાઓમાં ફેરફારો થતા રહ્યા હતા. જુદા જુદા પ્રદેશોમાં સ્થાયી થયેલી વસ્તીએ ત્યાંના સ્થાનિક વાતાવરણને લગતા જરૂરી ફેરફારો તેમની બધી ભાષાઓમાં અપનાવ્યા હતા. આમ આજની જુદી જુદી બસો જેટલી ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓની ઉત્પત્તિ થઈ હતી. વર્ષો સુધી ભાષાઓમાં ફેરફારો થવા છતાંએ મૂળ ગુજરાતી ભાષા આ બધી નવી ભાષાઓમાં સાધારણ માણસ જોઈ શકે તેવી સચવાઈ રહી છે તે આપણે પહેલા પ્રકરણમાં અંગ્રેજીના અને ગુજરાતીના શબ્દોની સરખામણીના દાખલા ઉપરથી જોયું છે. ભાષાશાસ્ત્રીઓએ પણ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાના શબ્દમૂળો ઘડીને તે જ સાબિત કર્યું છે.

જે લોકો સરરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં પાછળ રહ્યા તે પુર્વમાં આસામ, બંગાળ, બ્રહ્મદેશ, કંબોડિયા, થાયલેન્ડ, ફિલીપાઈન્સ અને ઈન્ડોનેસિયા સુધી અને દક્ષિણમાં શ્રીલંકા સુધી ફેલાણા હતા. ફક્ત ઉત્તરમાં હિમાલયની ભીતને લીધે માણસોની સીધી ફેલાઈ થઈ શકી ન હતી પણ ચીન, લાઓસ, વિયેટનામ, કોરિયા અને જાપાન સુધી આપણી

સંસ્કૃતિ વિદ્ધાનોએ ફેલાવી હતી. આપણા પૂર્વજો જ્યાં જ્યાં ફેલાણા હતા ત્યાં ભાષા અને સંસ્કૃતિ સાથે જ લેતા ગયા હતા.

પંડિતોને ખ્યાલ આવ્યો કે આપણી પ્રાદેશિક પ્રાકૃત ભાષાઓમાં ખૂબ જ ફેરફારો થતા જાય છે અને તેથી આપણી સંસ્કૃતિ સાચા સ્વરૂપમાં સચવાશે નહિં. આ કારણથી તેમણે વૈદિક સંસ્કૃત અને તે વખતની પ્રાકૃત ભાષાઓના આધારે ઉત્તમ સંસ્કૃત ભાષા બધાને વાપરવા માટે ઘડી કાઢી હતી. બધી જ ધાર્મિક વિધિઓ કરવા માટે તેમજ શાસ્ત્રો લખવા માટે ફક્ત આ ઘડી કાઢેલી ભાષાનો જ ઉપયોગ કરવાનું નક્કી કર્યું હશે. આદિ યક્ષ અને પાણિનિ જેવા વિદ્ધાનોએ તેના વ્યાકરણના નિયમો નોંધાયા હતા. છેવટે આ ભાષાની નવી બારાખડી પણ ઘડી કાઢી હતી. જેથી તે ઉત્તમ સંસ્કૃતમાં વ્યાકરણના નિયમો નોંધાયા પછી કોઈ ફેરફારો થયા નથી. આપણે કબૂલ કરવું પડે કે ઉત્તમ સંસ્કૃતને લીધે આખા ભારતમાં આપણી સનાતન સંસ્કૃતિ અને પ્રાંતિક એકતા નાનામોટે અંશે અસત્ત સ્વરૂપમાં જળવાઈ રહી છે. ગુજરાત પ્રાંત જે સરરસ્તીસિન્ધુ પ્રદેશનો અગત્યનો ભાગ હતો તે પણ એક એકમમાં સચવાઈ રહ્યો છે. આપણે ગુજરાતમાં હજારો વર્ષોથી જે બોલી બોલતા હતા તે જ બોલી આજ સુધી બોલતા આવ્યા છીએ. તમારે તે ભાષાને જે નામ આપવું હોય તે આપો. આજે તેને ગુજરાતી કહીએ છીએ. ભૂતકાળમાં તેનું શું નામ હતું? (આર્યભાષા? પ્રાકૃત?).

પશ્ચિમના વિદ્ધાનોએ આર્યોની ચડાઈનો તર્ક કરી આપણી ભાષા અને સંસ્કૃતિ પરદેશમાંથી આવ્યાં હતાં તેમ જે આપણને સવા બસો વર્ષોથી ભાણાવ્યું હતું તે આ વિવાદથી જૂંનું નક્કી થાય છે. જો આપણે પરદેશમાંથી આપણી ભાષા લઈને આવ્યા હોઈએ તો આ નવા દેશમાં જૂનાં નદીનાળાંઓનાં નામ (Hydronomes) આપણા પહેલાંના લોકોની ભાષાઓમાં સચવાઈ રહેવાં જોઈએ. અમેરિકા અને કેનેડામાં યુરોપના પરદેશીઓ તેમની ભાષાઓ સાથે ત્યાં વસ્યા હતા. પરંતુ સેકડો જૂનાં નામો જેવાં કે Potomac, Yukon, Massachusetts,

Saskatchewan, Mississippi, વગેરે તે દેશોના અસલી માણસોની (Native Americans) ભાષાઓમાં સારી સંખ્યામાં સચવાઈ રહ્યાં છે. ઉત્તર ભારતમાં બધાં જુનાં નહીનાળાંઓનાં નામ ભારતની મૂળ અસલ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓમાં જ છે. આ એક વધારે હકીકત પુરવાર કરે છે કે આપણે પરદેશમાંથી સંસ્કૃતિ અને ભાષા લઈને આવ્યા નથી પણ હજારો વર્ષોથી ભારતના અસલી વતનીઓ છીએ.

આઙૃતિ-૪ માં આપેલું ઈન્ડોઆર્થન ભાષાનું વળીકરણ નિષ્ગ્રાતોની ભાન્યતા પ્રમાણે છે. ખાસ તો એ જોવાનું કે વૈદિક સંસ્કૃતે આપણી પ્રાકૃત ભાષાઓના અને બીજી ભાષાઓના ઉદ્ભવમાં ભાગ ભજવ્યો હતો પણ ઉત્તમ સંસ્કૃતનો ફાળો તે વખતે કોઈ ન હતો. આપણે આગળ જોયું કે ઉત્તમ સંસ્કૃત વસ્તીના ઊભરાજા પછી ઘણું મોંડું ઘડવામાં આવ્યું હતું. ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાના ઘડેલા શબ્દમૂળો સંસ્કૃતમાં સામાન્ય શબ્દો તરીકે ઓછા હોવાથી તે જ વાત સાબિત કરે છે. એક વાત સાચી છે કે હિન્માલયથી માંડી શ્રીલંકા સુધીની આજની આપણી ભાષાઓમાં હજારો નવા ઘડેલા સંસ્કૃતના શબ્દો વપરીએ છીએ. આપણે એ વાતને કબૂલ કરવી પડે કે ઉત્તમ સંસ્કૃત ભાષા દુનિયાની બીજી કોઈ પણ ભાષાથી ખૂબ જ ચંદ્રિકાતી ભાષા છે. સંસ્કૃતમાં લખાયેલ સાહિત્ય દુનિયામાં અજોડ છે. બીજી કોઈ ભાષામાં લખાયેલ સાહિત્ય, વિચાર અને વિજ્ઞાન દર્શાવવામાં, હમણાં સુધી તેની સરખામણીમાં આવી શક્યું ન હતું. તે વર્ષો જૂની ઘડેલી ભાષા ખરેખર તો દુનિયાની આઠભી અદ્ભુત અજ્ઞયબી છે. તે ઘડેલી ભાષા હોવાથી તેમાં કોમણ્ણુટરોમાં વપરાતી ભાષાઓ જેટલી જ ચોકસાઈ છે.

સંસ્કૃત ભાષાનું વર્ચ્યસ્વ સેકડો વર્ષ સુધી ભારતની બીજી ભાષાઓ ઉપર રહ્યું હતું અને હજુ થોડે ઘણે અંશે છે. ધાર્મિક વિધિઓ કરવાનું અને સાહિત્ય લખવાનું ફક્ત સંસ્કૃત ઘડાયા પછી તે જ ભાષા સિવાય બીજી કોઈ ભાષામાં લાંબા વખત સુધી થતું ન હતું તે આપણે આગળ જોયું છે. આજે આપણી પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં સારું એવું

સાહિત્ય લખાય છે પણ અગત્યની ધાર્મિક વિધિઓ ફક્ત સંસ્કૃતમાં જ કરવામાં આવે છે. સંસ્કૃત ભાષાનું વર્ચસ્વ આખા ભારતની ભૂમિ ઉપર એટલું લાંબું અને મજબૂત રહ્યું હતું કે આપણે ભૂલી ગયા છીએ કે ઉત્તમ સંસ્કૃત એક ઘડેલી ભાષા છે. તે ક્યારેય કોઈપણ લોકોની, વૈદિક સંસ્કૃતની માઝક, સાધારણ માતૃભાષા ન હતી. કોમણ્ણુટરોમાં વપરાતી ભાષાઓ પણ કોઈ લોકોની માતૃભાષાઓ નથી. પાણિનિના વખતમાં તેને દેવભાષા અને ચંડાસા કહેવાતી હતી. ઉત્તમ સંસ્કૃતની પકડ ભારતની ભૂમિ ઉપર હતી તેવી જ પકડ અંગ્રેજ ભાષાની આજે આખી દુનિયાની ભૂમિ ઉપર આવી રહી હોય તેવું ચોખ્યું દેખાય છે.

જ્યારે વાતાવરણના ફેરફારોથી અને ધરતીંકંપથી સરસ્વતી નઢી સુકાઈ ગઈ હતી ત્યારે ઘણો ફળકુપ પ્રદેશ દરિયામાં ડૂબી ગયો હતો તેમજ કચ્છમાં કચ્છના ભીના-ખારા રણમાં અને સિંધ-રાજ્યસ્થાનમાં થળના સુકા-ધૂળિયા રણમાં ફેરવાઈ ગયો હતો. તે કારણથી વસ્તીનું સ્થળાંતર પરદેશોમાં થયું હતું. તે સ્થળાંતરની ભારતમાં મોટી અસર સિંધ, પંજાબ, રાજ્યસ્થાન અને ગુજરાતને થઈ હતી. તે ચારે પ્રાંતોની અસલ ભાષાઓ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની મૂળ ભાષાની દીકરીઓ જ હતી. સિંધ અને પંજાબ પ્રાંતોનો મોટો ભાગ પરદેશીઓના હાથમાં લાંબા વખતથી હતો અને તે પ્રાંતોના ઘણા લોકોને બળથી પરદેશી સંસ્કૃતિ અપનાવવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી. તેથી તેઓ આદ્વિતીય સંસ્કૃતિ અને અસલ ભાષાના શબ્દો અને અર્થ સાચવી શક્યા નથી. સિંધી, પંજાબી અને હિન્દી પણ ઊંદુંના રૂપમાં આરબી લિપિમાં લખાતી હતી. રાજ્યસ્થાન અને પંજાબમાં છેલ્લાં પાંચસો વર્ષમાં પરદેશી સંસ્કૃતિની અસર ઘણી હતી. હિન્દીભાષીઓ ઉપર દેવનાગિરી લિપિ અને નવી આત્માણી સંસ્કૃતિની ઝાંઝી અસરને લીધે પુરાણી ભાષાના શબ્દો અને અર્થ તેઓ સાચવી શક્યા નથી. ગુજરાતીમાં નાન્યતર જાતિ વપરાય છે પણ હિન્દીમાં તે બીજુ અસરોને લીધે ભૂલાઈ જ્યાથી વપરાતી નથી. ગુજરાતી સિવાય મહારાષ્ટ્રથી હિમાચલ પ્રદેશ સુધીની ભાષાઓ દેવનાગિરી લિપિ અથવા આરબી લિપિમાં જ લખાય છે.

ગુજરાતનો મોટો ભાગ હમણાં સુધી પરદેશી ભાષાક્રિય અને સંસ્કૃતિક અસરોમાંથી નાના મોટા અંશે બચી ગયો હતો. સંસ્કૃતિ અને લિપિ બદલાવાથી ભાષામાં મોટા ફેરફારો આવતા હોય છે. પુરાણા કાળમાં ઈજ્જ્ઞતની સંસ્કૃતિ, ભાષા અને લિપિ ફરોનિક હતી. ત્યાર પછી તેમની સંસ્કૃતિ ગ્રીક-રોમન, પ્રિસ્ટી અને છેલ્લે ઈસ્લામિક બની હતી. તે ફેરફારોને લીધે તેની ફરોનિક ભાષા અને લિપિમાં ફેરફારો તો આવ્યા નહિ પણ તેમની ચાદ જ વસ્તીના સમૂહ શાનમાંથી તદ્દન ભૂલાઈ ગઈ હતી. તેનું નામનિશાન પ્રજા પાસે રહ્યું ન હતું. પિરામિડમાં લખાયેલા મંત્રો અને હજારો પપાયરસો ઉપરનાં લખાણો વાંચી શકતાં ન હતાં. ઈ.સ. ૧૮૨૨ માં ચેમ્પોલિયાંએ (Frenchman) ફરોનિક ભાષાનો કોચડો રોઝેટા (Rosetta Stone) ગામમાંથી મળેલા પથ્થર ઉપર લખાયેલા ત્રિલિપિ (ફરોનિક, ઇમોટિક અને ગ્રીક) લખાણથી ઉકેલ્યો હતો. પરંતુ ફરોનિક સંસ્કૃતિના કાયમને માટે રામ રમી ગયા હતા.

ગુજરાતનો ઘણોખરો પ્રદેશ ગુજરાતીઓના હાથમાં આદ્દ કાળથી રહ્યો છે. ઈ.સ. ૧૮૪૭ માં અંગ્રેજો પાસેથી આપણે અસહકારની લડતથી (આ લડતમાં ગુજરાતના સરદાર વલ્લસભાઈ પટેલ અને મહાત્મા ગાંધીએ મોટો ભાગ ભજ્યો હતો) સ્વતંત્રા મેળવી ત્યારે ગુજરાતમાં સૌથી વધારે સનાતની રાજાઓ હતાં. ગુજરાતમાં સંસ્કૃતિ અને ભાષા સચવાઈ રહેવાનું તે એક કારણ હતું. સૌથી મોટું કારણ તો આપણે હજારો વર્ષથી ગુજરાતની ભૂમિમાં સ્થાયી છીએ તે છે. સ્થળાંતર થયેલી વસ્તીની ભાષામાં મોટા ફેરફારો થતા હોય છે. તેનો તાજો દાખલો અમેરિકન અને ઓસ્ટ્રેલિયન અંગ્રેજી ભાષાઓ છે.

ગુજરાતી ભાષાને પોતાની અનોખી લિપિ છે તે અને ઉપરનાં બીજાં બધાં કારણોથી ગુજરાતી એકલીમાં જ મૂળ ભાષાના શબ્દો, અસલ અર્થો અને વ્યાકરણ વર્ષોથી સચવાયાં હતાં. દરેક ભાષાનું અલગ જીવંત અસ્તિત્વ હોય છે. તેથી વખત અને જમીનનું અંતર વધવાથી તેમાં ફેરફારો થતા હોય છે. મરેલી ભાષાઓમાં (Dead Languages)

ફેરફારો થતા નથી. તે કારણથી લેટીન અને સંસ્કૃત ભાષાઓમાં હજારો વર્ષથી ફેરફારો થયા નથી. ગુજરાતી એક જીવંત ભાષા છે પણ અહીં આપેલાં સચોટ કારણથી તેમાં ઓછામાં ઓછા ફેરફારો થયા હતા તેથી સાત હજાર વર્ષ પહેલાંની હકીકતો તેમાં સચવાણી છે. તે લાંબા ગાળાથી સચવાઈ રહેલી ગુજરાતી ભાષા અને સંસ્કૃતિમાં છેલ્લા સાઠ વર્ષમાં ગજબના મોટા ફેરફારો થઈ રહ્યા છે. સિનેમા, ટેલિવીજન, સંસ્કૃતિક તોળ (Cultural Balance) વગરનું ભાણતર અને બહારના સંસ્કૃતિક સંબંધોને લીધે તે મોટા ફેરફારો થઈ રહ્યા છે.

વીશભી સદીના મધ્ય સુધી સરસ્વતીસિન્ધુ સંસ્કૃતિનાં ખંડિયેરો ફક્ત (રંગપુર સ્થિવાય) પંજાબ, સિંધ અને રાજસ્થાનમાંથી જ મળ્યાં હતાં. ત્યાર પછી ગુજરાતમાં લોથલ, ધોળાવીર, રોજડી, સરકોટડા, ઢારકા, વગેરે જુયાઓથી સરસ્વતીસિન્ધુ સંસ્કૃતિના નોંધપાત્ર અવશેષો મળ્યા છે. લોથલના બંદરથી અરબી સમુક્રના દેશો સાથે ઈ.સ. પૂર્વે બે હજાર વર્ષ પહેલાં ધમધોકાર વેપાર ચાલતો હતો.. દુનિયાની પહેલી વહાણો માટેની સુરક્ષા ગોઢી (Dock) લોથલમાંથી મળી છે. કોલકટા શહેર જેમ હૂઘલી નઢી ઉપર આવેલું બંદર છે તેમ કદાચ લોથલ સરસ્વતી નઢીના કાંઠા ઉપરનું મોટું બંદર હતું. ધોળાવીર શહેર પણ પરદેશો સાથેના વેપારનું એક અગત્યનું બારું હતું. ધોળાવીરમાં આરસ પથ્થરના સુંદર થાંભલા અને પીવાનું પાણી સંઘરવા માટેનાં મોટાં ચાણતરવાળાં ટાંકાં મળ્યાં છે. વળી ધોળાવીરમાં સરસ્વતીસિન્ધુ લિપિના દ્રશ અક્ષરથી લખેલું દુનિયાનું પહેલું નામ જાહેરાતનું મોટું પાટિયું (40cm x 300cm) જડયું છે. શ્રી કૃષ્ણની પાંચ હજાર વર્ષ જૂની ઢારકાપુરી ઈ.સ. પૂર્વે ૧૬૦૦ પહેલાં દરિયામાં સમાયેલી હતી તેના ત્રિમૂર્તિ મુદ્રા સાથેના અવશેષો શ્રી શિકારીપુર રંગનાથ રાવે શોધ્યા હતા. તેમણે તે વિષય ઉપર એક પુસ્તક (The Lost City of Dvarka) લખ્યું છે. ગુજરાતની સરકારે તે નવી શોધેલી ઢારકાપુરીને સાચવવા ત્યાં દરિયા ડિનારે એક સંગ્રહાલય બનાવવાની યોજના કરી છે. ગુજરાતની દક્ષિણામાં પણ બે ત્રણ જુયાઓએથી સરસ્વતીસિન્ધુ

સંસ્કૃતિના અવશેષો મળ્યા છે. આમ સરસ્વતીસિન્ધુ સંસ્કૃતિ બાર લાખથી પણ વધારે ચોરસ કિલોમિટરના વિસ્તારમાં પથરાયેલી હતી. ઈ.સ્. ૨૦૦૨ ના જાન્યુઆરીમાં પુરાતત્ત્વ ખાતાના વૈજ્ઞાનિકોએ (NIOT સાથે) ખંભાતના અખાતમાં ડૂબી ગયેલાં નવ હજાર વર્ષ જૂનાં બે પુરાણાં શહેરોના અવશેષો મળ્યાની જાહેરાત કરી હતી.

નવી શોધોથી શ્રી થોર હર્યેડાલે પણ તેમના લખેલા પુસ્તકમાં (The Maldivian Mystery) બતાવ્યું છે કે માલદીવમાં સંસ્કૃતિ અને ભાષા ગુજરાતમાંથી પુરાણ કાળમાં ગયાં હતાં અને ગુજરાતની સંસ્કૃતિ દુનિયામાં સૌથી પુરાણી છે. કપાસ, વરી, કમોદ, ડાંગર, જ્યુ, વગેરેની વાવણી દુનિયામાં સૌથી પહેલી ભારતમાં થતી હતી. ઉત્તરપ્રદેશના ઝુસી (Jhusi) ગામમાં થયેલી નવી શોધો તે જહીકિત સાબિત કરે છે.

જ્યારે વાતાવરણના મોટા ફેરફારોથી, ધરતીંકંપથી અને સરસ્વતી નહીં છેવટે સુકાવાથી, સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશના મધ્યમાંથી વસ્તીનું સ્થળાંતર ચારે બાજુ થયું ત્યારે ગુજરાતની ફળદ્વાપ ધરતીમાં અસલી લોકો રહેતા હતા તેમાં વધારે અસલી લોકો આવીને વસ્યા હતા. મહાભારતમાં જગ્યાવ્યું છે કે શ્રી કૃષ્ણો જરાસંઘ રાજાના ગ્રાસમાંથી છૂટવા ગોકૂળ-મથુરાથી ગુજરાતના ઢારકાપુરીમાં સ્થળાંતર કર્યું હતું. તે હકીકિત કદાચ સરસ્વતી નહીની સુકવણી સાથે સંકળાએલી હશે! ગમેતેમ પણ આ પુસ્તકના વિષય માટે તે ખૂબ જ અગત્યની હકીકિત છે. છેવટે ગુજરાત પ્રાંત શ્રી કૃષ્ણાની કર્મભૂમિ બન્યો હતો તે આપણાથી કેવી રીતે ભૂલી શકાય? ઉપરનાં સચોટ કારણોથી અને નવી શોધોથી ગુજરાત પ્રાંત ચાર હજાર વર્ષ પહેલાં સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની ભાષા અને સંસ્કૃતિનું મધ્યબિંદુ બન્યો હતો તેમ નક્કી થયું છે. હજુ પણ થોડેઘણે અંશે તે મધ્યબિંદુ છે. વળી ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં શબ્દમૂળો (જે ગુજરાતી ભાષાના સામાન્ય શબ્દો છે તે) ઘડીને તે જહીકિત સ્વતંત્ર રીતે પુરવાર કરી છે. એટલે ઘણા વિષયોના પારંગત વિદ્ધાનોએ નવી સંસ્કૃતિક અને ભાષાકિય શોધો કરીને ગુજરાત પ્રાંતની સંસ્કૃતિ દુનિયામાં સૌથી જૂની સંસ્કૃતિ

હતી તેમ ચોક્કસથી સાબિત કર્યું છે. ગુજરાત પ્રાંત એકલો જ ઈન્ડોયુરોપિયન લોકોનાં અસલ ભાષા અને સંસ્કૃતિ સાત હજારથી વધારે વર્ષથી સાચવી શક્યો છે એટલે તેમના વારસાનો તે હક્કદાર છે.

ભાષાસ્ત્રીઓએ પુરવાર કર્યું છે કે ગુજરાતી ઈન્ડોયુરોપિયનોની મૂળ ભાષા હતી જેથી તે અંગ્રેજીની માતા છે. સૌને પૂરતો ઘ્યાલ આવ્યો હશે કે ભાષાઓ ક્યાંથી આવી અને અસલ ગુજરાતી ભાષાનું સ્થાન ક્યાં હતું. આજ સુધી તે વિષય ઉપર પરદેશીઓએ વૈજ્ઞાનિક પાયા વગરની પ્રચલિત કરેલી માન્યતાઓ તેમના મનમાંથી ઉભી કરેલી ગંધી કલ્પનાઓનો ઉકરડો હતો. ગુજરાતીનું ખરુ સ્થાન બતાવતું ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓનું સંભવિત વર્ગીકરણ આગળ આપ્યું છે.

પ્રાથમિક શાળામાં કક્ષે શિખવાડવાથી વિધાપીઠમાં અણુવિજ્ઞાનનું છેલ્લું જ્ઞાન આપતાં કહેવામાં આવે છે કે પુરાણી ગુજરાતી વિદ્ધાનોએ ઘડેલી સંસ્કૃતમાંથી આવી હતી. ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં શબ્દમૂળો ઘડતાં ભાષાશાસ્ત્રીઓએ કરેલી સાચી શોધોથી તે વાત ઉલટાવેલી હોય તેમ પુરવાર થયું છે. ઈ.સ. ૧૯૫૪ માં છપાયેલા શબ્દકોશમાં (શ્રી ભગવતસિંહજ કૃત સંક્ષિપ્ત ભગવદ્-ગોમંડલ) ચોખ્યું બતાવ્યું છે કે ઉત્તમ સંસ્કૃતમાંથી ઘડેલી પાલી સિવાય કોઈ ભાષા આવી ન હતી.

ધર્મા સંવાદોથી ભાષાઓ અને સંસ્કૃતિઓ વિષે આગળ ઉપર ઊંડી છાવટ કરી છે. અહીં ત્રણ અગત્યના મૂદ્દાઓ ઉપસાવીએ.

૧. ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ આખા યુરોપ અને અડધા એશિયાના મોટા ક્ષેત્રફળમાં ફેલાણી હતી તેથી તે મૂળ ભાષાની જીયાએ મોટા પ્રમાણમાં વસ્તી પેદાશ થવાના જરૂર સંજોગો હોવા જોઈએ. રશીયાના વગડાવાળા પદેશમાં (Russian Stepee) પાણીની મોટી સગવડ ન હતી. વળી તે આખા પ્રદેશમાં સપાટ જમીનનો અભાવ હતો એટલે ફળદ્વાર જમીન હોવાનો કે બનાવવાની કોઈ શક્યતા ન હતી. તેથી તે જીયાએથી વસ્તી મોટા પ્રમાણમાં ઉત્તરાઈને નવી જીયાએ ભાષા અને સંસ્કૃતિનાં મૂળ કેવી રીતે નાખી શકે? એનેટોલિયા અને બીજ

જુયાઓએ જ્યાં વિદ્ધાનોએ ઈન્ડો યુરોપિયનોનું મૂળ સ્થાન બતાવ્યું હતું ત્યાં પણ ઉપર જગ્યાવેલી રશિયાના પ્રદેશ જેવી પરિસ્થિતિ હતી. સાત હજાર વર્ષ પહેલાં ફક્ત સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશ દુનિયામાં એક એવું સ્થળ હતું કે જ્યાં નિકાશ કરી શકાય તેટલી વર્સ્તી પેદાશ થવાના સંજોગો જેવા કે ખેતીનાં ઓજારો, પાકો, બહોળી ફળદુપ જમીન અને પુષ્કળ પાણી હતાં. ખરેખર તો તે વર્સ્તી પેદા કરવાનું એક કારખાનું હતું. દુનિયાના વિદ્ધાનોએ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશને Urheimat સ્વીકારવા સિવાય છૂટકો નથી. દુનિયામાં તેવી બીજી જુયા કયાં હતી?

૨. ઈન્ડોયુરોપિયનોની ઘડેલી સંસ્કૃતિ અને આજના ભારતની સનાતન સંસ્કૃતિ વરચ્ચે કોઈ ફરક નથી. આંખ આડા કાન આવતા પશ્ચિમના વિદ્ધાનોને કોઈપણ રીતે માણસાઈથી તે સમજાવી શકાય તેમ નથી.

૩. આ પુસ્તકમાં આપેલી હકીકતોથી સચોટ નક્કી થાય છે કે ઈન્ડો યુરોપિયનોની મૂળ ભાષા સાત હજાર વર્ષ પહેલાંની ગુજરાતી ભાષા હતી. ત્યારે તે ભાષાનું શું નામ હતું તેની મને ખબર નથી. ઘડેલા ઘણા શબ્દમૂળોની ગુજરાતી શબ્દો સાથેની સમાનતા કોઈ બીજુ તારવણ કાઢીને સમજાવી શકાશે નહિ. વળી વ્યાકરણ અને શબ્દોમાં તે જૂની હીટાઈટને મળતી ભાષા છે. તમારી પાસે બીજો કોઈ ઉકેલ છે?

આપણા દેશમાં કે પરદેશોમાં ભાષા અને સંસ્કૃતિની બાબતોમાં જે લખાણમાં કહેવાતી હકીકતો જોવા મળે છે તે બધી સાચી હોતી નથી. તે વિષયોમાં મજબૂત પરિબળો કામ કરતાં હોય છે. છેલ્લા પચાસ વર્ષથી આંધ્રિકા ખંડના દેશોમાં ચાલેલું ઘર્ષણ તે મજબૂત પરિબળોના કારણથી જ ચાલ્યું હતું. શિયાળ તાણે સીમ ભાણી અને કૂતરાં તાણે ગામ ભાણી તેવી તે વાત હતી. અહીં આપણે જુદા જુદા વિષયોના પારંગત વિદ્ધાનોએ કરેલી નવી નક્કર શોધોથી સાબિત કરેલી સાચી પરિસ્થિતિઓ ઉપરથી તારવણ કાઢ્યું છે તેથી તે કોઈપણ પરિબળને આશ્રિત નથી. તે તારવણનાં (ઇન્ડોયુરોપિયન અસલ ગુજરાતી હતી તેનાં) ઊંડાં મૂળ વિવાદ વગરની મજબૂત અને સત્ય હકીકતોમાં છે.

૪ આદિ ભાષાનાં શબ્દમૂળો અને ગુજરાતી સામાન્ય શબ્દો

શ્રી કાલવર્ટ વોટકિન્સના પુસ્તકમાં (The American Heritage Dictionary of IE Roots) આપેલાં ૧૩૫૦ ઈન્ડો યુરોપિયન શબ્દમૂળોનો અભ્યાસ, સે (*Se) શબ્દમૂળ જડયા પછી, મેં ધગશથી શરૂ કર્યો હતો. મને પૂરતો ખ્યાલ હતો કે ગુજરાતી ભાષા ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓમાંની એક ભાષા છે એટલે વિદ્ધાનોએ ઘડેલાં શબ્દમૂળો આપણી ભાષાને મળતાં હોય તે કુદરતી છે. મારી માન્યતા હતી કે તે અભ્યાસથી ગુજરાતી અને ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ કેટલી મળતી આવે છે તેનો વધારે ખ્યાલ આવશે. તે વખતે મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો કે તે શબ્દમૂળો જ ગુજરાતી ભાષાના સામાન્ય શબ્દો છે તે સાબિત થશે. પહેલા પ્રકરણમાં બતાવેલા ગુજરાતી લિપિના અક્ષરો કયા રોમન લિપિના અક્ષરોથી ઓળખવા તેનો ખ્યાલ આપણે રાખીશું. ખરેખર તો જે ગુજરાતી અક્ષરો સીધા રોમન લિપિમાં દર્શાવી શકતા નથી તેમને ભાષાશાસ્ત્રીઓએ વિવિધ રીતે ચીતર્યા છે. જો તેમણે તેમના લખાણમાં ગુજરાતી લિપિ વાપરી હોત તો તેમને લાંબી ચિતરામણની જરૂર પડી ન હોત. ભાષાશાસ્ત્રીઓ શબ્દમૂળોમાં વ્યંજન અક્ષરો ચોક્સ સાચા છે તેની ખાતરી આપે છે પણ સ્વર અક્ષરોની ખાતરી આપતા નથી તે પણ યાદ રાખીશું.

ભાષાશાસ્ત્રીઓએ આદિ ભાષાના શબ્દમૂળો, બધી ભાષાઓના શબ્દોની વૈજ્ઞાનિક રીતે સરખામણીથી અને તેમણે ઘડેલા ઘણા નિયમો અનુસાર બનાવ્યાં છે તે આપણે આગળના ભાગમાં જોયું છે. ભાષાક્ષિક વિજ્ઞાનની વિગતોમાં ઊંડા ઊતર્યા વગર આપણે એટલું કહીએ કે તે વિજ્ઞાન બિલકૂલ સાચું સાબિત થયું છે. ખરેખર તો આ વૈજ્ઞાનિકોએ જાદુ કર્યું હોય તેમ લાગે છે. સાત હજાર વર્ષ પહેલાં બોલાતા શબ્દો જીવતા કરવા તે કંઈ સહેલું નહિ હોય. ગુજરાતી શબ્દો વેણુ, ધાઈ, મોદ, આબળુ, મોદયો, થેપ, તાણ, લાઈ, તવાઈ, વરાડ,

તરસ, ઓલ, વગેરે અજાણ્યે ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ઘડયા છે તે બતાવે છે કે તેમની રીત તદ્દન સાચી હતી. આપણે ભાષાઓના વિજ્ઞાનમાં ઊંડે ઊતર્યા વગર ફક્ત તેમણે જે શબ્દમૂળો ઘડયાં છે તેનો વિગતવાર અભ્યાસ કરવાનો છે. તે અભ્યાસથી એકદમ પાંકું નક્કી કરવાનું છે કે તે વિદ્ધાનોએ ઘડેલાં શબ્દમૂળો ગુજરાતીના સામાન્ય શબ્દો છે કે નહિ!

દરેક શબ્દમૂળના અભ્યાસ પછી સાડા નવસોથી વધારે શબ્દમૂળો ગુજરાતીમાંથી ભલ્ભૂકયાં હતાં તેની મને ચોક્સાઈ થઈ હતી. તેમાંથી ૨૭૧ શબ્દમૂળો આજની જીવતી જાગતી ગુજરાતીમાં સામાન્ય શબ્દો તરીકે આજે પણ વાપરીએ છીએ. ત્રીજા ભાગમાં આપણે આ શબ્દમૂળો વિષે સારી એવી ચર્ચા કરી છે. એટલે અહીં વધુ ચર્ચાથી હું તમને તે ગુજરાતી શબ્દો છે તે સમજાવું તેના કરતાં તમે જાતે જ તે શબ્દોનો અભ્યાસ કરી ખાતરી કરી જોવો. અહીં નીચે નમૂના તરીકે ફક્ત સત્યાવીશ શબ્દમૂળો તમારા અભ્યાસ માટે જરૂરી વિગતો સાથે આપ્યાં છે. શબ્દમૂળો અને તેમની અંગ્રેજી વ્યાખ્યા શ્રી વોટકિન્સે આપી છે તે જરાય ફેરફાર કર્યા વગર આ યાદીમાં નકલ કરવામાં આવી છે તેની હું તમને પાડી ખાતરી આપું છું. શ્રી વોટકિન્સનું પુસ્તક (ખરેખર ઉત્સુક વાંચકો માટે તેની જરૂર નથી) જો મેળવી શકો તો પૂરો વિશ્વાસ તમને આવશે કારણ કે તેમાં બીજું ટેકાવાળી વધારે વિગતો પણ આપી છે. અહીં શબ્દમૂળોની ગુજરાતીમાં ઓળખાણ અને ચોખવટ માટે ગુજરાતી વાક્યમાં વાપરી બતાવવામાં આવ્યાં છે તેમજ તેમાંથી આવેલા કેટલાક અંગ્રેજી અને ગુજરાતી શબ્દો પણ આપ્યા છે. કેટલાંક શબ્દમૂળો એકથી વધારે અર્થમાં શોધાણાં છે તેથી તેમની પાછળ એક, બે, વગેરે આંકડાઓ બતાવવામાં આવ્યા છે.

Agh-2 = a day, today (Agh=આજ સારો દિવસ છે)

Day, Dawn, Daisy; આજરોજ, આજકાલ, રોજગારી, આજુ

Ank = to bend (આંકું કરવું, આંકડો, તે રસ્તામાં આંક=Ank છે)

Angle, Anchor, Ankle; આંક, આંકડિયા, આંકડી, કોણી

Bheid = to split (ભૈડ-વું, બેન પેલા મગ લૈડ=Bheid)

- Bite, Bait, Fissure;** ભૈડવું, ભરડવું, ભરડો, ભરડકુ
Dhei = to suck (છોકરું ધાઈ=Dhei છે, ધવરાવવું)
- Female, Fawn, Endothelium;** ધૈરી, ધાવણ, ધાવવું
Garwain = to make, equip, gear (બેન Garwain=ધરવેણ કરો છો?)
- Garb, Gear, Yare;** ધરવાખર, ધરવસ્તુ, ધરખાર
Ghais = to adhere (કપાળ ઉપર દવા Ghais=ધસ)
- Hesitate, Cohere, Inhere;** ધસવું, ધસાણ, ધસિયો
Leie = to waste away, hunger (પેટમાં Leie=લાઈ લાગી છે)
- Bulimia;** લાથણું, લાથ
Leip = to stick, to adhere (બેન ઓસરી Leip=લીપ, લીપવું)
- Life, Leave, Lipo-;** લીપવું, લેપણ, લિપિ
- Leit-2** = to go forth, die (ક્રાં Leit=લટ મારી આવ્યો, કાચા લટી ગઈ)
Lead, Leitmotif; લટાર, લટકો, લટપટિયું
- Man-1, Mon** = a man (પેલો Man=માણ કેવો છે? તું મોણ નથી.)
Yeoman, Mench, Muzhik; માણસ, માણ, મોણ, મનુષ્ય
- Ole** = to destroy (પેલો દેવતા Ole=ઓલ, આત્મા ઓલવાઈ ગયો)
- Lethal;** ઓલવવું, ઓલાણ
Peis-1 = to crush (આ લીંબું Peis=પીસ)
- Pesto, Piston, Tisane;** પીસવું, પીસામણ, પીસકારી
- Po(i)** = to drink (તને પાણી Poi=પોઈ)
- Potable, Beverage, Poison;** પીવું, પીણું, પીત
- Sai-3** = thick liquid -ink? (Sai=સાઈ પાણીથી જાડી હોય)
- Hematic, Ischemia, Hemorrhage;** સઈનો ખડીયો, સાહી, લોહી
- Sker-4** = excrement, dung (Sker=છેર કરી)
- Scoria, Skatole, Stercoracious;** છેરવું, છેરણ, છાણ
- Steip** = to stick, compress (શેપવું, બેન રોટલો Steip=થેપ)
- Stiff, Stipple, Stipule;** શેપવું, થાપણ, શેપલુ, શેપાડુ, થોથુ
- Ten** = to stretch (તાણવું, છોકરા દોરકું Ten=તાણ)
- Tense, Tenesmus, Tendon;** તાણવું, તાણિયો, તાણો
- Ters** = dry (મને પાણીની Ters=તરસ લાગી છે)
- Thurst, Terrain, Toast;** તરસયું, તરસી જમીન, તરસ

Tkei = to settle, dwell (હું લંડન Tkei=ટકાઈ ગયો છું)

Home, Hangar, Situate; ટકાવું, ઠેકાણું, ઠેરવવું

Twei = to agitate (ભાઈ તું કેમ Twei=તવાઈ કરે છે?)

Whittle, Doit, Sistrum; તવાઈ કરવી, તવાઈ

Wadh-2 = to go (ભાઈ તું આગળ Wadh=વધ)

Wade, Evade, pervade; વિદ્ધાય, વધવું, વધારો

Wekti = creature, thing (વ્યક્તિ, તે Wekti=વક્તી કોણ છે?)

Whit, Wight, Nix; વ્યક્તિત્વ, વાણસ, વ્યતિરેક, વસ્તું

Wel-3 = to turn (વળવું, તું ડાબો Wel=વળ)

Welter, Willow, Vulva; વળામજું, વળાવિયો, વળાવું

Wer-4 = perceive, watch out for (વાર, છોકરાની Wer=વાર લેજો)

Wary, Ward, Warden; વારવું, વારણ, વાર લેવી, વરદાન

Widhu = tree, wood (આ Widhu=વેઢુ બાળી નાખ)

Wood; વેઢો, વાડ, વેઢ

Wiro = man (મારો Wiro=વીરો જબરો)

Werewolf, Verile, Triumvir; વીર, વીર્ય, વીરપૂજા, વીરસૂ

Wrad = branch (ભાઈઓએ Wrad=વરાડ પાડી)

Root, Wort, Ramify; વરાડવું, વરાડે, વરંડો

ઉપરની યાદીમાં આપેલાં શબ્દમૂળોનો અભ્યાસ કર્યાથી તેમની પાકી ઓળખાણ પડયા પછી કોણ હિમત કરશે કહેવાની કે ગુજરાતી ભાષા પોતે જ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષા નથી? મારાં દાઢીમા વ્યક્તિને વક્તી, માણસને મોણ કે માણ, આજને આજ અને શાહીને સાઈ કહેતાં હતાં. ગુજરાતી શબ્દો તવાઈ, વેઢુ, છેર, ટકાઈ, ઘરવેણ, વરાડ, પોઈ, થેપ, વળ, તરસ, ઓલ, લાઈ, વગેરે આકસ્મિક ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષામાં આવ્યા હશે? આ હકીહત સાબિત કરે છે કે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષા મૂળ ગુજરાતી ભાષા જ હતી.. હું માનું છું કે કોઈ પણ ગુજરાતી માણસના મનમાં, ઉપર આપેલા શબ્દમૂળોની સાચી સમજણ પછી, આપણી ગુજરાતી જ વિદ્ધાનોએ ઘડેલી મૂળ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષા હતી તે વિષે જરાય શંકા રહી નહિ હોય. આ વિષય વિષે હવે કંઈ વધું કહેવાની જરૂર તમને કોઈને લાગે છે? હાથનાં કંકણ જોવાને આરસીની શી જરૂર છે?

ઓગાણીશમી સહીના ગુજરાતીઓ અત્યારની વિદ્ધાનોએ ઘડેલી ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષા આપણા કરતાં જલ્દી સમજી શક્યા હોત. તે વખ્તની ગુજરાતી ભાષા અત્યારની ભાષાથી ખૂબ જવધારે ચોખ્ખી હતી. આવું કથન જૂની ભાષાઓના અભ્યાસથી કરી શકાય છે. આયરલેન્ડની જૂની આયરીશ ભાષામાં કેટલાય શબ્દો આજે પણ આપણે સહેલાયથી સમજી શકીએ તેવા હતા. જેમકે જૂના આયરીશ (Old Irish) શબ્દો *Cutrummai*=relatives આપણા શબ્દ કુટુમ્ભી, *Ben*=woman આપણા શબ્દ બેન, *Cucai*=to take wife આપણા શબ્દ સગાઈ, *Daig*=fire આપણા શબ્દ ડાગ (ડાગું મડદાને ડાગ હે) અને *Dan*=gift આપણા શબ્દ ઢાન છે. વળી તેમનાં *Bovind*=ગોલિન્દ જેવાં નામ આપણી જ સંસ્કૃતિમાંથી આવેલાં ચોખ્ખાં હેખ્યાય છે. આવા શબ્દો અને સંસ્કૃતિક હકીકતો યુરોપની બધી જ સેલટીક-કેલટીક (Celtic-Keitic) ભાષાઓમાં જોવા મળી છે.

શ્રી વોટકિન્સે તેમના પુસ્તકમાં છલ્પીશ ભાષાક્રિય અને સંસ્કૃતિક નોંધો પણ આપી છે. મેં તે બધી નોંધોનો વિગતવાર અભ્યાસ કર્યો હતો. તે અભ્યાસથી હું ચોક્સથી જગાવું છું કે તે નોંધો અપવાદ વગર ગુજરાતની સંસ્કૃતિ અને ભાષાને લાગું પડે છે તેથી સંસ્કૃતિની દ્રાષ્ટિક્યાં પણ ઈન્ડો યુરોપિયનો સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની પેદાશ હતા. (ભાષા અને સંસ્કૃતિ વિષે બીજા એક પુસ્તકમાં વધારે વિગતો આપવાની મારી અત્યારે ચોજના છે.) આ વિષે મારા એક ધોળા અંગ્રેજ મિત્રે મને પૂછ્યું હતું કે તમારી વાત સાચી હોય તો તમારી અને મારી ચામડીના રંગમાં ફેર કેમ છે? તે વખતે મેં જગાવ્યું હતું કે તે વિષે તમને થોડા દ્વિવસ પછી વાત કરીશ. ત્યારે પછી અમે માણસની ઉત્પત્તિ વિષે વાત કરતા હતા ત્યારે તે બિરાદરે પોતે જ કહ્યું હતું કે આપણે બધા આદ્ધીકાના કાળા હબ્સીઓમાંથી આવ્યા છીએ. મેં તેમની પાસે તે વાત સાચી છે તેની બીજીવાર ખાતરી કરાવી હતી. પછી તે મિત્રને પૂછ્યું હતું કે તમે આદ્ધીકાના કાળા હબ્સીઓમાંથી આવ્યા છો તે માનવા તૈયાર છો તો ગુજરાતમાંથી આવ્યા છો તે

માનવામાં તમને ચામડીના રંગની દ્રષ્ટિએ કેમ વાંધો પડે છે? ત્યાર પછી તે બિરાદરે મારા તે વિષયના વિચારોની કોઈ ટીકા કરી નથી. આગળ જુખ્સીઓની વાત કરી હતી તેમાં જોયું હતું કે તે લોકો આશરે બે હજાર વર્ષો પહેલાં ભારતની ભૂમિ છોડી યુરોપ પહોંચ્યા હતા. આજે તે જુદા પડેલા જુખ્સી ભાઈઓમાંનો કોઈપણ તમને સામો ભજો તો તમે તેને ધોળા માણસથી જુદો પાડી શકશો નહિં. માણસની ચામડીનો રંગ (Pigmentation) નવી જગ્યાએ જુદું વાતાવરણ હોવાથી લાંબા વખતે દરેક વંશો વંશો ચામડીમાં મેલનિનની (Melanin) વધ્ઘટથી બદલાતો હોય છે. આપણે સાત હજાર વર્ષની જુદાઈની વાત કરીએ છીએ એટલે ચામડીના રંગવાળો વિવાદ કંઈ આગળ ચાલે તેમ નથી.

ત્રીજા પ્રકરણમાં ચર્ચા કરેલી આપણી સંસ્કૃતિની બીજી સંસ્કૃતિઓને પોતાનામાં સમાવી લેવાની ટેવે પણ આ ચામડીના રંગવાળી વાતમાં ભાગ ભજ્યો હશે. યુરોપિયનોએ બંન્ને અમેરિકા ખંડોને પચાવી પાડ્યા ત્યારે ત્યાંના અસલી લોકોનાં હજારો બૈરાંઓને (Squaws) તેઓ પરણ્યા હતા અને તેમનામાંથી પેઢા થયેલા લોકો કરોડોની સંખ્યામાં ત્યાં છે. આજે તેઓ ધોળા માણસો તરીકે જ ગાણાય છે. સાઉથ આફ્રિકા દેશમાં તેવું જ બન્યું હતું અને તેમાંથી બનેલી મુલેટોસ (Mulattos) પ્રજા આજે લાખોની સંખ્યામાં છે. પરંતુ થોડીક પેઢીઓ પછી તેમને પણ ચામડીના રંગની દ્રષ્ટિએ ધોળા માણસથી જુદા પાડી શકાશે નહિં. આ ક્રિયા dominant gene ને લીધે થતી હોય છે.

લોહીની દ્રષ્ટિએ આપણે જુદા માણસો નથી. ભારત અને યુરોપના માણસો મનુષ્યની કોકેસોઇડ (Caucasoid) ઉપજાતિમાં સામેલ થાય છે. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિવાળાઓને તેમાં પહેલેથી જ નાનમ આવતી હતી. તેમાંથી છૂટવા માટે વર્ષોથી વલખાં મારે છે. છેવટે તેમણે સત્ય સ્વિકારવું જ પડશે કે આપણે બધા એક જ લોહીના માણસો છીએ. વિદ્ધાનોએ કરેલી ભાષાઓની શોધો પણ તે જ હકીકત પુરવાર કરે છે. ખરેખર તો મોટા ભાગના યુરોપિયનો આપણામાંથી આવ્યા છે એટલે તે આપણા પુરાણા કાળમાં દેશનિકાલ થયેલા અભાગિયા બાળકો છે.

શબ્દોની વાત ઉપર પાછા આવીએ. ઉપરના લટ (Leit) શબ્દમૂળના બે જુદા અર્થો શ્રી વોટકિન્સે આપ્યા છે. આ બંન્ધે (ફરવા અને મરવા) અર્થમાં તે શબ્દમૂળ આપણો આજે સાધારણ શબ્દ તરીકે વાપરીએ છીએ. ઓલ (Ole) શબ્દ પણ બે જુદા અર્થોમાં સાધારણ ગુજરાતીમાં વાપરીએ છીએ. ગાયને આપણો ગૌ અને ગૌમાતા કહીએ છીએ જેમાંથી જરમેનિક શાખાની અંગ્રેજી ભાષાનો Cow શબ્દ આવ્યો હતો. ગાય માટેનો ઈટાલિક (Italic) શાખાનો Vacc શબ્દ આપણા વાચ અથવા વાચિરડા શબ્દમાંથી આવ્યો હતો. તે શબ્દમાંથી રોગ માટે રસી મુકાવીએ છીએ તેનો અંગ્રેજી શબ્દ Vaccine આવ્યો છે. કેટલીક રસીઓ બનાવવા માટે ગાયોને જીવતો રોગ આપવામાં આવે છે. રોગ ન આપી શકે તેવા જીવાણુંઓ તેમનામાંથી લઈને રસી બનાવવામાં આવે છે. જરમેનીક અને ઈટાલીક ભાષાઓના ગાય માટેના બંન્ધે શબ્દો ગુજરાતીમાંથી આવ્યા હતા તે નક્કર હકીકત છે. તેનો અર્થ શું?

ઉપર જગ્યાવેલા શબ્દોના બે જુદા અર્થો સાત હજાર વર્ષ પછી બે તદ્દન જુદ્ધી ભાષાઓમાં (ગુજરાતી અને ઇન્ડોયુરોપિયન) સચિવાઈ રહે નહિં. તે ભાષાઓ બે નહિં પણ એક જ (ગુજરાતી) ભાષા હતી. બે અર્થોવાળાં બીજાં ઘણાં શબ્દમૂળો આ પુસ્તકમાં આપેલી બધી જ યાદીઓમાં છે. ભારતની ઇન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ સિવાય બીજી કોઈ ઇન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓમાં એક પણ શબ્દમૂળ સાધારણ શબ્દ તરીકે વપરાતું નથી એટલે બે અર્થોવાળી વાત જ ઉભી થતી નથી. તે આપણને બતાવે છે કે તે ઘડેલી ભાષાનાં મૂળ ભારતમાં હતાં.

૨૭૧ શબ્દમૂળો જે ગુજરાતીમાં હજુ પણ સામાન્ય શબ્દો તરીકે વપરાય છે તે વધારે વિગતથી હવે પછી આ ભાગમાં આપ્યાં છે. આ શબ્દમૂળો વિષે કોઈ મીનમેખ મારી શકે તેમ નથી. કારણ કે તે હકીકત છે એટલે ચર્ચાનો વિષય નથી. શબ્દમૂળ જાડા અક્ષરથી અને તેનો અંગ્રેજી અર્થ સાધારણ અક્ષરથી શ્રી વોટકિન્સની ચોપડીમાંથી નકલ કરીને આપ્યાં છે. કૌસમાં શબ્દમૂળ ગુજરાતી છે તે સમજાવવા તેને

ગુજરાતી વાક્યમાં વાપરી બતાવ્યું છે. વળી રોમન લિપિના અક્ષરોમાં શબ્દમૂળ ફરી એકવાર આપ્યું છે. બીજી લીટીમાં તેમાંથી આવેલા કેટલાક અંગ્રેજ અને ગુજરાતી શબ્દો આપ્યા છે. નીચેની યાદીમાં તારાની સંજ્ઞા આગળ બતાવીને ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દમૂળોમાંથી ઘડેલા કેટલાક શબ્દો તેમના શબ્દમૂળ પછી આપ્યા છે. ઘડેલા શબ્દો આગળ તારાની સંજ્ઞા કરવાનો પ્રચલિત રિવાજ છે. શબ્દમૂળોમાંથી ઘડેલા ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દો જેવા કે પછેડિયો, સેતી, એકી, મોદ્યો અને સેઠા અને બીજા કેટલાય અત્યાર સુધી મારા જોવામાં આવેલા મોટા ભાગના શબ્દો (જેવા કે *Gwen=woman=ગવન જે પહેરવાથી છોડીરીમાંથી રૂણી બને) પણ ગુજરાતીના શબ્દો છે તેમ સાબિત થયું છે. તેથી વ્યાકરણની દ્રષ્ટિએ પણ આ શોધેલી ભાષા ગુજરાતી જ છે. જે શબ્દમૂળો ગુજરાતીમાંથી આવ્યાં છે પણ તેમાં તે સાધારણ શબ્દો તરીકે વપરાતાં નથી તે પરિશિષ્ટ-૨ માં આપ્યાં છે. તે શબ્દમૂળોમાંનાં કેટલાંક વિષેની ચોકસાઈ માટે હજુ સંશોધન ચાલુ છે.

૨૭૧ ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દમૂળો જે ગુજરાતીના સામાન્ય શબ્દો છે તેમની યાદી

Ab(e)l = apple (Abel=આબળ, આબળા, apple shaped fruit)

Dapple-gray, Apple; આબળ, આંબળું=Ablu

Ad = near (અડીને, તેને મત Ad=અડ)

Adjuvant, Aid, Amount; અડકવું, અડપલું, આડોઅાડ

Agh-2 = a day, today (Agh=આજ સારો દિવસ છે)

Day, Dawn, Daisy; આજરોજ, આજકાલ, રોજગારી, આજુ

Ai-2 = to burn (અંધી જીવું, અંધણ, અંધ=Aidh ખાઈસ નહીં)

Ember, Anneal, Ashes; અંધવું, એધારાં, આધાર

Aik-2 = a spit (ઓકવું, અહીં ન Aik=ઓક)

Achemea; ઓકવું, આંકાર, ઓકારી

Aiw, Ayu = life (તારુ Ayu=આયુ લાંબું છે)

Long life, Ever, Healthy; આયુઝ્ય, આર્યુવેદ, દિવ્યાયુ

Ak = sharp (ચાલતા બળદને Ak=અંક ન મરાઈ)

- Awn, Acrid, Acrobat; અંકુર, અંકુશ, આરી**
- *Akari** = bitter, hard (akari=આકરી) see Ak
- *Ake** = acid (પેલો Ake=એકી કરે છે) see Ak
- *Akro** = top most (પેલો ખેલાડી Akro=આકરો છે) see Ak
- Aks** = axis (Aks=અક્ષ, ધરી)
- Axle, Axilla, Axoneme; અક્ષાંશ, આંસ, અક્ષાંશવૃત્ત
- Algwh** = to earn, be worth (Algwh=આજીવી)
- Alpheus, Arhat; આજીવિકા, આજીવન
- Am** = nursery word related to mother (Ma=મા, અંબા)
- Amma, Amour, Amateur; માતા, માજી, માનિતો, માઈ
- Ams** = shoot (કાળી Ams=મેસ છે)
- Merle, Merlon, Merlot; મેશ, મેશવાળું
- An-3** = to draw water (An=આણ)
- Antlia; આણવું, આણું
- Andho** = blind (તે માણસ અંધો=Andho છે)
- Adumbrate, Somber, Sombrero; અંધકાર, અંધારાં
- Ank** = to bend (અંકુ કરવું, અંકડો, તેમાં અંક=Ank છે)
- Angle, Anchor, Ankle; આંક, આંકડિયા, આંકડી, કોણી
- Ansu** = spirit (એનામાં દ્યાનો Ansu=અંશ નથી)
- Oscar, Aesir, Asgard; અંશક, અંશાવતાર, અંશીજન
- Ant** = forehead, end (આ વાતનો Ant=અંત લાવો)
- End, Ancient, Antique; અંતકડી, અંતસ્નાન, અંતિમ
- Ap-1** = to take (મને પૈસા Ap=આપ)
- Aptitude, Apex, Couple; આપલે કરવી, આપવું, આપણું
- Ap-2, Ab** = water, river (पाणी, तेजाब, पेशाब=pes+ab=પાણી, પંજાબ)
- Julep, Punjab; પાણી, આપોશાન, તાપી, તેજાબ, દોઓબ
- Ark** = to hold, guard (ઇકરાને Ark=રાખું, રક્ષ ગ્ક: arkein)
- Arcane, Ark, Coerce, Autarky; રાખવું, રક્ષવું, રખેવાળ
- Aryo** = self designation of IE (Aryo=આરથો ભારતી છે)
- Aryan, Iran; આર્યો, આર્થપુત્ર, આર્થમાન
- At** = to go (અટ, હટાવ, At=અટ કૂતરા)

Annals, Annual, perennial; ઈતિહાસ, અટન, અટવું

Aug-1 = to increase (આધુ કરવું, પૈસાની આધ=Aug કરો)

Eke, Augment, Auxiliary; આગળ, આગળ કરવું

Badyo = yellow, brown (પેલો ફુતરો બદ્ધિયો=Badyo છે)

Bay; બદામિયો, બદામી

Bel = strong (બલ, બળ, તેનામાં ઘણું બળ=Bel છે)

Bolshevik, Debilitate; બળવાન, અબળા, બળવંત

Bend = pen, pound (Bend=Bંદ, પાંજરું Ger: Pannja)

Pen, Pond, impound; બંધન, બાંધવું, પાંજરામાં પુરવું

Bhag = to share out (ભાગ, મને ચોથો ભાગ=Bhag આપો)

Esophagus, Nebbish; ભાગશાળી, ભાગીદાર, ભાગાકાર

Bhedh = to dig (ભેદવું, જમીન Bhedh=ભેદ)

Bed, Fossa, Fossil; ભેદન, બંધન, ભેદપારખુ

Bheg = to break (ભાંગવું, લાકડી Bheg=ભાગ)

Bang, Bungle, Bankrupt; ભાંગવું, ભાંગતોડ, ભાંજાડ

Bheid = to split (ભૈડ-વું, પેલા મગ ભૈડ=Bheid)

Bite, Bait, Fissure; ભૈડવું, ભરડવું, ભરડો, ભરડકુ

Bhel-u = to harm (ભેલાડવું, કોને બેતર Bhelu=ભેષ્ય)

Bale; ભેળવવું, ભેળવણ, ભેળાણ, ભેળસેળ

Bhendh = to bind, old Eng-bindan (બાંધવું, ચોપડી Bhendh=બાંધ)

Woodbine, Bend, Cummerbund; બાંધણું, બંધન, બાંધો

Bher-1 = to bear (ગાડું Bher=ભર, ભરેવાયી=pregnant woman)

Bear, Burden, Barrow; ભરેવાયી, ભાર, ભરણા

Bher-2 = to cut, pierce (ભેરવવું, સોય Bher=ભર)

Bore, Barrow, Perforate; ભેદન, ભેરિયો, ભેદવું, ભેર

Bhes-1 = to rub (ભૂસવું, લખેલું Bhes=ભૂસ)

Sand, Sabulous, Palimpsest; ભૂસડવું, ભૂસાડવું, ભૂસું

Bheue = exist (મારો Bheue=ભવ બગાડયો)

Be, Build, Bower; ભવન, ભવિષ્ય, ભવાઈ

Bheug-1 = to flee (ભાગવું, છોકરા ભાગ=Bheug)

Fugitive, Refuse, Flight; ભાગેડું, ભાગી જવું, ભાગણા

Bheug-3 = to bend, arm (શરીરમાં બે Bheug=ભુજ હોય)

Bow, Bagel, Buxom; ભુજા, ભુજ, ભુજાસન

Bhle-1 = to howl (ભહવું, કુતરી Bhle=ભહી)

Bleat, Blare, Feeble; ભસવું, ભેકવું, ભસભસાઈ

Bhle-2 = to blow (ભરવું, ભુગળી, ફુગ્ગામાં હવા Bhle=ભર)

Bladder, Blast, Inflate; ભરણ, ભરાવો, ભરાઉ

Bhlei = to blow, swell (ફુગ્ગો Bhlei=ફુલાઈ)

Blain, Blister; ફોલ્ટો, ફૂલકો, ફૂલણજી

Bhreie = to cut, break (કાંટો Bhreie=ભરાઈ ગયો)

Fray, Friction, Brisance; ભરાવું, ભાંકવું, ભાંગફોડ

Caupo = small trader (પેલો ચાનો Caupo= ખૂપો છે)

Cheap, Chap, Chapman; ખૂપિયો, ખેપિયો

Daiwer = husbands brother (દેવર=Daiwer)

Lavirate; દૈવર, દેવરવટું, દેવર ભોજાઈ

Deik = to show (Deik=દેખ આ માણસ)

Token, Dictate, indicate; દેખાવ, દેખવું, દેખાડવું, દેખરેખ

Dekm = ten (આજે Dekm=દશમ છે)

Decade, December, Denarius; દસમો, દાહંકો, દસમી, દશકો

Del(e) = to split, branch (મગની Del=દાળ કર, Del=ડાળ ભાગ)

Tilt, Dole, Dolabriform; દાળિયા, દાળોવાટો, ડાળી, દળ

Dem = house, household (આ ભગવાનનું Dem=ધામ છે)

Dome, Domain, Dengeon: ધામ, ધામો

Denk = to bite (સાપે Denk= ડન્બ માર્યો)

Tongs, Tang, Tough; ડંખ મારવો, ડંખ, ડંખીલું

Dent = tooth (દંત=Dent ચોખ્ખા રાખવા)

Dental, Dentist; દંતિયો, દંતાળી, દંતકથા

Deru = objects made of wood (દરેક ઘરમાં દેવનું Deru=દેરુ હોય)

Wood, True, Shelter; દારુ (Skt), તરુ, દેરુ

Deuk = to lead (ઢૂકવું, તમે આગળ ઢૂકો, દીકરા તું કામે Deuk=ઢૂક)

Tug, Team, Educate; ઢૂકવું, ટગલો, ઢૂકાડવું

Dhe-1 = to set, to put (અહી ધે=Dhe, ઠેરવ)

Deed, Do, Difficulty; ઠરાવ, ઠોકવું, ઠેક, ઠેકો

Dheb = dense (થાબવું, ગારો થાબ=Dheb)

Dapper; થેપવું, થાપી, થાબડવું, થોશું, ધાબુ

Dhegwh = to burn (ધુણી ધગવ=Dhegwh)

Foment, Fomite, Tephra; ધગવું, ધગારો, ધગધગાટ

Dhei = to suck (છોકરો ધાઈ=Dhei છે, ધવરાવવું)

Female, Fawn, Endothelium; ધૈરી, ધાવણ, ધાવવું

Dheie = to see, look (મારો ધૈરી=Dheie તેને સાજો કરવાનો છે)

Semantic, Sememe, Zen; ધૈર્ય, ધ્યેય, ધ્યાન આપવું

Dheigh = to knead clay (ઢીચણથી ધીઘ=Dheigh)

Dairy, Dough, Figure; ધીગડવું, ઢીચણવું, ઢીગલી

Dher-1 = darkness (ભગવાનને ધેર હેર હશે પાણ ધેર=Dher નથી)

Dross, Drabble, Trachoma; ધુધળુ, અંધારુ, અંધાધૂધ, અંધેર

Dher-2 = to hold firmly (ધરવું, હાથમાં કુહાડી Dher=ધર)

Firm, Throne, Tharn; ધરો, ધરતી, ધારણ

Dhers = to be bold (ધીરજ, Dhers=ધીર બન)

Dare, Durst; ધીરા, રણધીર, ધરખમ, ધીરપુરુષ

Dheu-1 = smoke -from *dhumo (ધુણો, Dheu=ધુ મત કર)

Fume, Doze, Obsfuscate; ધુમાડો, ધૂરુણી, ધૂપ

Dheub, Dheubh = to dip, deep (પાણીમાં Dheubh=દલ)

Dip, Dive, Deep; ડુબાડવું, ડૂબચી, ઊંડુ, ડુભવું

Dhugeter = daughter (દુધેતર=Dhugheter)

Daughter; દિકરી, દુધા, દુહિતા

Dhwen = to make noise (ધન=Dhwen કરવો)

Din; ધનિ, ધનિવર્ધક, ધનિશાસ્ત્ર

Dhwene = to die, to disappear (ધવન=Dhwene, નિધન થવું)

Euthanasia, Tansy, Thanatology; ધવંસ, ધવંસ થવો, વધ

Do = to give (દાન Do=દો, આપો)

Dado, Donation, Endow; દેવું, દોણા, દાનેશ્વર, દાન આપવું

Egni = fire, to ignite (અગ્નિ=Egni)

Ignite, Igneous, Ignition; અગ્નિદાહ, અગ્નિકોણ, અગ્નિનૌકા

Etmen = breath (આત્મન=Etmen, breathing being)

Atman; આત્મજ, આત્મીય, આત્મભાવ

Eus = to burn (ઉસ=Eus, ઉષ્ણતા.)

Combustion, Eurus, Uredinium; ઉષ્ણતામાન, ઉન્નુ, ઉનવા

Eyo = verbal suffix forming causatives (વિચાર આવ-થો=Eyo)

Swin-jan; અપાવ્યો, ચલાવ્યો, મરાવ્યો

Gal-3 = to be able, have power (આ વાત Gal=ગાળ વગરની છે)

Galliard; ગાળવાળુ, આમાં કંઈ ગાળ નથી

Garwain = to make, equip, gear (બેન Garwain=ઘરવેણ કરો)

Garb, Gear, Yare; ઘરવાખર, ઘરવસ્તુ, ઘરબાર

Gau = to rejoice (આGau=ગૌ-રવ લેવા જેવી વાત છે)

Gaud, Joy, Ganoid; ગૌરવ, ગૌરવદાન, ગૌરાંગ, ગૌરવશાળી

Geme = to marry (તે મને Geme=ગમે છે)

Gamete, Gamin, Gamo-; ગમવું, ગમાર, જમાઈ

Gene = to give birth (જણવું, રાણી દિકરો Gene=જણ)

Generate, Engine, Genital; જણવું, જણતર, જનેનન્ડિય

G(e)n = to compress into a ball (Gen=ગાં-ગડો ભનાવવો)

Knot, Knuckle, Knob; ગાંઠ, ગુંઠો, ગડો, ગાંગડો કરવો

Ger-1 = to gather (ચૈણિયાને ધેર=Ger ધાલવાની છે)

Aggregate, Category, Cram; ધૈરવું, ધેર

G(e)r-2 = curving, rounded mass (Ger=ગેર પાડવી)

Crimp, Crochet, Gooseberry; ગેર પાડવી, ગેરણ

Gere-1 = to grow old (દરેક માણસને Gere=જરા આવે છે)

Ageratum, Geriatrics, Geronto-; જરવું, જરાવસ્થા, જરણ

Ghais = to adhere (આ દિવાલ ઊપર Ghais=ધસ)

Hesitate, Cohere, Inhere; ધસવું, ધસાણ, ધસિયો

Ghans = goose (hans=હંસ, Latin: anser<*hanser)

Goshawk, Gosling, Merganser; હંસ, હંસાસન, હંસલી

Ghedh = to unite (ધડવું, આ દાળિનો Ghedh=ધડ)

Good, Together, Gather; ધડતર, ધડમણ, ધફવું

Gh(e)n = to gnaw (આનો Ghen=ધાણ કરો)

Nosh, Gnat, Natter; ધાણી કરવી, ધા, ધાયલ, નાસ્તો

Gher-1 = to enclose, enclosure (રોગ Gher=ઘર કરી ગયો છે)

Gird, Horticulture, Court; ધેરવું, ધેરાવ, ધેરો

Gheu = to pour (ઝરવું, ગળવું, ગુદા= *ghud, Gheu=ધૂ=faeces)

Funnel, Gush, Parenchyma; ઝારણી, ઝરણૂ, ઝમવું, ઝરવું

Ghrendh = to grind (લોટ Ghrendh=ધૂન્ધ)

Grist, Fraise, Hypochondria; ધૂન્ધવું, ધૂન્ધી, ઝૂન્ધવું

Glei = clay (Glei=ગળાઈ ફુવાની બાજુમાં પડી છે)

Gliadin, Glue, Conglutinate; ગળતર, ઝુદર, ઝુદ્ધિયુ

Gno = to know (જાણવું, તમે Gno=જાણો છો)

Knowledge, Know, Kin; જ્ઞાન, જાણવું, જાણીતા

Gwa, Gwem = to go, come (કયાં Gwa=જવા-નો છે)

Welcome, Venire, Advent; જવું, અવરજવર, જવક

Gweie-1 = to live (તારી Gweie=જીવાઈ લાંબી છે)

Grass, Vivify, Vital; જીવંત, જીવવું, જીવલેણા

Gwele-3 = to swallow (આ દવા Gele=ગળ)

Jowl, Gullet, Glutton; ગળવું, ગળુ, ગળથુથી

Gwen = woman, old Irish: ben= બેન (આ તારી Gwen=જ્ઞો-તર છે)

Quean, Queen, Gynecology; જનની, જન, જણતર, ગવન

Gwere-1 = mountain (Gere= ગિરિ)

Boreas; ગિરિ, ગિરિરાજ, ગિરિનગર

Gwhen = to strike, kill (સૈનિકોએ દુષ્મનોનો Gwhen=ધાણ કર્યો)

Bane, Offend, Fend; ધાણી, ધાણો કરવો, ધાણ કાઢવો

Gwou = cow (ગૌવ=Gwou માતા પવિત્ર છે)

Cow, Kine, Cowslip: ગાવડુ, ગાય, ગાયમા

Ka = to like, desire (Ka=કા-મના કરવી)

Caress, Charity, Cherish; કામ, કામસુત્ર, કામાતૂર

Kad = sorrow (મને Kad=ખેદ થયો)

Hatred, Hate, Heinous; ખેદજનક, ખેદાનમેદાન, ખેદીલું

Kaeid = to strike (કુતરા પેલા માણસને Kaeid=કૈડ)

Caesura, Caelum, Chisel; કૈડવું, કરડવું, કરડુ

Kal-3 = hard, hard skin (તારી Kal=ખાલ પાડી નાખીશ)

Callose, Callus, Excalibur; ખાલુ, ખાલપો, ખાલંડુ

Kat-1 = down (શરીરનો Kat=કાટ કાઢ, લોફાનો કાટ)

Cata-, Cadelle; કાટ, કાટમાળ, કાટોડો

Kat-2 = to fight (ક્રમ Kat=કાટ કરે છે)

Kern; કાટીલુ, કાતિલ, કટકટ

***Kat-u** = Kern-foot soldier કાટુ, કાતીલ, પેલો કાટુ છે

Ked = to let go, yield (છોડવું, ભાઈ માચા Ked=છોડ)

Cede, Access, Decease; છોડાણ, છૂટ આપવી, છૂટવું, બાંધછોડ

***Ne-ked-ti** = no drawing back નછોડતી, નછુટકે

Kei-1 = to lie; bed (Kei=ખઈ છોકરા માટે છે)

Hide, Incunabulum, Cemetery; ખોઈ, ખોચલુ, ખાઈ

Kel-2 = to cover, hollow (ખોળ્યું, ખાલી, ગોદાને Kel=ખોળ કરો)

Hell, Helm, Cell; ખોળ્યું, ખાલી, ખોળવું

Kem-2 = to compress (થોડું વજન Kem=કમ કરો)

Hem; કમી, કમીનું

Keni = dust (પાણીમાં Keni=કણી છે)

Cinerarium, Incinerate, Conidium; કણા, કણાકી, કરકરુ

Ker-1 = horn, head (તને Ker=કર જોડું છું hand)

Alpenhorn, Corymb, Corn; કરમોડી, કરવડો, કરવત

Ker-5 = a kind of cherry (Ker=કેર-નું અથાણું સારું થાય)

Cornel, Cherry; કેર, કેરદુ, કેરડો

Kere-2 = To break apart, injure (જાડનાં પાન Kere=ખરે, ખેરવાવું)

Caries; ખેરવાવું, દાંત ખેરવાચા, ખરવું, ખરવડ, પાનખર

Kes-1 = to scratch (Kes=ખસ ખસ થવી, ખાણવું)

Xyster, Snug, Novaculite; ખાણવું, ખસ થવી, ખાણખોજ

Klewo = bald (ખેતરમાં Klewo=ખણેવો છે, bald patch for threshing)

Calvarium, Calvary; ખળવાડ, ખળવા, ખળવો, ખળું

Kone-mo = Shin, Leg, bone (Kone=કોણી)

Ham, Gastrocnemius; કોણી, કોણાસન, કોણ

Kop = to beat, strike (ખેતરમાં કયારા Kop=ખોપ)

Apocope, Comma, Hoof; ખાંપવું, ખોપો, ખરપડી, ખરી

Kred = framework (Kred=ખરેડ ઉભી કરી)

Roost; ખોરડું, ખરડો, ખોખું

Kreie = to be outstanding (ખરાઈ, આમાં તમારી Kreie=ખરાઈ છે)

Creon, Ceylon; ખરું, ખરાપણું, શ્રેચ, શ્રેચસ

Krek-1 = to weave (Krek=ખરકી=reel)

Reel, Crocidolite; ખરકવું, ખરપવું, ખરપો

Kreue-2 = to push, strike (ખેરવવું, બોરડી ઉપરથી બોર Kreue=ખેરવ)

Rue, Ruth, Anacrusis; ખેરવવું, ખેલાવું, ખેલાણું

Kwei-2 = to pile up, build, make, poet (Kwei=કવી કાવ્ય બનાવે)

Poem, Cheetah, Onomatopoeia: કવિતા, ખડકવું, કરવું

Kwel-1 = to till, circle (Kwel=કળ, ખેતર કેળવ)

Cultivate, Wheel, Collar; કેળવવું, ચક, ગાળિયો, કેળવણી

Kwel-2 = far in space and time (Kwel=વેલા, વેલાં, પહેલા, G: Palai)

Tele-, Paleo-; તળનું, વહેલાનું, પહેલાંનું, વેળા, વેલાના જમાનામાં

Kwon = dog, hound (Kwon=શાન, કુતરો,

Lhounds=લુન્ડું=hound)

Cynic, Corgi, Kennel; શાનવૂતિ, શાનમૈથુન

Kwrmī = worm (પેટમાં Kwrmī=કરમિ થાય)

Carmine, Crimson, Kermes; કરમિયા, ચરમિયા

Ladh = to be hidden (એની Ladh=લાધ લાગી)

Lethe, Lanthanum, Latent; લાધવું, લુપ્ત, ગુપ્ત

Le-1 = to get (ભીખારી રોટલો Le=લે)

-Latry, Larceny, Idolator; લેવું, લૂટવું, લૂટારો, લેનારો

Legh = to lie, lay (અહીં Legh=લાધ કરો)

Ledge, Lair, Lees; લાગ, લગાવવું, લાધો કરવો

Leid = to play, jest (Leid=લાડ લડાવવા)

Ludic, Ludicrous, Elude; લાડીલું, લાડકવાયું, લડાવવું

Leie = to waste away, hunger (પેટમાં Leie=લાઈ લાગી છે)

Bulimia; લાયણું, લાય

Leip = to stick, to adhre (બેન ઓસરી Leip=લીપ, લીપવું)

Life, Leave, Lipo-; લીપવું, લેપણ, લિપિ

Leit-2 = to go forth, die (તાં Leit=લટ મારી આવ્યો, કાચા લઈ ગઈ)

Lead, Leitmotif; લટાર, લટકો, લટપટિયું

Lek = to ward off, protect (ભગવાન Lek=લેખ God's protection)

Analcime, Alexin, Gurkha; લેઝે, લેઝું

Leubh = to desire (શાનો Leubh=લાભ કરે છે)

Lief, Belief, Libido; લાભ, લાભ થવો, લોભી, લભવું

Leu(e) = to wash (બહેન વાસણ Leu=લુ)

Lye, Lather, Launder; લૂછવું, લૂછણું, લુહવું

Leuk = brightness, light (ઉનાળ માં Leuk=લુખ લાગો)

Light, lucina, Luster; લૂં, લુખ લાગવી

Lik = body, form, like, same (તું મારી દીકરીને Lik=લાયક નથી)

Alike, Lych-gate, Frolic; લાયકી, લાયકાત મેળવવી

Ma-2 = mother (આ મારી Ma=મા છે)

Mammal, Maid, Mama; માઈ, માતા, માતૃભાષા

Man-1, Mon = a man (પેલો Man=માણ કેવો છે, મોણ)

Yeoman, Mench, Muzhik; માણસ, માણા, મોણ, મનુષ્ય

Mater = mother (આ મારી Mater=માતર છે)

Mother, Alma, Metropolis; માતૃકા, માતૃભૂમિ, માતરભૂમિ

Me-1 = me (એ Me=મે કર્યું છે)

Mine, My, Madame; મારું, મારો, મને

Me-2 = in the middle (ઘર માં=Me જા)

Midwife, Meta-; માં, માંઈયાં, માંય

Med = to take appropriate measure (મદ=Med લેવો, આનો મફાર કાઢો)

Mete, Meditate, Modest; મદ્દ, મફાર, મત

***Modyo** = a measure of grain (મોદ્યો, મોદ્યુ) see Med

Medhu = honey (મધુ, મારું નામ Medhu=મધુ છે)

Mead, Amethyst, Methylene; મધ, મધુર, મદિરા, મધુરી

Medhyo = middle (આ પાળી Medhyo=મધ્યો મધ છે)

Midst, Medium, Medieval; મધ્ય, માધ્યમ, મધ્યાંત

Meigh = to drizzle, to urinate (મેઘ, Meigh=મેઘ આવ્યો)

Mist, Mizzle, Micturate; મેધધનુષ્ય, મેધરવો, મુતરવું

Mel-1 = soft, slime (મોરીમા Mel=મળ ખૂબ છે, જજુમાં મળ હોય)

Melt, Mild, Mulch; મળ, મંદ, મોળું

Mel-4 = strong, great (પેલો માણસ Mel=મલ છે)

Ameliorate, Meliorism, Molto; મલકુસ્તી, મલખમ, મલલ

Mems = flesh, meat (શાકાહારી Mems=માંસ ન ખાય)

Member, Meninx, Mensa; માંસાહરી, માંસદ, માંસલ

Men-1 = to think (તારું શું Men=મન છે)

Mind, Minnesinger, Monish; મનન, મનમોજું, માનસિક

Men-2 = to project (સારા માણસને લોકો Men=માન આપે)

Eminent, Imminent, Prominent; માનનિય, માનદ, માનપત્ર

Men-3 = to remain (તું આ ભવન Men=માણા)

Manor, Manse, Permanent; માઠ, માણવું, કાચમી

Men-4 = small, monk (બિખારીને Men=માણ ખાવાનું મળે)

Manometer, Monk, Minnow; માણકમાઉ, મુનિ, માંડ

Mend = physical defect, fault (ભાણવામાં થોડો Mend=મન્દ છે)

Mendicant, Mend, Mendacious; મંદી, મંદુ, મંદવાડ

Mer-2 = to rub away, to die (તું હવે Mer=મર)

Nightmare, Murder, Mortal; મોત, મરણ, મરવું, મૃત્યુ

Merg = boundry (આ મારો Merg=મારગ છે)

Mark, Margin, Cymry; માર્ટ, માર્ગદર્શક, મારા

Mod = to meet (Mod=મોદ-માં બેસી ઉકેલ કાઢો, Ger: mathala=મથવું)

Moot, Gemot, Mail; મોદ નંખાવવી, મોદમાં નાત ભેગી કરવી

Mori = body of water (Mori=મોરી સાફ કરો, પાણીનો મોરીયો)

Mere, Marsh, Morass; મોરિયો, મોરી, મોરો-વહાણનો આગળનો ભાગ

Mregh-m(n)o = brain (આ વાત Mreghmno=મોઘમમાં રાખજો)

Bregma; મોઘમ, મોઘમમાં રાખવું

Nana = child's word for female (ઇકરાની Nana=નાના કયાં છે)

Nanism, Nun, Nanny; નાના, નાની, નાનાલાલ

Nau-2 = Boat (Nau=નાવ)

Navy, Nautical, Nudge; નૌકાદળ, નૌકાશાસ્ત્ર, નાવડી

Nas = nose (શરદી મારે Nas=નાસ લેવો)

Nostral, Nasal, Nudnik; નાસૂર, નાક, નાસિકા

Ne = not (Ne=ના)

Naught, Annul, Nihilism; નાનાનુની, નકારો, નન્નો

Nebh = cloud (Nebh=નાભ ખાતી છે, વરસાદ વગરનું છે)

Nebula, Nephology, Nimbus; નભોમંડળ, નભોમુદ્ધા

Nem = to assign (તેમને પ્રમુખ Nem=નેમ)

Numb, Nemesis, Nome; નેમવું, નિયત, નિમંત્રણ

Ner-2 = man (અમુક કામ Ner=નર કરે)

Andromeda, husbandry, Alexander; નરમાદા, નરસિંહ, નરોત્તમ

Newn = nine (Newn=નવ)

Nineteen, November, Ninety; નવ, નેવું, નૈવાણુ

Newo = new (મારો પોશાક Newo=નવો છે)

Nynorsk, Neon, Novelty; નવતર, નવું, નવિનતા

Nobh = navel (તે સર્જનું કારણ વિષણુની નાભ=Nobh છે)

Nave; નાભિ, મોભ

Nomn = name (આઈ તમારું Nomn=નોમ શું?)

Nominal, Synonymous, Moniker; નામ, નામનુજ્ઞ, નામીચું

Okw = to see, eye (આંખ=okw=okh)

Ogle, Ocular, Ophthalmo-; આંખચોરી, આંસુ, આંખમીચામણ

Ole = to destroy (પેલો દેવતા Ole=ઓલ, આત્મા ઓલવાઈ ગયો)

Lethal; ઓલવવું, ઓલાણ

Papa = child's word for father (Papa=પાપા ધેર છે)

Pappus, Pope; પપ્પા, બાપા

Ped-1 = foot (બાપું તમારે Ped=પદ લાગ્યું)

Pedal, Expedite, Podium; પદાતિ, પદાન, પગ, પદયાત્રા, પાય

Peis-1 = to crush (આ લીંબું Peis=પીસ)

Pesto, Piston, Tisane; પીસવું, પીસામણ, પીસકારી

Pekw = to cook (રોટલી Pekw=પક્વ)

Peptise, Kiln, Kitchen; પકવવું, પાક, પકવાન

Pel-6 = to thrush (પહેવું, કુતરા બોળમાં Pel=પેલ)

Anvil, Pulsate, Appeal; પેહવું, પેસારવું, પેહારવું

Perd = to fart (ભાઈ ધીમેથી Perd=પાંદ)

Partridge; પદણ, પાદવું

Pes = penis (Pes=Pes+આબ=Ab= પેસાબ=Urine=water from penis)

Pencil, Penicillium; પેસવું, પેશાબ, પેસાણ, પારો

Pilo = hair (Pilo=પીલો -hair like bud of plant or tree)

Pilar, Pile, Pillage; પીલો, તમાકુના પીલા ભાગવા, પાલો

Plak-1 = to be flat (ઘરને Plak=પાલખ=scaffolding બાંધો)

Floe, Flag, Placate; પાલખી, પાલવ, પોલકારિયુ

Plek = to plait (પલક પાડવી, સાડીને Plek=પલક પાડો)

Klax, Pleat, Pleach; પલ્લવ, પાલ, પલખ

Po(i) = to drink (તને પાણી Poi=પોઈ)

Potable, Beverage, Poison; પીવું, પીણું, પીત

Pu, Phu = to blow (આ ધા ઉપર Phu=ઝુ કર, blow on wound)

Pustule, Prepuce, Emphysema; ઝુકવું, ઝુગાવો, ઝુકણા

P(y)el = tree name (પીલુ=a fruit bearing tree in India)

Poplar, Popple; પીલુ, પીલુડી, પીલુ

Red = to scrape, scratch (આપણો કરાર Red=રદ કર્યો)

Corrode, Rape, Rat; રદબદલ, રદિયો, રદ્દી

Reg-1 = lead, rule (રાણા પ્રતાપ તમે Reg=રાજ કરો)

Realm, Rule, Rank; રાજ્ય, રાજકરણ, રાજા

Reg-3 = dye, colour (ઘરને Reg=રંગ કરો)

Regolith, Lac; રંગવું, રંગારો, રંગોળી

Rendh = to tear up (Rendh= રંધો મારવો)

Rend, Rind; રંધો મારવો, રંધો, રંધાનાં છોતરાં

Reudh-2 = to clear land (આ જમીન મત Reudh=રૂધ opp.)

Rid, Rod; રૂધ, રોધ, અવરોધ, વિરોધ

Sai-1 = suffering (સહન, આટલા દહાડા Sai=સઈ કર્યો)

Sore, Sorry; સહનવું, સહનશીલતા, સહન કરવું

Sai-2=to bind, hair, sinew (Sai=સઈ=sign, સ્નાયુ)

Secular, Sinew; સઈ કરવી, સહમત, સહી, સહાભ્ય, સ્નાયુ

***Sai-ta** = animal hair, seta; સેટા- pubic hair, see Sai-2

Sai-3 = thick liquid -ink? (Sai=સાઈ જાડી હોય)

Hematic, Ischemia, Hemorrhage; સઈનો ખડીયો, સાહી, લોહી

Sano = healthy (સાજો, આ માણસ Sano=સાંજો છે)

Sane, Sanitary, Sainpoin; શાણો, શુધ્ધ, સાનભાન

Saus = dry (ગળે Saus=સોસ પડ્યો છે)

Sere, Sorrel, Austere; સોસવું, સોસવાવું, સોસક

Se-1 = to sow (Se=સે - તી કરવી)

Seed, Season, Seminary; સેતર, સેડૂત, સેતીવાડી, સેડવું

***Se-ti** = sowing સેતી, ખેતી see Se-1

Sed-1 = to sit (તુ અહીં Sed=સદ) ***Sod-dhlo** = ટોડલો

Séance, Sedentry, Session; સદર, સદરહુ, સાદડી

***pi-sed-yo** = to sit upon પછેદિયો see Sed-1

Seikw = to flow out, dry (કપડું Seikw=સુકવ)

Siccative, Desiccate, Sack; સુકાવું, સૂકું, સુકાઈ

Sekw-1 = to follow (ઇકરાને કામ Sekw=સિખવ)

Execute, Sequester, Sequel; શિષ્ય, શિખવવું, શિક્ષાણ

Sekw-3 = to say, utter (boast) (ભાઈ તું શાની Sekw=સેખ મારે છે)

Saga, Skald, Scold; સેખાઈ, સેખચલ્યો, સેખીખોર

Sel-2 = of good mood (ભાઈ તું Sel=છેલ મારવા ગયો હતો)

Silly, Solace, Hilarity; છેલ, છેલઘબિલો, છેલડી, સેલ

Sene-1 = apart, separated (બેન ગઈ એટલે sene=સુનુ લાગે છે)

Asunder, Sundry, Sans; સૂનમૂન, સૂનકાર, સૂનવાળાં

Sene-2 = to accomplish, achieve (જાણવું, રામને Sene=જાણ)

Authentic, Effendi; જાણીતું, જાણકાર, જાણભેજું

Senk = to burn, (મને Senk=સેક કર)

Singe; સેકવું, સેક કરવો, શેક

Ser-4 = up, over (આ વાત મારે Ser=સર on me)

Frontier, Front; સરહદ, સમીપ

Skai-2 = to gleam, shadow (તેજ છાવરવું, છાય, ઝડની Skai=છાય)

Shine, Stencil, Sciaenoid; છાવરવું, છાંચડો

Sked = to split (છેદાણુ, આ લાકડાને Sked=છેદ છે)

Scatter, Shatter, Shingle; છેડવું, છેદવું, છેદન

(S)kel-1 = to cut (છોલવુ, આ ઝડની Skel=છાલ પાડે છે)

Shell, Scale, Shelf; છાલ પાડવી, છોલ, છાલાં

(S)kep = to cut (કાપવું, આને Kep=કાપ)

Shape, Scoop, Shave; કાપણી, કપાત, કોચવું

Sker-4 = excrement, dung (ગઘેડાએ Sker=છેર કરી)

Scoria, Skatole, Stercoracious; છેરવું, છેરણા, છાણા

(S)keu = to cover, conceal (છોકરા Skeu=છુ થઈ જા)

Sky, Cutis, Hide, Hut; છાય, છૂપવું, છાપરું

Skeud = to shoot (બંદુક Skeud=છોડ)

Shot, Shuttle, Scout; છૂટ, છૂટકો, છૂટાછેડા

Skreu = to cut, cutting tool (Skreu=છરૂ માર્યુ)

Shrew, Shred, Scutiny; છરો, છરી નાખવું, છરવું

Slengwh = to slide, earthworm (રસ્તો Slengwh=સળંગવો છે)

Sling, Slink, Lumbricoid; સળંગવું, સળસિથુ, સળંગા

(S)nau = to swim, flow (નદીમાં Nau=નાવ ફરે છે)

Nalad, Neuston, Nourish; નાવું, નહેર, સ્નાન

Sneit = to cut (તે સૈનિક Sneit=ક્ષાણિત થયો છે)

Snickersnee, Schnitzel; ક્ષાણ્ણ, ક્ષાણિક, તક્ષણા

(S)neu = tendon, sinew (Snew=સ્નાયુ શરીરમાં હોય)

Neuron, Nerve, Aponeurosis; સ્નાયુવાળો, નાડી, નાડીતંતુ

Spel-1 = to split, break off (છાલ, Spel=છાલ પાડવી)

Spelt, Spill, Spoil; છાલ, છાલાં, છાલકવું

(S)plei = to splice (ઝળાઈ=Splei કરવી, ઝળાઈ)

Flint, Splinter, Splice; ઝાળવું, ઝાળ, ઝારણા

Sta = to stand (દીકરી તારો Sta=ઠા પડશે)

Stage, Station, Store; ઠાણા, રહેઠાણા, સ્થળ, થાણું, ઠેકાણું

Stak = to stand, place (બારણા આગળ Stak=ઠેક મૂકો)

Stay, Steel; ઠેરવવું, ઠેસ, ટેકો, ટેકો કરવો

Stebh = post, stem, to support (ધરને Stebh=સ્થંભ મૂકો)

- Staff, Staple, Staphylinid;** ટેબ, ટેબો, થાંભલો
(S)teg-2 = to cover (ગુપડા ઉપર Steg=છજ કરો)
- Thatch, Deck, Toga;** છજુ, છજાડી, છજાડવું, છત, છતરી
Steip = to stick, compress (થેપવું, રોટલો Steip=થેપ)
- Stiff, Stipple, Stipule;** થેપવું, થાપણ, થેપલુ, થેપાડુ, થોથુ
Stel = stand, to put (આ પુતળાનું Stel=સ્થળ છે, સ્થાયન=Stallion)
- Still, Stall, Stilt;** સ્થાયી, સ્થાવર, સ્થાપવું
(S)tene = to thunder (વરસાદ Stene=છણા છણાટ ગાજે છે)
- Thursday, Tornado, Thor;** છણાકવું, છણાકો, છણાછણાટ
- Stere = to spread** (માટલાને Stere=છાર થઈ છે)
- Strain, Stew, Stray;** છારી, છાવવરવું, સાવરણી
Swad = sweet, pleasant (મીઠાઈનો Swad=સ્વાદ સારો છે)
- Suasion, Soave, Hedonism;** સ્વાદિષ્ટ, સવાદિયું, સ્વાદુ
S(w)e = pronoun of the third person (Se=જે માણસ હતો)
- Self, Bustle, Secede;** જાતે, સ્વર્ધર્મ, સ્વમાન, સ્વકીયા
- Sweid-2 = sweat** (Sweid=સ્વેદ, પરસેવો=perspiration)
- Sudorific, Sudatorium, Exude;** સ્વેદ થવો, સ્વેદભર
- Sweng(w) = to wing, turn, toss** (તું શું Swengw= વીન્જાયે છે?)
- Swing, Swigletree, Swag;** વીન્જાયો, વીન્જયું, વેજવું
- Swer-1 = to speak, to talk** (સ્વર કરવો, તારો Swer=સ્વર મધુર છે)
- Swear, Answer:** સ્વર, સૂર, સૂરિ
- Tag = to set in order** (આનો કંઈ Tag=તાગ કરો)
- Tagma, Tactics, Syntax;** તાગ કરવો, તાગવું, તાગ લેવો
- Tak-1 = to be silent** (આને Tak=ટેક લીધી છે)
- Tacit, Pappatace, Reticent;** ટેક, ટેક રાખવી, ટેકીલું
- Taw = to make, manufacture** (તમે રાજા Taw=થાવ, મકાન થવાનું છે)
- Tow, Tool, Heriot;** થવું, થવરાવવું, મથવું
- Tel = ground floor** (તળ, Tel=તળ ઉપર બેસો)
- Tellurian, Deal, Title;** તળીયું, તળાટી, તળપદ
- Ten = to stretch** (તાણવું, દોરડું Ten=તાણ)
- Tense, Tenesmus, Tendon;** તાણવું, તાણિયો, તાણો

Tep = to be hot (તું બહાર Tep=તપ)

Tepid, Beltane, Tapas; તપવું, તાપ, તપન, તપેલું

Tere-2 = to cross over (પેલી નદી Tere=તર)

Thrill, Through, Transient; તરવું, તારક, તરફેણા

Terp = to satisfy oneself (Terp=તરપ પુરી કરી)

Terpsichore, Euterpe; તલપવું, તડપવું, તલપ, તરપાવું

Ters = dry (પાણીની Ters=તરસ લાગી)

Thurst, Terrain, Toast; તરસ્યું, તરસી જમીન, તરસ

Tke = to gain control of (ઠાકોર ગામ ઉપર Tke=ઠક-રાઈ કરે છે)

Satrap, Shah, Exchequer; ઠાકોર, ઠાકરી, ઠાકરિયાત

Tkei = to settle, dwell (ફું લંઘન Tkei=ટકાઈ ગયો)

Home, Hangar, Situate; ટકાવું, ઠેકાણું, ઠેરવવું

To- = demonstrative pronoun (To=તુ કેમ છે)

The, There, Them; તે, ત્યાં, તેઓ

Tragh = to draw (તુ Tragh=તરાધ તાજા)

Tract, Tractable, Train; તરાધડો, તાણવું, ધરાધડો, ધાગો

Trep-2 = to turn (Trep=તરાપ મારવી)

Tropous, Trope, Entropy; તરાપ મારવી, તરગાળો, તરાપો

Tu = second person singular pronoun (Tu=તુ પાણી પી)

Thou, Thee, Thine; તું, તમે, તમો

Twei = to agitate (કેમ Twei=તવાઈ કરે છે)

Whittle, Doit, Sistrum; તવાઈ કરવી, તવાઈ

Udero = abdomen, womb, stomach (માનો Udero=ઉદરો ખા)

Uterus, Venter, Vesica; ઉદર, ઉદરણી, ઉદરનિર્વાહ

Uper = over (પેટી Uper=ઉપર મૂક)

Super-, Superb, Orlop; ઉપરી, ઉપરાણું, ઉપરનું

U(wa)l = to howl (શોકડું Uwal=ઉવાળ કરે છે)

Owl, Ululate; ઉવાળા કરવા, ઉવાળ

Wadh-2 = to go (આગળ Wadh=વધ)

Wade, Evade, pervade; વિદાય, વધવું, વધારો

Wed-2 = to speak (તું કંઈક Wed=વદ)

- Comedy, Melody, Parody; વદવું, વદન, વાદવિવાદ
Weg-2 = to be strong (ભાઈ તું Weg=વગ રહેજે)
Wake, Watch, Vigor; વગ રહેવું વજ્ઞ, વજ્ઞસન, વજ્ઞી
Wedhe = to strike, push (વેધવું, તેના કાન Wedhe=વેધ)
Osmosis; વેધાણ, વેડ, છેદ
Weik-4 = to bend (વાંકુ કરવું, આમાં Weik=વાંક છે)
Wych, Vicar, Weak; વાંકિયું, વાંકડ, વક, વીકાર
Wekti = creature, thing (વ્યક્તિ, તે Wekti=વક્તી કોણ છે?)
Whit, Wight, Nix; વ્યક્તિત્વ, વજાસ, વ્યતિરેક, વસ્તું
Wel-3 = to turn (વળવું, તું ડાબો Wel=વળ)
Welter, Willow, Vulva; વળામણું, વળાવિયો, વળાવું
Wen-1 = to desire (વણ, મારી Wen=વણ જાવાની છે)
Winsome, Wean, Venerate; વણ, વણ કરવી, વલણ
Wendh = to turn (લાકડું સાયડીથી Wendh=વેધ)
Wind, Windlass, Wander; વેધવું, વેધ, વેધાણ
Wer-1 = raised spot on body (પગમાં Wer=વેળ પડી છે)
Wart, Vair, Verruca; વળ પડવા, વેળ ઘલાણી
Wer-4 = perceive, watch out for (વાવડ, છોકરાની Wer=વાર લેજો)
Wary, Ward, Warden; વારવું, વારણ, વાર લેવી, વરદાન
Wers-2 = to rain (વરસાદ Wers=વરસ)
Ureter, Enuresis, Urethra; વરસવું, વર્ષા, વર્ષ
Wes-3 = to dwell (પેલા ઘરમાં Wes=વસ)
Was, Wassail, Vesta; વસવું, વસાહત, વાસી, વાસ્તુ
Wes-4 = to clothe (Wes=વેસ પહેર)
Wear, Vest, Travesty; વેશવાધા, વસ્ત્ર, વેશાભુષણ
Wet-2 = year, happen (વિતવું, આટલી Wet=વત પડી)
Wether, Vetern, Inveterate; વાતાવરણ, વિતાડવું, સવંત
Widhu = tree, wood (આ Widhu=વેદુ બાળી નાખ)
Wood; વેઢો, વાઢ, વેઢ
Wiro = man (મારો Wiro=વીરો જબરો)
Werewolf, Verile, Triumvir; વીર, વીર્ય, વીરપૂજા, વીરસૂ

Wo = adjective suffix (Ji-wo = જી -વો Living Beings)

Palat-ive, Relat-ive, ખા-વો, જી-વો, લઈજા-વો

Wrad = branch (ભાઈઓએ Wrad=વરાડ પાડી)

Root, Wort, Ramify; વરાડવું, વરાડે, વરંડો

Yeudh = to fight (રામ Yeudh=યુધ કરો)

Jussive; ચોધ્યો, ચુધ્ધ, ચુધિષ્ટિર, ચુધ્ધજ્યર

Yeug = to join (આ બેનો Yeug=યોગ કરો)

Yoke, Jugular, Join; ચુગા, ચોનિ, જોડવું, જોડાણા, ચોજના

Yewo = grain (જવ, યવ, Yewo=જવ વાવ્યા)

Zein; જવ, યવ, જવારા

Yu, tu = you (Tu=tu)

Ye, You; તુ, તમે, તમારે, ઈયાંને

The Heritage Dictionary of English Language, Int. Ed. (1973) ની પરિશિષ્ટમાં શ્રી વોટકિન્સે આપેલાં શબ્દમૂળોમાંનાં કેટલાંક તેમના નવા પુસ્તકમાં આખ્યાં નથી તેથી તેમાંનાં અગત્યનાં શબ્દમૂળો નીચેની ચાહીમાં આખ્યાં છે. તે શબ્દમૂળો ઉઘાડા તળપદા ગુજરાતી શબ્દો છે તે કોઈ પણ માણસ જોઈ શકે તેમ છે. કદાચ તે કારણથી તેમણે તે શબ્દમૂળોને નવા પુસ્તકમાં પડતાં મુક્યાં હશે?

Bhilo = friendly, loving (પેલો માણસ Bhilo= ભલો છે)

Katk = help (તમને Katak=ખટક કરાવું)

KanTho = a corner, a border, a bank (નહીનો કંઠો=KanTho)

Keme = to be tired (તાકાતની Keme=કમી છે)

Moulo = name of plant (મૂળો=Moulo તીખો હોય)

Werdh = to grow (આ છોડમાં Werdh=વધ ઓછી છે)

હવે આપણો ઉપરની ચાહી અને પરિશિષ્ટની ચાહીમાં આપેલાં કેટલાંક અગત્યનાં શબ્દમૂળોની વધારે ઊંડાણથી છણાવટ કરીએ.

Sai-2=to bind, hair, sinew (Sai=સઈ *Sai-ta=સેઠા, સ્નાયુ)

આ શબ્દમૂળના ત્રણ જુદા અર્થ મૂળ એક જ વિચારવાળા આપ્યા છે.

(૧) બાંધવું. જોડવું; આ અર્થમાં આપણે આ શબ્દ બે રીતે વાપરીએ છીએ. એક, તમે જે કરો તેમાં મારી સઈ છે એટલે કે હું તેમાં જોડાવું છું. બીજું, તમે જે લખ્યું છે તે ઉપર હું સઈ (સહી) કરું છું એટલે કે આ લખાણ પ્રમાણે હું બંધાવું છું. (૨) વાળ; પ્રાણીઓના વાળમાંથી બાંધવા વગેરે માટે દોરડાં થતાં તેથી બાંધવાના વિચારવાળો અર્થ વાળને લાગે છે. વાળ અર્થમાં આપણે જનેન્દ્રિયની આજુભાજુના વાળ માટે અસલ સ્વરૂપમાં તે શબ્દ સાત હજાર વર્ષથી સાચવી રાખ્યો છે. ભાષાશાસ્ત્રીઓએ સેઠા શબ્દ સઈ શબ્દમૂળમાંથી ઘડી કાઢ્યો છે. (૩) સ્નાયુ; સ્નાયુના અર્થમાં શરીરને બાંધવાની ક્રિયામાં પણ તેમને આપેલા અર્થ પ્રમાણે આપણે તેને વાપરીએ છીએ.

ખાસ નોંધવી વાત તો પહેલા અર્થમાં છે. ઈન્ડો યુરોપિયનો જુદા પડયા પહેલાં શાહીનો ઉપયોગ થતો હશે અને સહી કરતા હશે. તે બતાવે છે કે લખાણ અત્યારના વિદ્ધાનો પાંચ હજાર વર્ષથી જૂનું ગણતા નથી તે ખોટું છે. સાત હજાર વર્ષ પહેલાં ઈન્ડોયુરોપિયનો શાહી વાપરતા અને સહી કરતા. અત્યાર સુધી વિદ્ધાનોએ અટકળેલા ઈન્ડો યુરોપિયનોના મૂળ રહેઠાણમાંની એક પણ જગ્યાએ લખાણ શરૂ થયું હોય તેવું નક્કી થયું નથી. ફક્ત સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી મળી આવતી ઠીકરીઓ ઉપર ટાંકીને લખાણ કરવામાં આવતું હતું તે પુરવાર થયું છે.

Dhreibh = to drive, snow (ધરભડ ધરભડ હોડે ઘોડો) પરિશિષ્ટમાં

આ શબ્દમૂળના બે જુદા જુદા અર્થો મૂળ એક જ વિચારવાળા છે. (૧) હંકવું, ધરભડાવવું, આ અર્થમાં હજુ ગુજરાતીમાં ઘોડાની ધરભડ ધરભડ ચાલમાં વપરાય છે. મારાં પુજ્ય દાદીમા કહેતાં “બેટા હોરોને ધરભડાવીશ નહિ” - એટલે હોડાવીશ નહિ. (૨) બરફ આકાશમાંથી ધરભડ ધરભડ હોરોની જેમ જ આવે છે એટલે આ અર્થ આપ્યો છે તેમ હેખાય છે. આપણા ગુજરાત તરફ હવે વાતાવરણના ફેરફારોથી

બરફ પડતો ન હોવાથી તે શબ્દનો બરફવાળો અર્થ આપણે ભૂલી ગયા છીએ. અર્થ ભૂલાઈ જ્વાવાળા બીજા ઘણા શબ્દો ગુજરાતીમાં છે. અહીં આસ નોંધ કરવાની વાત તો પહેલા અર્થમાં છે. ઘરભડાવવું હોર અને ઘોડા માટે છે કે પછી વાહન અને વાહનને જોડેલા પ્રાણી માટે છે? ગાડું વગેરે વાહનો ઘરભડાવવામાં આ શબ્દ વધારે વપરાય છે. તેથી આપણે કહી શકીએ કે સાત હજાર વર્ષ પહેલાં આપણા પૂર્વજી વાહન ચલાવતા હતા. (બાજુની વાતઃ પૂર્વજી અને પૂર્વ શબ્દ એક જ મૂળના છે. આ બતાવે છે કે આપણે પૂર્વમાંથી આવ્યા છીએ તેથી આપણા બાપદાદાઓને આપણે પૂર્વજી કહ્યા છીએ. પશ્ચિમના વિદ્ધાનો આપણે પશ્ચિમમાંથી આવ્યા છીએ તેમ જગાવે છે તે આ એક જ શબ્દ જૂં પુરવાર કરે છે.) વળી વાહન અને વાહનના પૈડા માટેના શબ્દો ઉપર સારો એવો ગરમાગરમ વિવાદ દુનિયાના ભાષાશાસ્ત્રીઓ, ગુજરાતીનું જ્ઞાન ન હોવાથી, વર્ષોથી કરે છે.

અંગ્રેજી શબ્દ વેહીકલ આપણા વાહન શબ્દમાંથી આવ્યો છે તે ચોખ્ખું દેખાય છે. પરંતુ અંગ્રેજી શબ્દ વીલ (Wheel) અંથી આવ્યો છે તે માટે ઘણી ચર્ચાઓ ચાલે છે. વિદ્ધાનોએ થોડું ધ્યાન ગુજરાતી તરફ આખ્યું હોત તો તેમને આ લાંબી વર્ચાની જરૂર પડી ન હોત. ગુજરાતમાં વરરાજાઓને વ્હેલડીમાં બેસાડીને પરણાવવા લઈ જવાતા હતા અને હજુ પણ કેતલાક અંદરના ગામડાઓમાં તે જ પ્રમાણે વ્હેલડીમાં બેસાડી પરણાવવા લઈ જવામાં આવે છે. આપણા વ્હેલ (Wheel) શબ્દમાંથી અંગ્રેજી શબ્દ વીલ આવ્યો હશે તે ચોખ્ખું દેખાય છે. ગાડાનાં પૈડાં આખા પાટિયાઓમાંથી થતાં પણ વ્હેલનાં પૈડાં આરા (Spoke) વાપરીને બનાવવામાં આવતાં હતાં. પુરાણ કાળમાં ગાડામાં અને વ્હેલમાં આ ફેર હતો. વ્હેલડી બનાવવા સુથારને પૈડાઓ અને શાણગાર કરવા માટે વધારે મહેનત પડતી તેથી તે મોંધી હતી. ફક્ત સારા પ્રસંગોમાં જ તે મોંધી વ્હેલડીનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો. ગુજરાતમાં આખા પાટિયાઓમાંથી પૈડાં બનાવવાનું વર્ષોથી બંધ થયું છે પણ હજુ સુધી તે પ્રથા સિન્ધમાં ચાલું જ છે.

હેલડી અને બીજાં વાહનોને, પ્રાણી કે ચંત્રથી, ચલાવવાની કિયાને આપણે હાકવું (હાંકવું) કહીએ છીએ. ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ઘોડા માટે હિન્ડોયુરોપિયનમાં હાકવોન (*hecwon) શબ્દ નક્કી કર્યો છે. આ ઘોડામાંથી આવેલો હાકવું એટલે કે ચલાવવું અર્થમાં હજુ પણ તે શબ્દ આપણે તળપદી ગુજરાતીમાં વાપરીએ છીએ. ઘોડાના અસલ અર્થમાં તે શબ્દ હવે આપણે ભૂલી ગયા છીએ. તેજ રીતનો શબ્દપ્રયોગ અંગ્રેજીમાં સ્ટીયર (Steer) એટલે બળદ અને સ્ટીયરીંગ (Steering) એટલે હાંકવું આપણે જાણીએ છીએ. સ્ટીયર શબ્દ બળદના અર્થમાં હવે અંગ્રેજીમાં વપરાતો નથી. ભૂલાઈ જવાવાળો બીજો એક દાખલો છે. કપડાં લાંબાં વખત પડયાં રહે તો કોઈક વાર તેમાં કાણાં પડે છે તેને કોરુ ખાઈ ગયું તેમ કહીએ છીએ. અહીં કોરુ એટલે તમરું (Moth) ખાઈ ગયું તેમ કહેવાય છે. આપણે કોરુ એટલે તમરું અર્થ ભૂલી ગયા છીએ. ગ્રીક ભાષામાં હજુ તમરાને કોરુ કહે છે.

Ak = sharp (ચાલતા બળદને Ak=અંક ન મરાઈ, આકરો, અંકુશ) આ શબ્દમૂળના જુદા જુદા તેર અર્થ શ્રી વોટકિન્સે આપ્યા છે. આ તેરે તેર અર્થ ગુજરાતીમાં હાજર છે. આ બધાનો અર્થ અણીદાર કે તેજ વિચાર સાથે સંકળાયેલો છે. અહીં આપણે ફક્ત ત્રણ જ અર્થો ઉપર વિચાર કરીએ. (૧) આકરી (*Akari=hard) એટલે સખત અર્થ આપ્યો છે. આપણે આકરી સુખડી, વગેરેમાં આ શબ્દ વાપરીએ છીએ. (૨) આકરો (*Akro=top most) એટલે ચાલિયાતાના અર્થમાં આપણે આ ખેલાડી કે બળદ આકળો છે તેમ કહીએ છીએ. (૩) એકી (*Ake=acid=acrid) એટલે કે તેજાબ વાળું ગંધાતું પાણી થાય છે. આજે પણ આપણે એકી શબ્દ પેશાબના અર્થમાં વાપરીએ છીએ જે ગંધાતું પાણી છે. એકી શબ્દની ઉત્પત્તિ આ રીતે થઈ હતી. પાછળથી આપણે એકીબેકી વાપરતા થયા હતા એટલે એકી શબ્દનો અસલ અર્થ ભૂલી ગયા છીએ. આ એકીબેકી શબ્દ જેવી જ વાત પેશાબ (પેસાબ) શબ્દની છે. તમે આગળ ઉપર આપેલાં શબ્દમૂળો Pes અને **Ab** અથવા Ap જોયાં છે. શ્રી કાલવર્ટ વોટકિન્સે તેમના અંગ્રેજ અર્થો

પુરુષની જનેન્ધ્રિય (Penis) અને પાણી આખ્યા છે. પેશાબ (Pes+Ab=પેસાબ) એટલે જનેન્ધ્રિયમાંથી આવતું પાણી થાય છે. પેશાબ શબ્દ ધાર્ણા જૂનો શબ્દ છે અને ભારતની બધી ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓમાં વપરાય છે. આ જૂનો શબ્દપ્રયોગ સચોટ બતાવે છે કે સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશ ઈન્ડો યુરોપિયનોનું મૂળ સ્થાન હતું.

Gheu = to pour (ઝરવું, ગળવું, ગુદા= *ghud, Gheu=ધુ=faeces)
 શ્રી વોટકિન્સ જગ્યાવે છે કે આ શબ્દમૂળમાંથી અંગ્રેજી શબ્દ ગોડ (God) આવ્યો છે. તે વળી એમ જગ્યાવે છે કે તે જ શબ્દમૂળમાંથી અંગ્રેજી શબ્દો *gut* અને *intestine* પણ આવ્યા છે. ગુજરાતીના ધુ શબ્દમાંથી આ શબ્દમૂળ ઝરવાના અર્થે આવ્યું છે. મારું માનવું છે કે God શબ્દ આ શબ્દમૂળમાંથી નથી આવ્યો. તેમની આમાં ચોખ્ખી ભૂલ થાય છે. ત્રીસથી વધારે બીજા અંગ્રેજી શબ્દો આ શબ્દમૂળમાંથી આવ્યા છે તેમ તેમના પુસ્તકમાં બતાવ્યું છે. તેમાંના એક પણ શબ્દને ભગવાનના વિચાર સાથે કંઈ પણ લેવાહેવા નથી. અંગ્રેજી ગોડ શબ્દ ગુજરાતી ગોહેવ (Godev) શબ્દનો અપલંશ છે. અંગ્રેજીમાં ગોવ (Cow) શબ્દ અને ગોવિન્દ (Bovind) નામ આપણાને મળે છે એટલે અહીં હું જે દરખાસ્ત કરું છું તે સાચું છે. સંસ્કૃતિની દ્રષ્ટિએ અને તેમના Eurocentric માનસને લીધે તે પ્રમાણિક દરખાસ્ત યુરોપના કહેવાતા વિદ્ધાન ભાષાશાસ્ત્રીઓને ગળે ક્યારે પણ ઉત્તરશે નહિં.

Mori = body of water (Mori=મોરી સાફ કરો. પાણીનો મોરીઓ)
 ભાષાશાસ્ત્રી કહે છે કે આ શબ્દમૂળ ફક્ત યુરોપના દેશોની ભાષાઓમાં જ છે. તેમને આ શબ્દમૂળના આધારે યુરોપને ઈન્ડો યુરોપિયનોનું અસલ સ્થાન ગણાવવાના પ્રયત્નો કર્યા છે. તેઓ કહે છે કે ભારતની ભાષાઓમાં આ શબ્દમૂળમાંથી કોઈ શબ્દ આવ્યો નથી તેથી ઈન્ડો યુરોપિયનોનું અસલ સ્થાન ભારત હોઈ શકે નહિં. પરંતુ તેમને ખબર નથી કે ગુજરાતીમાં આ શબ્દમૂળ (૧) ગંદા પાણીના નિકાલની સગવડ (મોરી) માટે અને (૨) ખેતરમાં પીવાના પાણીના વાસણ

(મોરિ-યો) માટે સાધારણ શબ્દ તરીકે વપરાય છે. આ આદિ કાળનો શબ્દ છે કારણ કે પ્રાચીન કાળમાં સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશના મોટા શહેરોમાં ગંદા પાણીનો નિકાલ કરવા માટે મોરીઓની સગવડ હતી. ગામડાઓમાં પાણિયારાની બાજુમાં ખરાબ પાણીની કુંડીને મોરી કહેવાય છે. મોહનજોડેરો, ધોળાવીર, રાખીઅહી, વગેરે ખંડિયેરોમાં મોરીઓ મળી આવી હતી. વળી હું પોતે ખેતરમાં મોરિયામાંથી પાણી પીને મોટો થયો હતો. બંન્ને અર્થોમાં આ શબ્દ આદિ કાળથી આપણે વાપરીએ છીએ તે ગજરાતીમાં અભાગ વિદ્ધાનોને ખબર નથી.

Angelos = messenger (આંગડિયો - Angedilos) પરિશિષ્ટમાં ગુજરાતમાં આંગડિયાની સેવાઓ વગાર આખો વેપાર-ધંધો ભાંગી પડે તે આપણે બધાને ખબર છે. સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની સંસ્કૃતિના વખતથી આ પ્રાણાલિકા ચાલી આવી છે. પરંતુ ભાષાશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે ભારતની ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓમાં આ શબ્દ નથી અને તેમનું કહેવાનું થાય છે કે આ શબ્દમાંથી અંગ્રેજી શબ્દ એન્જલ (Angel) આવ્યો છે. આ બંન્ને બાબતમાં તેમની માન્યતા ખોટી છે. આપણે જાણીએ છીએ કે આંગડિયાની પદ્ધતિ પુરાણ કાળથી ગુજરાતમાં ચાલતી આવી છે. બીજું અંગ્રેજીનો એન્જલ શબ્દ આપણા અંજળ પાણી શબ્દપ્રયોગમાંથી આવ્યો છે. જૂના અંગ્રેજીમાં એન્જલને એન્જલ કહેવામાં આવતું હતું. ગુજરાતના ગામડામાં આજે પણ લોકો “અન્જળ હશે તો હું સુખી થઈશ” તેમ કહે છે અને તે જૂના અંગ્રેજ પ્રમાણે છે. બંન્ને ભાષાઓમાં ભગવાનના હાથમાં આપણે છીએ તે વિચારવાળો અર્થ થાય છે. જ્યારે Angelos જે ગ્રીક શબ્દ છે જેના ઉચ્ચારમાં ઝ ને બદલે ગ આવે છે અને તેનો અર્થ ખબર આપનાર ઘોડેસ્વાર થાય છે. એટલે તે ગ્રીક શબ્દ આપણા આંગડિયા શબ્દમાંથી આવ્યો છે તે ચોખ્ખું દેખાય છે. ગ્રીક શબ્દ Angelos અને ભગવાનના વિચારવાળા અર્થ સાથે કોઈ જાતની લેવાહેવા નથી.

(S)tern = name of thorny plant (થોર OE: thornu) પરિશિષ્ટમાં

આ કાંટાવાળો છોડ આપણો થોર, જે છોડ વાડ વગેરે કરવા માટે ઉગાડવામાં આવે છે, તે છે. (થ અક્ષર રોમન લિપિમાં નથી તેથી અહીં St નો ઉપયોગ થયો છે. આવી રીતે ખ, ધ, છ, ઝ, ઠ, દ, રા, ભ, શ, ષ, ળ વગેરે અક્ષરોની ઓળખાણમાં કેટલાય જુદા અક્ષરોનો ઉપયોગ થાય છે તે તમે શબ્દમૂળોની ચાદ્રીના અભ્યાસ કરતાં જોશો). આ શબ્દમૂળમાંથી અંગ્રેજનો થોર્ન (thorn) એટલે કાંટો શબ્દ આવ્યો છે. આપણે આજે પણ કાંટો ભાંકાયો હોય ત્યારે થોર વાગ્યો કહીએ છીએ. થોર શબ્દ ભારતની ભૂમિ સિવાય બીજે કયાંય વપરાતો નથી.

Mod = to meet (Mod=મોદ-માં બેસી ઉકેલ કાઢો, Ger: mathala=મથવું)
જ્યારે નાત મળે છે ત્યારે વડીલો મોદમાં બેસી લોકોના પણનો મથલાથી એટલે કે મથામણથી ઉકેલ કાઢે છે. નાત ભેગી કરવાની હોય ત્યારે મોદ નંખાવવી છે તેમ કહે છે. આ રીતે મોદ એટલે મળવું અર્થ થાય છે. આ ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દમૂળ આપણો મોદ શબ્દ જ છે.

Med = to take appropriate measure (મદ લેવો, મદાર કાઢો)

***Mod-yo** = a measure of grain (મોદયો, મોદિયું)

માપને લગતા બધાજ અંગ્રેજ શબ્દો (measure, meter, modify, medical) આ મૂળમાંથી આવ્યા છે. ગુજરાતીમાં આપણે પેલા માણસનો મદ કે મદાર કાઢો એટલે તેનું માપ કાઢો તેમ કહીએ છીએ. આપણો મત શબ્દ તેમાંથી આવ્યો છે.

શ્રી વોટકિન્સે મોદયો (*Mod-yo) શબ્દ મદ શબ્દમૂળ જ્ઞાયે આપી તેનો અર્થ તેમને “અનાજનું માપ” આપ્યો છે. મોદયો ચોખાઓ ગુજરાતી શબ્દ છે પણ આ ગુજરાતીમાં તદ્દન અભાગ વિદ્ધાનો ગુંચવાડે ચડયા છે. આ વ્યાખ્યા મેદમાંથી નહિ પણ આ પહેલા વિચારેલા માપવાળા મોદ (*Mod) શબ્દમૂળમાંથી આવવી જોઈએ. હું પોતે જ ગાડામાં મોદયો ભરી બાજરી અને બીજાં અનાજ ઘેર લાવતો હતો. આ રીતે મોદયો અનાજનું માપ કહેવાય. મારાં દાદીમાં કહેતાં

બેટા આ સાલ ત્રણ મોદયાં બાજરી થશે. જે પાથરેલી મોદ ઉપર ભેગા મળી નાતના આગેવાનો ન્યાય આપતા હતા તે જ મોદ ગાડા ઉપર ગોઠવી તેમાં અનાજ ભરી તે અનાજને બીજે લઈ જવા માટે વપરાતી હતી. હજુ પણ બનાસકાંઠાના ઘણાં ગામડાઓમાં મોદ ગોઠવીને ગાડામાં અનાજ ભરવામાં આવે છે. આ મોદની હકીકત ચોખ્યું બતાવે છે કે ગુજરાતી ભાષા અને સંસ્કૃતિ જ અસલ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષા અને ઈન્ડો યુરોપિયન સંસ્કૃતિ હતી. તે માનવા સિવાય બીજી કોઈ રીતે આ બે અર્થોં સમજાવી શકાય તેમ નથી.

Ab(e)l = apple (આબળ, આબળા, apple shaped fruit)

ભારતમાં ગુજરાત અને બીજા પ્રાંતોમાં આબળનાં ઝાડ ઉગે છે અને તેનાં ફળમાંથી આયુર્વેદિક દવાઓ અને આબળાનું અથારું થાય છે તે આપણે બધાને ખબર છે. કેટલાક ભાષાશાસ્ત્રીઓએ આ શબ્દમૂળ માટે **Ablu = આબળુ શબ્દ આખ્યો છે.** આપણે એક ફળને આબળુ કહીએ છીએ. જ્યારે આપણા પૂર્વજી ભારતની ભૂમિ છોડી યુરોપ તરફ ગયા ત્યારે આ આબળા જેવા સફરજનના ફળને તેમણે તે જાણીતું નામ આબળ આપ્યું હશે તેમ લાગે છે. આ બંને ફળ કાચાં હોય ત્યારે ખાટાં અને લીલા રંગનાં હોય છે. ભાષાશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે ભારતની કોઈ પણ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષામાં સફરજન માટે તેમના આપલને (Apple) મળતો શબ્દ નથી તેથી ભારત ઈન્ડોયુરોપિયનોની માતૃભૂમિ ન હોય શકે. પરંતુ તેમણે જે આપલ માટે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષામાં આબળ અથવા આબળુ શબ્દો ઘડયા છે તે ગુજરાતી શબ્દો જ છે. આ શબ્દો અને બીજા કેટલાય શબ્દોમાં તેમનું ગુજરાતીનું અજ્ઞાન ઊપસી આવે છે. આબળ અને આબળુ શબ્દો આપલ માટે નક્કી કર્યો છે એટલે ઊલટી દિશામાં ફેરફાર થવાનો સવાલ પણ ઊભો થતો નથી. વળી તે બે શબ્દો આકસ્મિત રીતે ગુજરાતીમાં આવી ન શકે?

અહીં થોડાક જ શબ્દમૂળોના ઊંડા રહસ્યોની વાત આપવામાં આવી છે જે પશ્ચિમના ભાષાશાસ્ત્રીઓ જોઈ શક્યા નથી. તેવી જ કેટલીએ

રહસ્યમય હકીકતો આ પુસ્તકમાં આપેલાં બીજાં ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દમૂળોમાં દટાયેલી છે. તમને પોતાને તે શબ્દમૂળોના અસ્થાસથી તેવાં બીજાં દટાયેલાં રહસ્યો શોધી કાઢવામાં ખૂબ જ મજા આવશે.

ઉપરના બધા શબ્દમૂળોના અસ્થાસ પછી મારું માનવું છે કે ગુજરાતી ઈન્ડો યુરોપિયનોની મૂળ ભાષા હતી તે વિષે કોઈપણ માણસના મનમાં શંકા રહી નહિ હોય. આપણે કાઢેલા તારવણ સિવાય બીજું તારવણ કાઢીને સેકડો નવાં ઘડેલાં ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દમૂળો અને ગુજરાતી સામાન્ય શબ્દો વચ્ચેની પાયાની સચોટ એકતા સમજવી શકાય તેમ નથી. સંસ્કૃતિની સરખામણી પણ તે જ તારવણ સાબિત કરે છે.

ગુજરાતી અને ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દોની ફક્ત ધ્વનિસામ્યતા એકલી નથી પણ પાયાના અર્થો બંને ભાષાઓમાં એક છે. ભારતની બીજી સંસ્કૃત સાથેની ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓમાં તે ધ્વનિસામ્યતા કેટલાક શબ્દોમાં છે પણ ગુજરાતી જેટલી ઊંડી અને મોટી સંખ્યામાં કોઈમાં નથી. ગુજરાતી ભાષા અતિ પુરાણી છે તે આપણે પાંકું જોયું છે. તેને સંસ્કૃત જેટલી માન્યતા મળી ન હતી તેનાં ઘણાં કારણો હતાં. તે કાયમ માટે પ્રાદેશિક (સ્થાનિક) ભાષા રહી હતી. તે કારણથી તે જૂનાઈ સાચવી શકી હતી. સંસ્કૃતને વૈદિક વખતથી ધાર્મિક વિધિઓમાં વાપરવામાં આવતું હતું એટલે તેને કાયમ માટે રાજકીય ટેકો મળતો હતો. તે જ કારણથી તે સનાતન સંસ્કૃતિ સાથે, કોઈપણ લોકોની માતૃભાષા ન હોવા છતાંએ, બહોળા પ્રદેશમાં પ્રચલિત થઈ હતી. ઘડેલી પાલી પણ રાજકીય આશરાને લીધે શિલાલેખોમાં લખાણી હતી.

આપણને ભૂતકાળની શોધો વિષેનો (જેવી કે Darwin, Newton, Gallilio વગેરેની શોધોનો) ઇતિહાસ બતાવે છે કે વૈજ્ઞાનિક દુનિયામાં સત્ય સ્વિકારતાં વાર લાગે છે. જે સત્ય આ પુસ્તકમાં ગુજરાતી ભાષા વિષે જગજાહેર કર્યું છે તેને સ્વિકારતાં પણ જરૂર વાર લાગશે. ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં શબ્દમૂળો ઘડવાનું વિજ્ઞાન જો ખોટું હોય તો

આપણે જે તારવાળ જાહેર કર્યું છે તે ઓટું પડી શકે! પણ મારું ચોક્સથી માનવું છે કે બસો વર્ષની ખૂબ જ મહેનતથી સેકડો અતિ વિદ્ધાન ભાષાશાસ્ત્રીઓએ શોધેલું વિજ્ઞાન જરાય ઓટું નથી.

સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની લિપિમાં (આફૃતિ-૫) એકવીશ લાકડીઓ (Wooden Tablets) ઉપર લખાયેલાં લખાણો પેસિફીક સમુક્રના રોંગો રોંગો ટાપુમાંથી (Easter Islands) હંગેરિયન નિષ્ગાતોને ઈ.સ. ૧૮૮૨ માં મળ્યાં હતાં. તેના જેવીજ લિપિમાં અમેરિકાના Idaho રાજ્યમાં Snake River ના છ ટાપુઓમાં પશ્ચર ઉપર લખાયેલાં લખાણો (Petroglyphs) પણ મળ્યાં હતાં. ભારતના સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશથી હજારો કિલોમીટર દૂર આ અજાણી જગ્યાઓએ તેની લિપિમાં તે કેવી રીતે લખાણાં હશે? પણ મના વિદ્ધાનો તે લખાણો કેવી રીતે આવ્યાં અને તેમાં શું લઘ્યું હતું તે વિષે કેમ શોધો કરતા નથી? તે ન કરવાનું એક કારણ વર્ષોથી તેમણે ગુંગળાવીને ઝંધી રાખેલું સત્ય બહાર પડવાની પુરી ધાર્સ્તી લાગતી હશે તે હોઈ શકે!

તેવી જ ધાર્સ્તીથી પણ મના વિદ્ધાનોને આ દેશી શોધને સ્વિકારતાં વાર લાગશે. તેમના અંબળાયેલા માનસિક વલાળ વિષેના બે સચોટ દાખલા અહીં જોઈએ. આપણને કહેવામાં આવે છે કે બીજા વિશ્વ ચુદ્ધમાં હિટલરને (નાર્ડી સૈન્યને) હારવવામાં અમેરિકન અને અંગ્રેજ દળોએ મોટો ભાગ ભજ્યો હતો. ખરી હકીકત તો એ છે કે રણિયા સામે હિટલરનાં ૧૩૮ ડીવીજન હતાં જ્યારે અમેરિકન અને અંગ્રેજ દળો સામે ફક્ત ૩૫ ડીવીજન હતાં. રણિયન લશકરી દળોએ બરલીન શહેરમાં પહેલાં પહોંચી તેને સ્વતંત્ર કર્યું હતું. વળી યહુદીઓ અને જૃપ્સીઓને ઓછવીટાજના (Auschwitz) નરક જેવા કારાગરમાંથી તેમણે ઉગાય્યા હતા. તમે જ વિચાર કરો કે કોને મોટો ભાગ ભજ્યો હતો? બીજો દાખલો અમેરિકનોનો માનવ એકતા અને માનવ હક્કો વિષેની બઢાઈનો છે. શ્રી થોમસ જેફરસને (ત્રીજા પ્રમુખ) અમેરિકન સ્વતંત્રાના હંદેરામાં અને બંધારણમાં જગ્ણાવ્યું હતું કે બધા માણસોને

ભગવાને સરખા ઘડયા છે અને દરેકને માણસ તરીકે જીવવાના સરખા હક્કો છે. શ્રી જેફરસન પોતે તે વખતે ૧૮૭ હજુસી ગુલામોના માલિક હતા અને જીવ્યા ત્યાં સુધી રહ્યા હતા. તે ગુલામોના માનવ હક્કોનું અને સરખાઈનું શું થયું? તે માણસો ન હતા? ગુલામ સીદી માણસોને ચુરોપિયનો હમણાં સુધી ઢોરઢાખર તરીકે ગાણતા હતા અને પ્રાણીઓની માફિક વેચતા અને ખરીદતા હતા. એટલે હાથીના ચાવવાના અને બતાવવાના દાંત જુદા હતા અને થોડાઘણા અંશે હજુ જુદા છે. તેમાંના કેટલાકોનું માનસ આજે પણ તેવું અંબળાયેલું જ છે. તેમનામાં કોઈપણ ફેરફાર થયો નથી. દુનિયાનું સર્જન પ્રભુએ ઈ.સ. પૂર્વે ૪૦૦૪ માં આદમ-ઈવને ધરતી ઉપર મૂડીને કર્યું હતું તેમ તેઓ હજુ માને છે. તેમનામાં માનવતાની સાચી સમજણ ક્યારે આવશે?

ભાષાશાસ્ત્રીઓ ગુજરાતીનો અભ્યાસ કરે અને ગુજરાતી લિપિ વાપરે તો તેમનું કામ સહેલું થાય. રોમન લિપિની ઊણપથી ભાષાશાસ્ત્રીઓ શબ્દમૂળોના ઉચ્ચરોમાં ગૂચવાડે ચડે છે. ઝરેખર તો વાચા સો ટકા સાચી કોઈપણ લિપિમાં દર્શાવી શકાય નહિ. ગુજરાતી લિપિ વાચા દર્શાવવાનું સૌથી ઉત્તમ માનવે ઘડેલું યંત્ર છે. ગુજરાતીમાં મૂળ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષા સચવાઈ રહ્યાનું તે એક કારણ છે.

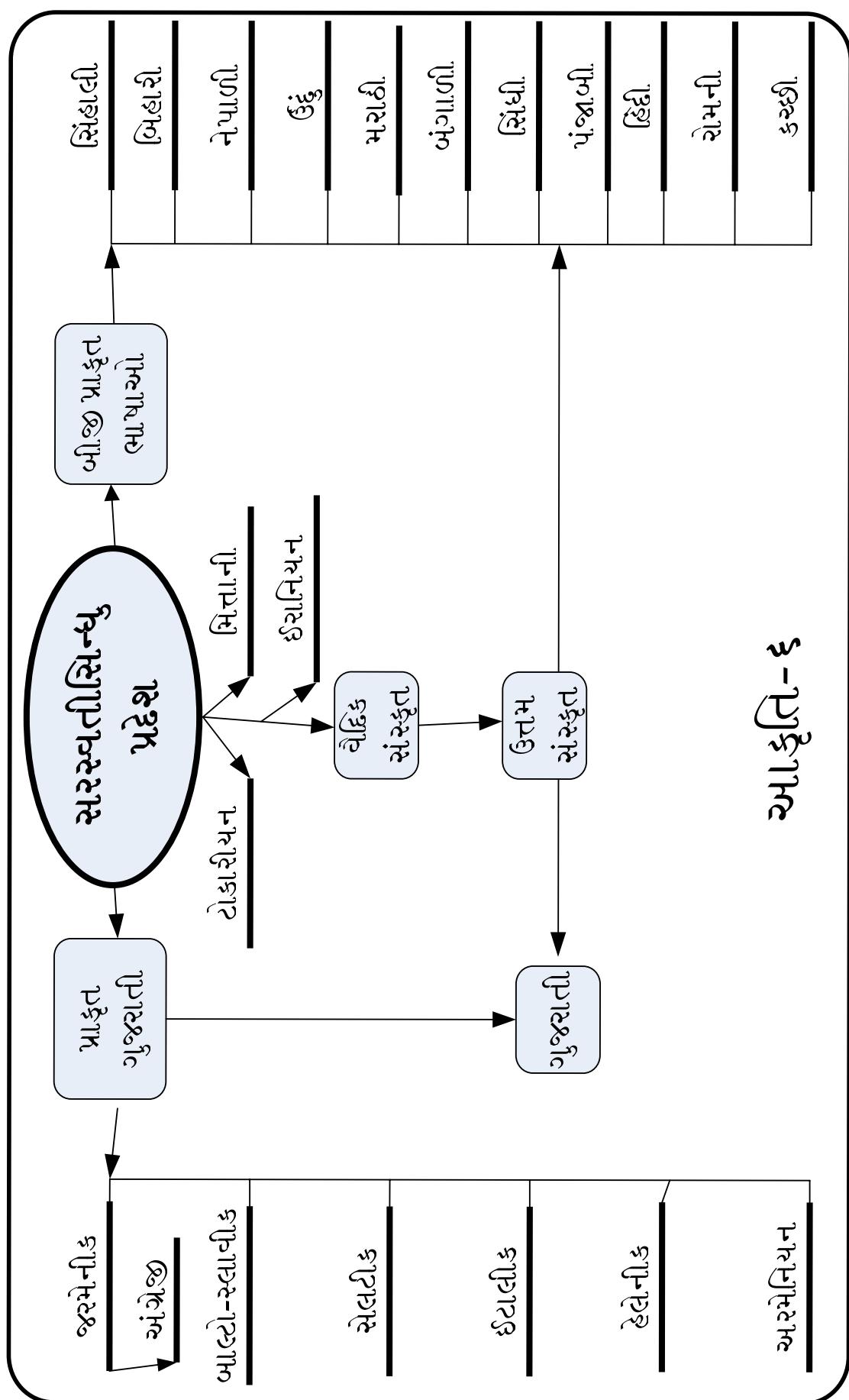
રોમન લિપિની ઊણપ હોવા છતાંએ ભાષાશાસ્ત્રીઓએ જે શોધ કરી છે તે સર વિલિયમ્સ જોન્સની ઈ.સ. ૧૭૮૬ માં કરેલી જાહેરાતથી પણ મોટી જાહેરાત છે. પુરાતત્વ ખાતાવાળા ખોદકામથી જે ચીજે શોધે છે તે બોલી શકતી નથી. તેમના નિરક્ષણથી જૂની હકીકતોની અટકળ તેઓ કરે છે. ભાષાશાસ્ત્રીઓએ જે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં શબ્દમૂળો ખોદ્યાં છે તે બોલે છે અને તે આપણને ભાષા સિવાય વર્ષો જૂની સંસ્કૃતિ, તે વખતનાં પશુપક્ષીઓ, ઝાડપાન, વાતાવરણ, રીતરિવાજ, રહેણીકરણી, વગેરે વિષયો વિષેની સચોટ માહિતી જગાવે છે. ભાષાશાસ્ત્રીઓએ જે શોધ કરી છે તેનો પક્ષપાત વગર અને બિનસંપ્રદાયિક રીતે કોઈ પણ પરિબળના આકર્ષણ વગર વિદ્ધાનો ઉપયોગ કરે તો આપણું ઈન્ડોયુરોપિયનો વિષેનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ બને.

પ ગુજરાતી અને સંસ્કૃતને શું સંબંધ છે?

ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપકશ્રીની આ પુસ્તકની કાચી નકલ ઉપરની ટીકાઓ ગુજરાતની સરકાર દ્વારા મળ્યા પછી પાંચમા પ્રકરણને જુદું પાડયું છે. તેથી ક્યાંક લખાણની બેવડ થઈ હશે. ગુજરાતી અને સંસ્કૃતના સંબંધ વિષે વિગતવાર વિચારીએ તે પહેલાં આગળની બધી ઈન્ડોયુરેપિયન ભાષાઓના સંબંધની વાતનો નીવેડો લાવીએ.

આકૃતિ ત્રણ અને ચારમાં ઈન્ડોયુરેપિયન ભાષાઓનું વર્ગીકરણ જોયું હતું. ત્યાર પછીની લાંબી વિચારણાથી ખાતરી થઈ હતી કે ગુજરાતી તે ભાષાઓની મધ્યમાં હતી. જૂના વર્ગીકરણોમાં તેને બીજી નવી ઘડેલી સંસ્કૃત ભાષાની પેદાશ હતી તેમ બતાવ્યું હતું. તે વાત સાચી નથી તેમ જોયું હતું. તેથી નવા વર્ગીકરણનો વિચાર કરવાનો રહ્યો. આકૃતિ-૬ માં એક સંભવિત નવું વર્ગીકરણ બતાવ્યું છે. તે આકૃતિમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે અતિ પુરાણ કાળમાં સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં પ્રાકૃત અને વૈદિક ભાષાઓ કોઈક પુરાણી ભાષામાંથી શરૂ થઈ હતી. વૈદિક સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ગુજરાતી તેમાંની બે ભાષાઓ હતી. તે બધી ભાષાઓ એકબીજાને સમજી શકાય તેટલી નજીક તે વખતે હશે. ધાર્મિક વિધિઓ અને સાહિત્ય રચવાનું ફક્ત વૈદિક સંસ્કૃતમાં જ થતું હશે. શરૂઆતમાં ધાર્મિક વિધિઓના મંત્રો એકલા જ હશે. જેમ વધારે કાળ પસાર થતો ગયો તેમ સનાતન સંસ્કૃતિની ધાર્મિક વિધિઓ માટેની રચનાઓ અને મનના ઉમળકાઓની રચનાઓ જુદી પડવા લાગી હશે તેથી સાહિત્યની શરૂઆત થઈ હશે.

માનવ મેદનીનાં પ્રથમ મોજાં દક્ષિણ એશિયામાંથી યુરોપ તરફ નિકળ્યાં ત્યારે કદાચ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં મૂળ ભાષા જેમાંથી વૈદિક સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ગુજરાતી આવ્યાં હતાં તે વપરાતી હશે. જે માનવ મેદની સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી પહેલાં મોજાઓમાં અત્યંત પ્રાચીન કાળમાં બહાર નીકળી હતી તે આજની યુરોપ અને એશિયાની

ઈન્ડોયુરોપિય ભાષાઓ નથી તે ભાષાઓની પુરાણી માતૃભાષાઓ લઈ ગઈ હશે. આ કારણથી ભારતની દ્રાવિડીયન, ઈટલીની એત્રુસ્કન, ફ્રિન્લેન્ડ વગેરેની ચુરાલિક ભાષાઓ, બલુચિસ્તાનની અહુય, સ્પેનની બાસ્ક, ઈરાનની ઈલામ, વગેરે યુરોપ અને એશિયાના દેશોની પુરાણી ભાષાઓના સંબંધો આજે પણ હેખાય છે. શ્રી કિરથી કુમારે ચારસોથી વધારે દ્રાવિડીયન ભાષાના શબ્દમૂળો ઈન્ડોયુરોપિયનમાં ઉંડે ઉંડે છૂપાવેલાં બતાવ્યાં છે તે આ બીના પ્રમાણે સાચી હકીકત હોઈ શકે. તેથી તેમનો કરેલો તર્ક પણ સાચો હોય શકે. તેમના કરેલા તર્ક પ્રમાણે ભાષા અને સંસ્કૃતિની શરૂઆત પુરાણ કાળમાં દ્રાવિડ પ્રદેશમાં થઈ હતી અને ત્યાંથી સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં તે આવ્યાં હતાં. ઋગવેદની ભાષામાં દ્રાવિડ ભાષાઓની અસર અને તેના શબ્દો પણ તે કારણથી વિદ્ધાનોને હેખાતા હશે. દ્રાવિડ શાસ્ત્રોમાં હજારો વર્ષ પહેલાં કવિસંગમ દરિયામાં ઝૂબી ગયાની વાતો તે સ્થળની પ્રાચીનતાનો ઘ્યાલ કરાવે છે. આપણા પુરાણોમાં ગુજરાતીઓને પાંચ દ્રાવિડોમાંના (આંધ્રા, મહારાષ્ટ્રા, દ્રાવિડા, કર્ણાટા અને ગુજરા) એક ગણાવ્યા હતા તેનું ખરું કારણ તે અતિ પુરાણી હકીકત હોય શકે. અત્યારની સાત હજાર વર્ષ પુરાણી ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાની વાતથી તે વાત ઘણી જૂની લાગે છે. અહીં આપણે તે જૂની વાતની લાંબી વિગતોમાં પડવું નથી.

દુનિયાના વિદ્ધાનોએ ઉપરની વાતથી પણ અતિ પુરાણી વાતની હમણાં સારી એવી ચર્ચા શરૂ કરી છે. તેઓ હાલ વિચારે છે કે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાક્રિય કુટુંબ જેવાં બીજાં કેટલાંચ ભાષાક્રિય કુટુંબો (જેવાં કે Dravidian, Afro-Asiatic, Austro-Asiatic, Sino-Tibetan, Altaic, વગેરે) કોઈ એક આદિ માનવ જાતિની પુરાણી નોસ્ટ્રેટિક ભાષામાંથી (Nostratic Hypothesis) આવ્યાં હશે.

ઉપર જગ્યાવેલાં મોજાં પછી સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની ભાષાઓમાં મોટા ફેરફારો થયા હતા. તે પછીનાં નાનાંમોટાં માનવ મેદનીનાં મોજાઓમાંથી યુરોપ અને એશિયાની ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓની

શરૂઆત થઈ હતી. આ મોજાંઓની શરૂઆત સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં પ્રાકૃત ભાષાઓ અને વैદિક સંસ્કૃત ભાષાની શરૂઆત થયા પછી અને ઉત્તમ સંસ્કૃત ઘડાણા પહેલાં થયાં હતાં. ચુરોપ અને એશિયાની બસોથી વધારે ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ આ જુદાં જુદાં માનવ મેદનીનાં સેકડો વર્ષો સુધી થયેલાં મોજાંઓને લીધે થઈ હતી. ગુજરાતીમાં ઓછામાં ઓછા ફેરફારો થવાથી આજે સાત હજારથી વધારે વર્ષ પછી પણ અસલ ઈન્ડોયુરોપિયન શબ્દો અને તેમનો મૂળ અર્થ સચવાઈ રહ્યાં છે. ખરેખર તો ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાના ઘડેલા શબ્દો અને ગુજરાતી સામાન્ય શબ્દો એક જ છે તે આપણે જોયું છે.

જેમ વખત પસાર થતો ગયો તેમ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની ભાષાઓ ખૂબ જ જુદી પડવા માંડી હતી. આ જુદાઈ વધતી બંધ કરવા માટે અને સંસ્કૃતની એકતા સાચવવા માટે ત્યારના વિદ્ધાનોએ વैદિક સંસ્કૃતને સુધારા વધારા કરી અને તે વખતની પ્રાકૃત ભાષાઓને આધારે અત્યારનું ઉત્તમ (Classical) સંસ્કૃત ભારતની બધી ભાષાઓ બોલતા લોકોના ઉપયોગ માટે ઘડી કાઢયું હતું. આ નવા સંસ્કૃતમાં ધાર્મિક વિધિઓ થવા માંડી હતી અને સાહિત્યનું લખાણ પણ તેમાં જ થવા માંડયું હતું. કદાચ આમ કરવા માટે સમાજીક દબાણ અને રાજકીય બળ પણ વાપર્યું હશે. પરંતુ તે કારણથી આખા ભારતની સંસ્કૃતિ એક જ રહી અને આપણી બધી ભાષાઓ સંસ્કૃત ભાષાની કેન્દ્રિય અસરને લીધે વધારે જુદી પડતી અટકાઈ ગઈ હતી. ઉત્તમ સંસ્કૃત પાઠળથી ઘડાણું તેથી તે ભાષાના સામાન્ય શબ્દોમાં ઈન્ડોયુરોપિયનોની અસલ ભાષાનાં ભાષાશાસ્ત્રીઓએ નવાં જીવંત કરેલાં શબ્દમૂળો ગુજરાતીની માફક સારી સંખ્યામાં જોવા મળતાં નથી.

હવે આપણે ગુજરાતી અને સંસ્કૃતના ખાસ સંબંધ વિષે વિતરણ કરીએ. ઈ.સ. ૧૯૫૪ માં ગોડલના મહારાજા શ્રી ભગવતસિંહજીની દેખરેખ નીચે ગુજરાતી વિદ્ધાનોએ છષ્પીશ વર્ષની મહેનતથી સર્જલા અઠી લાખ શબ્દોવાળા ભગવદ-ગોમંડલ શબ્દકોશને નવ ભાગમાં

બહાર પાડ્યો હતો. તે શરૂઆતની સંક્ષિપ્ત આવૃત્તિ ત્રણ વર્ષ પહેલાં છપાએની હતી. તેમાં આપેલું વૈદિકથી ગુજરાતી ભાષાઓનું વર્ગીકરણ અહી આડૂતિ-૭ માં ફેરફાર વગર આપ્યું છે. વૈદિક અને ઉત્તમ સંસ્કૃત બે તદ્દન જુદી ભાષાઓ હતી. તેમાં ચોખ્યું બતાવ્યું છે કે પાણિનિએ સુધારેલા ઉત્તમ સંસ્કૃતમાંથી ફક્ત પાલી ભાષા ઘડવામાં આવી હતી. બીજું કોઈપણ ભાષાઓ તે ઘડેલા સંસ્કૃતમાંથી આવી ન હતી.

ઘડેલા સંસ્કૃતનો ધાર્મિક અને સાહિત્યની વપરાશ ઉપરનો ઈજારો (Monopoly) તોડવા બૌધ્ધ સાધુઓએ પાલી ભાષા ઘડી હતી. તે વિષયમાં શ્રી ચંદુલાલ બહેચરલાલ પટેલ અને શ્રી લલ્લુલાઈ પટેલ જેયા વિદ્જાન પુરુષો ભૂલ કરે નહિં. તેમણે સાચી હકીકત દર્શાવી હતી. તેમની આજની ગુજરાતી વૈદિકમાંથી વર્ચ્યેના તબક્કાઓ સાથે આવી હતી તે વાત પણ સાચી હશે. આપણે આ પુસ્તકમાં વર્ચ્યેના તબક્કાઓ વગર સાત હજાર વર્ષ પહેલાંની અસલ ગુજરાતી ભાષા (જૂનું નામ -પ્રકૃત, અપાંશ, બોલી હશે?) જે વૈદિકને સમાન્તર હતી તેની વાત કરીએ છીએ. ગુજરાતી વૈદિક સંસ્કૃતથી આજે પણ કેટલી સમાન્તર છે તે પવિત્ર ગાયત્રી મંત્રના લખાણના દાખલાથી જોઈએ. તે વૈદિકમાં રચેલો મંત્ર નીચે આપ્યો છે. તનો અર્થ ઘણા સ્તરોમાં છે.

ॐ ભૂર્ભૂવः સ્વः તત્સ્વિતુર્વરેણ્યं
ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ, ધિયો યોનઃ પ્રચોદયાત

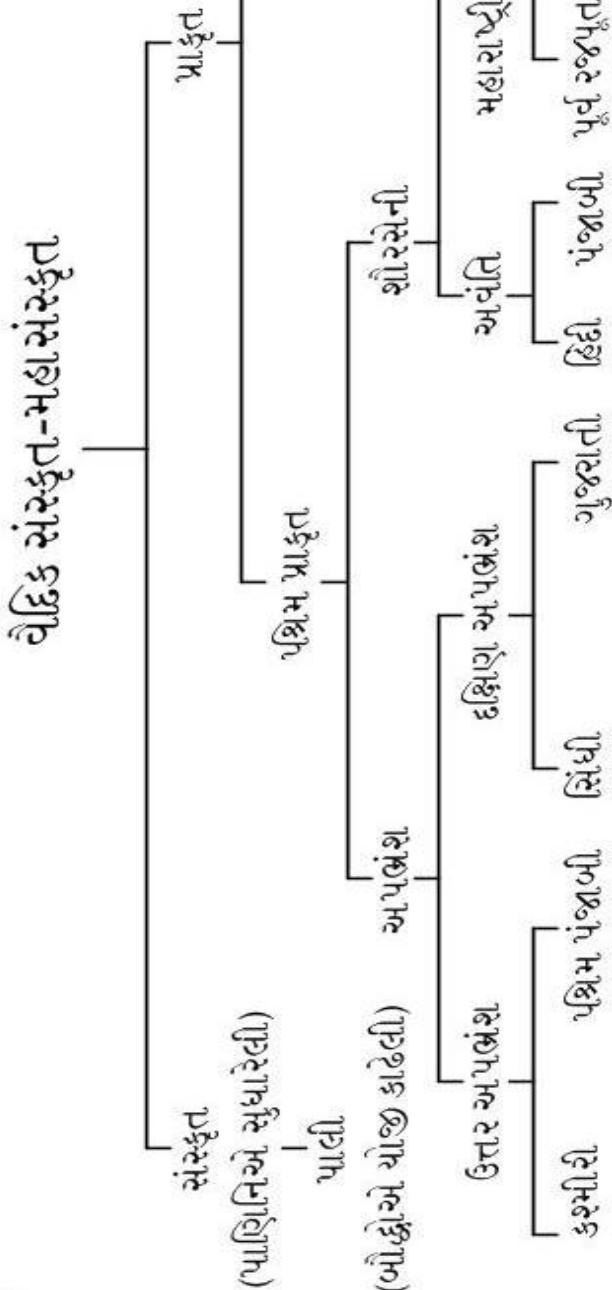
આપણે પાયાના સ્તરનો અર્થ જોઈએ. ઊં=ભગવાન છે, ભૂ:=પાણી, ભૂવ:=ભૂમિ, સ્વ:=સ્વર્ગનો, તત=તું, સ્વિતુ=સવિતર -સૂર્ય, વરેણ્યમ =વર્ણન કરી, ભર્ગો=ભજું છું, દેવસ્ય=દેવને, ધીમહિ=તે મહા, ધિય:=તારી, યોનઃ=યોનીનો-ગર્ભ-ભેદ, પ્રચોદયાત=પરચો દે-પરિચય દેખાડ.

તું સવિતર ભૂ (પાણી), ભૂમિ અને સ્વર્ગનો ભગવાન છે. તે મહા દેવને વર્ણન કરી ભજું છું. -તારી યોનીનો (ભેદનો) પરચો દે (પરિચય આપ).

વैदिक અને અસલ ગુજરાતીની આજે પણ કેટલી ગાડ સમાનતા છે તેનો ઘ્યાલ હવે આવ્યો હશે. તે સમાનતા હોવાનું મોંદું કારણ તળપદી ગુજરાતીમાં ઓછામાં ઓછા ફેરફારો થયા હતા તે છે. ત્રીજા અને ચોથા પ્રકરણોમાં આપણે તેમ થવાનાં કારણો વિગતવાર જોયાં હતાં. બૌધ સાધુઓએ જે પાલી ભાષા ઘડી હતી તેમાં મહાન રાજ અશોકે શિલાલેખો લખ્યા હતા. પાલી ભાષા પણ ઉત્તમ સંસ્કૃતની જેમ કોઈની માતૃભાષા ન હતી તેથી તે ગુજરાતીની માર્ગ પ્રાદેશિક ભાષા પણ ન હતી. બૌધ સંસ્કૃતના વિચારોને સુધારા વધારા કરીને સનાતન સંસ્કૃતિએ જાણીતી ટેવ પ્રમાણે

અનુકૂલિત-૭

વૈદિક સંસ્કૃત-મહાસંસ્કૃત

પોતાનામાં સમાવી લેવાથી તે નવા વિચારો અને ભાષાની અલગતા ભારતની ભૂમિમાંથી મટી ગઈ હતી. તે જ પ્રમાણે મહાવીર સ્વામીના જૈન વિચારો પણ સનાતન સંસ્કૃતિએ પોતાનામાં સમાવી લીધા હતા.

ભાષાઓના વ્યાકરણ વિષેના અનુસંધાનમાં શ્રી શ્રીકાન્ત તલગેરીએ તેમના ઋગવેદના પૃથક્કરણવાળા પુસ્તકમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે;

“In respect of the grammatical and syntactical features common to Indoaryan and Dravidian, most of these features are also found in different Indo-European branches --. And the modern Indoaryan languages do not necessarily represent a change from an originally Vedic like structure, since these modern Indoaryan languages are *not*, as popularly believed, decedents of the Vedic language, but descendants of other Indo-European dialects which we have called Inner-Indo-European dialects, whose grammatical and syntactical features may have been different from that of the dialects of the northwest--, which produced Vedic and the ancestors of the extra-Indian Indo-European languages, and similar to the other non-Indo-European families within India (Dravidian, Austric), from pre-Vedic times.”

“ઇન્ડોઆર્થન અને દ્રાવિડીયન ભાષાઓમાં વ્યાકરણ વળેરેની જેવી સમાનતા છે તેવી જ બીજી ઇન્ડોયુરેપિયન ભાષાઓમાં પણ છે--. પ્રચલિત માન્યતા છે કે આધુનિક ઇન્ડોઆર્થન ભાષાઓ વૈદિકમાંથી આવી હતી જે સાચું નથી. તેઓ ભારતના અંદરના ભાગોમાંની પ્રાકૃત (જે દ્રાવિડીયન અને ઓસ્ટ્રોકાર્બોનિક વળેરે ભાષાઓને મળતી ભાષાઓ હતી તે) ભાષાઓમાંથી આવી હતી જેમનું વ્યાકરણ ભારતના વાચ્ય ખૂણાની--, ભાષાઓ (જેમાંથી ભારતની વૈદિક અને ભારત બહારની ઇન્ડોયુરેપિયન ભાષાઓ આહિ કાળમાં આવી હતી) કરતાં જુદું હતું.”

આમ ભાષાઓ વિષેની ખૂબ જ પ્રચલિત માન્યતાઓ સાચી નથી. તે માન્યતાઓ ઓગણીશમી સદ્ગીના વિલાયતી વિદ્ધાનોનું જૂં સર્જન હતું. તે સર્જન બાઈબલમાં આપેલી વિગતો સાથે સુમેળ કરવા અને તેથી તેમના ગુલામોની (આપણી) સંસ્કૃતિને નીચી પાડવા કયું હતું.

વિદ્ધાનોએ કરેલી નવી સચોટ અને કંચન જેવી સત્ય શોધોથી તેમજ મારા મનોમંથનમાંથી ઊભું થયેલું સંભવિત ચિત્ર મેં અહીં આપ્યું છે. તેને ઊજળું કરવાનું કાર્ય ગુજરાતના સમર્થ વિદ્ધાનો ઉપર હું છોડું છું. આ સંસ્કૃતિ અને ભાષાને લગતો ખૂબ જ ગંભીર વિષય છે અને તેને તે રીતે વિદ્ધાનો અને જનગણ ગણશે તેની મને ચોક્સ ખાતરી છે.

બીજાઓ આપણી સંસ્કૃતિ અને ભાષા વિષે શું કહતા અને લખતા હતા તે કાને પૂમડાં મૂકી, આંખે પાટા બાંધી, મૌન પાળીને તે સાચું માની બેઠા હતા. આમ ભવ્ય વારસો સાચવીને આગાજ વધારી શકાશે નહિં. તે માટે ઋષિમુનિઓએ ચીધવેલો માર્ગ લેવો પડશે. તેમણે કહ્યું હતું કે દરેક હકીકતોને સ્વિકારતાં પહેલાં તેને સંવાદની પરીક્ષામાંથી અને સત્યની ધાર ઉપરથી પસાર કરવી. AIT સંવાદની પરીક્ષા પાસ કરી શક્યો નથી તેથી તે તર્ક તદ્દન જૂઠો ઠર્યો છે. અત્યાર સુધી આપણને ભાષાઓ વિષે વિદેશીઓએ જે શિખવાડયું હતું તે અહીં આપેલા સત્યની ધારથી કપાઈ ગયું છે. તેથી તે પણ જૂં ઠર્યું છે.

પુરાણી સનાતન સંસ્કૃતિની પરંપરા સત્ય અને સંવાદની છે. દરેક બાબતનો ન્યાયી ઉકેલ ઊંડા વિચારવાળા સંવાદથી લાવવાનું આપણા ઋષિમુનિઓએ આદ્વિવેદો વગેરે લખી શિખવાડયું હતું. દુનિયાની નવી સંસ્કૃતિઓમાં સાચો માર્ગ ચીધતાં પુરાણાં સાહિત્ય નથી તેથી તેમની પરંપરા આંધળી માન્યતાઓની બની હતી. તેમની સંસ્કૃતિઓમાં જરૂર પડે મારકૂટથી ઉકેલ લાવવાનું ચીધવ્યું છે પણ તેમ શા માટે કરવું તે માનવતાના સંવાદથી સમજાવ્યું નથી. આપણે કોઈપણ સંજોગોમાં આપણા બાપદાદાઓની અમૂલ્ય શિખામણ ભૂલીશું નહિં.

૬ પૂઢ્યીના દેશો ઉપર સનાતન સંસ્કૃતિની છાપ

આગળના પ્રકરણોમાં સચોટ જોયું છે કે આપણી ભાષાઓ અને સંસ્કૃતિ અતિ આદિ કાળમાં આપણે પોતે ભારતના સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં ઉપજાવ્યાં હતાં. તે આદિ ભાષા અને સંસ્કૃતિ દુનિયાને ખૂણે ખૂણે ફેલાણાં હતાં અને તે મનુષ્ય જાતિની ઉન્તતિ માટે જવાબદાર હતાં. ભલેને દુનિયાના બીજા માણસો તેની નોંધ ન લે પણ આપણે તો તે સાચી હકીકતમાં ખૂબ જગ્રવ લઈને આપણી ભવિષ્યની પ્રજાને તેના પાડા હક્કાર થવાની જગૃતિ આપીશું. જે દેશની પ્રજા ભૂતકાળ ભૂતી જાય તે દેશના ભવિષ્યમાં ક્યારે પણ કોઈ ભલીવાર આવે નહિ.

પુષ્ટિયમના વિદ્ધાનો તેમની ભૂતકાળની નાજુકડી પ્રાપ્તિઓ અને શોધોને મોટું સ્વરૂપ આપી છાપરે ચડી દુનિયાને જાહેર કરે છે. તેમની સંસ્કૃતિને ઊંચી બતાવવા તે ઘણી વાર દગ્ગાબાજુ અને હડહડતું જૂઠું સત્ય છે તેમ જગ્ગાવી દુનિયા સમક્ષ રજૂ કરે છે. આવો એક દાખલો Piltdown Hoax વાળો બધા જ વૈજ્ઞાનિકો જાણે છે. તે ભવાડો Dawson ને માણવ જાતિ ઈંગ્લેન્ડમાં પેદા થઈ હતી તેમ બતાવવા Sir Arthur Keith જેવા પ્રખ્યાત માણસની સંડોવણીથી કર્યો હતો. તેને લીધે માણવ જાતિના વિજ્ઞાનમાં વીશામી સદ્ગીનાં પહેલાં પચાસ વર્ષમાં કોઈ નાંધપાત્ર પ્રગતિ થઈ ન હતી. અમેરિકાથી આવી ઈંગ્લેન્ડમાં ઈ.સ. ૧૮૭૩ માં હું વર્ષ્યો હતો ત્યારે સ્ટોનહેન્જનાં પથ્થરનાં વર્તુળોને પરચીશસો વર્ષ જૂનાં ગણાવતા હતા. અત્યારે, કોઈ નવી શોધ વગાર, તેમને પાંચ હજારથી વધારે વર્ષ જૂનાં સાચીખોટી વિગતો ઊભી કરીને ગણાવે છે. ઓરકની (Orkney Islands) ટાપુઓમાંથી ઈજુપ્તની મભીઓથી જૂની મભીઓ જડયાનો બડાઈવાળો હોબાળો આજે કરે છે.

આપણા કહેવાતા ધુરંધરો આપણી ધરતી ધૂજાવે તેવી સાચી શોધો અને પ્રાપ્તિઓને દુનિયા સમક્ષ રજૂ કરતાં શરમાય છે. આવું માનસ તે ધુરંધરોનું કેમ બન્યું હશે? કદાચ છેલ્લા હજાર વર્ષની ગુલામી અને આધુનિક માનવતાનું (Humanities) માયકાંગલું શિક્ષણ તે માટે

જ્યાબદાર હોઈ શકે? કે પછી મંડોલાઈટવાળા તેમના ધ્યેયમાં સફળ થયા છે તેથી આપણી વિચાર કરવાની શક્તિનો તેમણે નાશ કર્યો છે? અત્યારનો ભાષાઓ વિષેનો દાખલો લઈએ. આજ સુધી ભારતીય અને ખાસ કરીને ગુજરાતી ભાષાશાસ્ત્રીઓ અહીં જે સત્ય જાહેર કર્યું છે તે કેમ જોઈ શક્યા નહિં? અહીં આપણે ભાષાની જ વાત કરી પણ બીજાં કેટલાંચ મુખ્ય ક્ષેત્રોમાં પૃથ્વી ઉપર વિવિધ જગ્યાઓએ આપણા આદ્વિતીય વિદ્જાનોનો અને શૂરવીરોનો ફાળો મોટો અને અમૂલ્ય હતો. આપણે જાગીએ અને તે પણ દુનિયા સમક્ષ ઊંઘાડું કરીએ. આ પછીના ભાગમાં ગણિતના આંકડા અને દશાંશ પદ્ધતિ ગુજરાતમાંથી દુનિયાના બધા દેશોને આપણે ભેટ આપ્યાં હતાં તેની ઝાંખી કરાવી છે.

પશ્ચિમમાં આપણા પૂર્વજો, ભાષા અને સંસ્કૃતિ પુરાણ કાળમાં લઈ ગયા હતા તે આગળના ભાગોમાં જોયું હતું. ઉત્તરમાં આપણે ચીનને કળાવિજ્ઞાન અને ધર્મ આપ્યાં હતાં તે દીવા જોયું ચોખ્ખું આજે પણ હેખાય છે. ભારતના વિદ્જાનો તિબેટમાં આપણી સંસ્કૃતિ, ભાષા અને લિપિ લઈ ગયા હતા. એશિયાના બધા દેશોમાં આપણો સંસ્કૃતિક ફાળો બહુ મોટો હતો. મંગોલિયા, વિયેટનામ, લાયોસ, કોરિયા અને જાપાન સુધી આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ અને બૌધ્ધધર્મ ક્યારે અને કોને ફેલાવ્યાં હતાં? જાપાનમાં તેમની એક જતની (Kana) લિપિમાં સ્વર માટેની રેખાઓ ભારતમાંથી ગઈ હતી. (ઇથિઓપિયામાં ડાબેથી જમણે લખાતી અમૃતા ભાષાની લિપિ પણ ભારતમાંથી ગઈ હતી). મંગોલિયામાં ચામડાના તંબૂમાં રહેતા પશુપાલકો તે તંબૂને “ઘર” કહે છે. ચીનમાં કાશી અને થાયલેન્ડમાં અચોધ્યા શહેરો ક્યારે, કોણે અને કેવા સંજોગોમાં વસ્તાવ્યાં હતાં? કયા ભડવીરોએ આ કામો કર્યો હતાં? તે વિષે કેટલાં પુસ્તકો લખાએં છે? મને કોઈ પુસ્તક જડતું નથી.

પૂર્વના બધા જ દેશોમાં સનાતન સંસ્કૃતિ અને લિપિ ખૂબ જ પ્રચલિત હતાં. આ ક્યારે અને કેવી રીતે ત્યાં પ્રચલિત થયાં તેનું હજુ આપણને પૂરતું ભાન નથી. ફિલિપાઈન્સની તઘલોક ભાષા ભારતીય લિપિમાં લખાતી હતી. ઈન્ડોનેસ્થિયાના બાલી પ્રાંતની હિંદુ (સનાતન) સંસ્કૃતિ

જગ વિખ્યાત છે. પરંતુ તે ત્યાં ક્યારે અને કેવી રીતે ફેલાણી તેની પૂરી ખાતરી કોઈને નથી. આપણો પુરાણોવાળો બાલી દાનવ તે માટે જ્વાબદાર નહિ હોય? દુનિયાના સહેલાણીઓ બાલી ટાપુમાં સનાતન સંસ્કૃતિ જોવા ટોળો ટોળો જાય છે. જાવા અને સુમાત્રામાં હજુ પણ સનાતન સંસ્કૃતિ છે. ઈન્ડોનેસિયાના (જાવાના) બોરોબુરમાં જગ વિખ્યાત બૌધ્ધિક મંદિર છે. આકૃતિ-૮ માં તે મંદિરની છબી આપી છે. થાયલેન્ડ, માયામર, કંબોડિયા વગેરે દેશોમાં કેટલાંચય સનાતન મંદિરો છે. કંબોડિયામાં અંગકોરવાટ અને અંગકોરથાંમ જગ્યાઓનાં મંદિરો સહેલાણીઓને ફરવા જગ્યા માટે મશહૂર સ્થાનો બન્યાં છે. તેમના ખૂણે ખૂણે સનાતન સંસ્કૃતિનાં દેવદેવીઓની મૂર્તિઓ (અત્મા-સરસ્વતી, વિષ્ણુ-લક્ષ્મી, મહેષ-પાર્વતી) કોતરાયેલી છે. દેવદાનવોએ કરેલું મહાન સમુક્રમંથન આબેહૂબ કોતરણીથી તે ભવ્ય સનાતન મંદિરોમાં બતાવવામાં આવ્યું છે. આકૃતિ-૮ માં અંગકોરવાટના એક મંદિરની છબી આપી છે. આ મંદિરો બાંધવાની અધરી કળા અને તેની સાથે સંકળાયેલી સનાતન સંસ્કૃતિ આપણો તેમને ક્યારે શિખ્યાં હતાં?

પણિયમના વિદ્ધાનો આપણાને જગાવે છે કે ભારતનાં વેપારી વહાણો કંબોડિયા વગરે દેશો તરફ અનુકૂળ પવનનો લાભ લઈ જતાં હતાં પરંતુ વળતો અનુકૂળ પવન છ મહિના પછી મળતો હતો. તેથી આ છ મહિના તેમને વગર કામે કંબોડિયા, વગેરે દેશોમાં આળસથી રહેવું પડતું હતું. તે વખત દરમિયાન તેમણે તે દેશોમાં આપણી સનાતન સંસ્કૃતિ અને કળાવિજ્ઞાન અજ્ઞાન પરહેશીઓને શિખ્યાં હતાં. તે મારા ગળો ઉત્તરતું નથી. આપણા વેપારીઓ અધરું કળાવિજ્ઞાન આળસના વખતમાં અજ્ઞાન પરહેશીઓને શિખવે અને તેઓ આવાં ભવ્ય મંદિરો ઊભાં કરે! આવું ચોકસાઈવાળું કામ કરવા જે તે વિષયોના પારંગતો પાસેથી શિખવું પડતું હોય છે. પણિયમના વિદ્ધાનો આપણી મહાન સિદ્ધિઓને કેવી રીતે નીચી પાડે છે તેનો આ એક અતિ ઉત્તમ દાખલો છે. ખરી હકીકતોની શોધખોળો આપણે જ કરવી પડશે અને દુનિયા સમક્ષ મૂકવી પડશે નહિ તો જુઠાણું સત્ય તરીકે ચાલતું રહેશે.

ઇન્ડોનેશિયામાં બોરોબુરનું બૌધિક મંદિર
આકૃતિ-૮

કંબોડિયામાં અંગકોરવાટનું સનાતન મંદિર
આકૃતિ-૯

પુરાણ કાળમાં શ્રીસમાં વાજીંત્રવિધા અને સંગીતવિધા સનાતન સંસ્કૃતિમાંથી ગયાં હતાં તેથી શ્રીસનું પુરાણું સંગીત આપણા સંગીત સાથે તદ્દન મળતું આવતું હતું. ઈ.સ. પૂર્વ છઠી સહીમાં શ્રી પાણિનિએ વ્યાકરણશાસ્ત્રને અષ્ટાધ્યાચી પુસ્તક લખી તે વિષયના જ્ઞાનને ટોચે પહંચાડયું હતું. તે પ્રમાણે અને તે જ વખતે શ્રી ભરત મુનિએ નાટ્યશાસ્ત્રનું પુસ્તક લખી સંગીતવિધા અને વાજીંત્રવિધાને તે જ્ઞાનોને ટોચે પહંચાડયાં હતાં. આધુનિક જમાનામાં આપણા જીપ્સી ભાઈઓએ તે બંને વિધાઓને આખા યુરોપમાં ફેલાવી હતી.

શ્રીલંકા અને માલદીવ ટાપુઓમાં ભાષા અને સંસ્કૃતિ ગુજરાતમાંથી ગયાં હતાં તેનો લખાણમાં ઉત્સેખ કરેલો ભાગ્યે જ ક્યાંક જોવા મળે છે. ગુજરાતના ભર્યા (ભાગતાવ) બંદરથી રાજ વિજય સિંહ ઈ.સ. પૂર્વ સાતમી સહીમાં આપણી ભાષા અને સંસ્કૃતિ ત્યાં લઈ ગયા હતા (Thor Heyerdahl) તેથી સિંહાલી ભાષા અને દ્વિષેષી ભાષાઓ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ બની હતી. સિંહાલીમાં પાણીને વાટુરા કહે છે. સરરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશનો તે શબ્દ શ્રીલંકામાં સચવાઈ રહ્યો છે. તે શબ્દ અને અંગ્રેજ શબ્દ Water આપણા વારી શબ્દમાંથી (IE Root: *Wer) આવ્યા હતા. દક્ષિણમાં મહુરાઈ શહેરની આજુખાજુ રહેતા પાંચ લાખ સૌરાષ્ટ્રિયનો ગુજરાતી ભાષા હજુ પણ બોલે છે.

એનેટોલિયામાં પુરસોતમ નામનું ગામ હતું અને હજુ શિવ નામનાં બે ગામ હ્યાત છે. Homer's Illiad ની Helen of Troy (Hittite's Wilusha) આપણી (Indic) ભાષા બોલતી હતી. ઈરાકનું નિરપુર ક્ષત્રિયોએ (Kassites) વસાવ્યું હતું. એનેટોલિયાના રાજાઓનાં નામ પણ સનાતની (જેવાં કે સુત્રાણા, યશોદત, આર્થવીર્ય, વર્ગેર) હતાં. તે રાજાઓને ઈજુપ્તના રાજાઓ (Pharoah) સાથે ઈ.સ. પૂર્વે પંદરમી સહીથી દીકરા દીકરીઓની લેવડફેવડનો વહેવાર હતો. ઈજુપ્તના તુતનખામન નામના બાળરાજનું નામ તો તમે તેની સોનાથી ભરેલી સમાધિની શોધને લીધે સાંભળ્યું હશે પણ તેના બાપનું અખનાતન

નામ ભાગ્યે જ કોઈ કે સાંભળ્યું હશે. અખનાતને સૂર્યદિવ સિવાય બીજો કોઈ દેવ નથી તેવા એક દેવવાળા ધર્મપંથની સ્થાપના કરી હતી. તે પંથ આહિ શાસ્ત્રોમાંના “એકમ સત્ય વિપ્રા બહુધા વદ્ધિ” વિચારમાંથી ઉભો થયો હતો. તે વિચાર સરરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી એનેટોલિયા મિતાની (આર્થ) વંશજો લઈ ગયા હતા. ઈજુપ્ત સાથેના મિતાની રાજાઓના ગાડ સંબંધોને લીધે તે વિચાર અખનાતને અને તેની રાણી નેફરતીતીએ અપનાવ્યો હતો. અખનાતનના સસરાનું નામ દશરથ હતું. અખનાતનની મા પણ આર્થ કુંવરી હતી. બાળરાજ તુતનખામનની પત્નીનું નામ આંખસનમા હતું. ઈજુપ્તમાં બીજા એક રાજાનું નામ હરિહર હતું. ઈજુપ્તમાં આજે પણ શિવ રણદ્વિપ છે. તેની નાઈલ (Nile) નદીનું નામ આપણા નીલ (Blue) શબ્દ ઉપરથી આવ્યું હતું. શ્રી મોઝેઝ (Moses) ઈ.સ. પૂર્વ ૧૩૦૦ની આજુખાજુ ઈજુપ્તમાં (રાજા રામસેસ બીજાના વખતમાં) મોટા થયા હતા. તેઓ સૂર્યપંથીઓના વિચારો લાલ દરિયાના રસ્તેથી ઈજરાયલ લાવ્યા હતા. ઈજરાયલમાં તે વિચારો કૂલીફાલી યહૂદીઓનો ધર્મ જુડાઈઝ બન્યો હતો. તેમાંથી જિસ્તી અને છેવટે ઈરલામ ધર્મોએ તે વિચારો અપનાવ્યા હતા તેમ આજે પણ ચોખ્ખું ટેખાય છે.

ઈજુપ્તમાં ઘણા જૂના જમાનામાં પણ સૂર્યદિવની ખૂબ જ પ્રતિષ્ઠા હતી. અત્યારના કેયરો (Cairo- તે લોકો તેને અલ-કાહીરા કહે છે) શહેરના પરામાં પાંચ હજાર વર્ષ જૂની હેલીયોપોલીસ જુયાએ સૂર્યમંદિરનાં ખંડિયેરો શોધાયાં હતાં. ત્યારે તેઓ સૂર્યદિવને રા નામથી ઓળખતા હતા. રા નામ ઉપરથી ઈજુપ્તની પુરાણી સંસ્કૃતિમાં રા'હરોખ્તી અને આમુન'રા નામ પ્રખ્યાત છે. આપણા ગુજરાતના ઈતિહાસમાં રા'ખેગાર અને રા'નવધાર રાજાઓનાં નામ આપણે બધા જાણીએ છીએ. તે ગુજરાતી રાજાઓના પૂર્વજો અને ઈજુપ્તના જૂના સૂર્યવંશીઓ વચ્ચે પુરાણ કાળમાં કદાચ પિતરાઈ સંબંધો હશે?

ઈ.સ. ૧૫૨૧ માં એજટેકોના રાજા મોન્ટેજુમાને યુરોપિયન લૂટારા કોર્ટેઝ (Cortez) મારી નાખી તેમની સંસ્કૃતિનો નાશ કર્યો હતો.

અસલી અમેરિકન સંસ્કૃતિઓ જેવી કે એઝટેક, કોલટેક, આયમારા, માયા, ઈન્કા, મોચે, વગેરેની અને આપણી સંસ્કૃતિ મળતી આવતી હતી. શું આપણા પુરાણોમાં જગ્ઘાવેલા માયા દાનવમાંથી મેંકિકોના માયા લોકો આવ્યા હશે? શ્રી લિક્ષ્મિ ચિમનલાલની “હિન્દુ અમેરિકા” ચોપડી વાંચવાથી તે વિષયમાં વધારે જ્યાલ આવશે. પચીસી નામની રમત આપણે કોડીઓથી (Cowries) રમતા હતા તેને એઝટેક લોકો પચોલીના નામથી ઓળખતા હતા અને વાલના દાણાથી રમતા હતા. બંને રમતો રમવાના નિયમો સરખા જ હતા. મેંકિકોમાં કુનકન (Cooncan) નામની રમત હજુ પણ રમાય છે. કુણકન (કોની પાસે) તળપઢા ગુજરાતી શબ્દના અર્થ પ્રમાણે તે રમાય છે. પેરુ ફેશમાં નરસિંહ મહેતાની ટોપી પહેરેલા ત્યાંના અસલી માણસો અત્યારે પણ જોવા મળે છે. આ બધી સમાનતાઓ આકસ્મિક રીતે બની શકે નહિ!

દક્ષિણ અમેરિકાની ઈન્કા સંસ્કૃતિ ખૂબ જ આગળ પડતી હતી તે હવે બહાર આવવા લાગ્યું છે. જ્યારે ઈ.સ. ૧૫૩૨ માં ચુરોપિયન લૂટારા ફાંસિસ્કો પિજારોએ (Pizaro) તેમનું ઈન્કા સામ્રાજ્ય, અતાહુઆલ્પા રાજાને દગાબાળથી મારી, ભાગી પાડ્યું હતું ત્યારે તેમને જંગલી અને ઘાતકી લોકો તરીકે ચુરોપિયનોએ ઓળખાવ્યા હતા. તેમનું ઉદ્ભબબા નદીની ખીણમાં એન્ડીઝ પર્વતમાળાના શિખર ઉપરનું માછુ પીછુ (Machu Picchu) શહેર દુનિયાના લોકોને દિંમૂઠ કરે છે. ચુરોપિયનો આજે ઈન્કા સામ્રાજ્યનાં ગુણગાન ગાય છે અને જગ્ઘાવે છે કે માછુ પીછુના મકાનોની પથ્થરની દ્વિલો જેવી દ્વિલો આધુનિક ઓજારો હોવા છતાંએ આજના કારીગરો બનાવી શકતા નથી. વિજયવાડા સામ્રાજ્યનાં શહેરોમાં (હાભી, વગેરે) પણ માછુ પીછુની દ્વિલો જેવી જ દ્વિલોવાળાં ખંડિયેર ઠેર ઠેર જોવા મળે છે. આ કારીગરીની એકતા કેવી રીતે આવી હશે? હિમાતયની પર્વતમાળામાં પણ એક શિખરનું નામ માછી પુછ્છ છે. સૂર્યવંશી ઈન્કા રાજાઓએ શરૂ કરેલો ઉત્સવ રામસીતવા (Ramasitoa) આજે પણ તેઓ રંગોચંગો ઉજવે છે. આ સમાનતાઓ આકસ્મિક થઈ શકે નહિ. તે એક મૂળની હકીકતો હશે.

શ્રી સેઠનાએ તેમના પુસ્તકમાં (Karpasa in Prehistoric India) પુરવાર કર્યું છે કે કપાસની વાવણીની શરૂઆત જગતમાં સૌથી પહેલી સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં થઈ હતી. મોહનજોડેરો વગેરે જગ્યાઓના ખંડિયેરોમાંથી કાપડના અને કપાસના બીજના અવશેષો મળી આવ્યા હતા. આપણે રૂ માટેના છોડને કપાસ કહીએ છીએ તેમાંથી આપણી સાથેના વ્યાપારી સંબંધોને લીધે સુમેરની સંસ્કૃતિએ (Babylonian) રૂ માટે તેમની બોલીમાં karpasa શબ્દ અપનાવ્યો હતો. વળી આપણા તે કપાસ અને કાપડ શબ્દોમાંથી અંગ્રેજીના કોટન અને ક્લોથ (Cotton and cloth) શબ્દો પણ આવ્યા હતા.

ઈન્કા સામ્રાજ્યમાં કાપડ ઉધોગ ઘણો આગળ વધેલો હતો. ચુરોપના લોકો જગ્યારે ચામડાનાં કપડાં પહેરતા હતા ત્યારે આપણી માફક અમેરિકાના લોકો સુંદર રંગબેરંગી કાપડનાં કપડાં પહેરતા હતા. શ્રી થોર હાર્યેડાલે લઘ્યું છે કે નિષ્ણાતોએ (Silow and Stephens) જગ્ણાવ્યું છે કે અમેરિકામાં ત્યારે વપરાયેલું સુતર આપણા અને તેમના કપાસના છોડોમાંથી હજારો વર્ષ પહેલાં ઉપજાવેલા વાર્ણસંકર (Hybrid) છોડોના રૂમાંથી કાંતાયેલું હતું. અમેરિકાના રાની (wild) કપાસના છોડોમાં તેર નાના કોમોસોમ (Chromosome) હતા. પણ તેમના ખેતીવાડીમાં ઉગાડેલા કપાસના છોડોમાં તેર નાના કોમોસોમ અને તેર મોટા કોમોસોમ હતા. તેથી વિદ્ધાનોએ નક્કી કર્યું છે કે તેમના ખેતી માટેના કપાસના છોડો સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશના છિય્યીશ મોટા કોમોસોમવાળા કપાસના છોડો અને તેમના રાની છોડોમાંથી બનેલી પેદાશ હતી. તેમાણે તેમનું વાર્ણસંકર કપાસ બનાવવા આપણા છોડો અમેરિકામાં ક્યારે અને કેવી રીતે મેળવ્યા હશે? કપાસનાં બીજ દરિયામાં તરતાં ત્યાં પહોંચ્યાં હશે? માણસો જ ત્યાં લઈ ગયા હતા.

જાપાનના લોકો શરીરમાં મંગોલીયન બાંધાના છે. હોકાઈડો ટાપુની દક્ષિણમાં વસતા અયનુ લોકો આપણા બાંધાના અને ચહેરાવાળા છે. શું તે લોકો સનાતન વેદોના પુસ્તકોમાં જગ્ણાવેલા અનુ કુળના લોકોએ પુરાણ કાળમાં ત્યાં સ્થળાંતર કર્યું હશે તેમના વંશજો હશે?

પૃષ્ઠિયમના વિદ્ધાનો આજે પણ અઠારમી અને ઓગાણીશમી સહીની શોધો અને હકીકતો ઉપરથી તેમની અટકળો અને અભિપ્રાયો જાહેર કરે છે. વીશમી સહીમાં ઘણી નવી શોધો થઈ છે તેમની તેઓ જાણીને અવગાણના કરે છે. તેઓ માને છે કે શ્રી કોલંબ્સ ઈ.સ. ૧૪૬૨ માં અમેરિકા ગયા પછી જ દુનિયાના દેશોમાં દરિયા માર્ગ મોટો વેપાર થવાનું શરૂ થયું હતું. આઠ વર્ષ પહેલાં ભૂમધ્યસમુદ્રના કંઠે આવેલી ઉલુબરુન જ્યાએ (Uluburun Shipwreck- near Kas) ઈ.સ. પૂર્વ ૧૩૦૫ માં ડૂબેલા વહાણમાંથી દ્રશ્ય ટન તાંબા અને કલાઈ ઘાતુઓની લગડીઓ, જે કંસુ બનાવવામાં વપરાય છે તે, સંશોધકોને મળી હતી. તે કલાઈ અફ્ધાનિસ્તાનની (ગંધારની) ખાણોમાંથી આવી હતી. તેમાંથી હાથીદાંતના આભૂષણ અને મણકા મળ્યા હતા. તે હાથીદાંત ભારતના હાથીઓના હતા. ઈ.સ. ૨૦૦૨ માં ડચ અને અમેરિકન સંશોધકોએ લાલ દરિયાને કંઠે આવેલા મીસરના જૂના બેરેનાઈક (Berenike) બંદરના ખોદકામમાંથી ઈ.સ. પૂર્વ ભારતમાંથી ગયેલી ઘણી કિમતી વસ્તુઓ, દ્રશ્ય કિલોગ્રામ કાળા મરી સાથેની, શોધી હતી. તે કિમતી વસ્તુઓ ત્યાંથી રસ્તા માર્ગ નાઈલના કંઠે જતી હતી. ત્યાંથી તે નાઈલ નદીના વહાણોમાં ભૂમધ્યસમુદ્રના કંઠા ઉપરનાં ચુરોપનાં શહેરોમાં વેપાર માટે જતી હતી. તે મરીનો મોટો જથ્થો બતાવે છે કે ઈ.સ. પૂર્વ ભારત અને ચુરોપનો વેપાર મોટા પ્રમાણમાં દરિયા માર્ગ થતો હતો. ઈજુપ્તની મમીઓની તપાસ કરતાં તેમાંથી કેઝી પદાર્થ (Cocaine) મળ્યો છે. પ્રચલિત માન્યતા હતી કે સર વોલટર રેલે તેના છોડો અમેરિકાથી સોળમી સહીમાં સૌથી પહેલા લાવ્યા હતા. સોળમી સહીથી હજારો વર્ષ પહેલાં ઈજુપ્તમાં તે પદાર્થ ક્યાંથી આવ્યો?

ટોકારિયન જ્યાં બોલાતી હતી તે ચીનના તાકલા મકાન જ્યાએથી ગ્રણ હજારથી વધારે વર્ષ જૂની કોકેસોઇડ (Cocasoid?) મમીઓ મળી હતી. તે મડદાંને પહેરાવેલાં કપડાં ભારતમાં બનાવેલા રેશમમાંથી થયાં હતાં. ભારતના કુશાન રાજાઓના સોનાના ઝપાળા સિક્કાઓ દુનિયામાં પહેલા બન્યા હતા. નાણાંની શરૂઆત ક્યાં થઈ હતી?

ખુદ ભારતમાં ઘણી ગુંગળાવેલી હકીકતો જગજહેરાત માટે પોકાર કરી રહી છે. ઓરિસ્સામાં કોનાર્કના ભવ્ય સૂર્યમંદિરના ગર્ભગુહને ઈ.સ. ૧૬૦૩ માં અંગ્રેજુ ગર્વનરે તે જગજહેર ન થાય તે માટે ચાણતર ઉપર મહોર મારી બંધ કર્યુ હતું. (મીસરના કરનાકમાં તોતિંગ મંદિર અને ફાન્સના કરનાકમાં પુરાણાં પાળિયાં છે!). તે મંદિર સૂર્યહેવના રથની પાષાણમાં રચેલી તાજમહાલથી સેકડો વર્ષ જૂની અને વધુ ગૈરવશાળી મહાન ઉત્પત્તિ હતી. હજુ કોઈને તે શરમજનક મહોર તોડવાનું સુજાતું નથી! મદુરાઈ, શ્રીરંગમ, ત્રાંજોર, વગેરે મંદિરોની ભવ્યતા અને વિશાળતા જોયી છે? ગુજરાતમાં તેથી પાણ જૂનાં અને ભવ્ય સ્થાપત્યો થયાં હતાં તેમને ઊજળાં કોણ કરશે? મોઢેરાનું સૂર્યમંદિર, ઋદ્રમહાલય, રાણકીવાવ, સહસ્રલિંગ તળાવ, વગેરે સર્જનોનું વર્ણન કરી શકાય નહિ. તે આંખથી જ પારખી શકાય. તે આકર્ષક કળા રાતોરાત ઊભી થઈ હશે? તે હજારો વર્ષની પ્રગતિની પરાકાષ્ઠા હતી. તે ટોચે આપણે કેવી રીતે પહોંચ્યા હતા તેની જાણ નવી બાંધેલી ઈમારતોના પાચાના ચાણતરમાં હશે. તે ખોદીને આપણો સાચો ઈતિહાસ કોણ લખશે?

આ વિષયોનું જ્ઞાન કોણ વધારશે? શું બહારના લોકો તે કામ કરશે? આપણે જાણીએ છીએ કે “આપ સમાન બળ નહિ, મેઘ સમાન જળ નહિ”. આપણે તે કરવું પડશે. “વૈદિક સંસ્કૃતિની વિશ્વમાં હ્યાતીની સાબિતી-Proof of Vedic Culture's Global Existence” નામનું પુસ્તક લખીને શ્રી સ્ટીવન નાપે તે કાર્યની શરૂઆત કરી છે. વિશ્વમાં ઘણી ચોખ્ખી હેખાતી આપણી સંસ્કૃતિક અને ભાષાક્ષિ અસરો કેવી રીતે બની તેની શોધોનો સાચો અહેવાલ દુનિયાની સામે આપણે રજૂઆત કરવો પડશે. તે આધુનિક શોધોથી નક્કી થશે કે ભારતનો ભૂતકાળ ખૂબ જ ભવ્ય હતો પણ તેમ સાચું આપણને કોઈએ કહુયું નથી. હમણાં NASA એ શ્રીલંકા અને ભારત વચ્ચે સતત લાખ વર્ષ જૂના પૂલની શોધ કરી છે. શું તે શ્રી રામચંદ્રજી અને શ્રી હનુમાનજીએ શ્રી નળની મદદથી સીતાદેવીજીને રાવણાના ચેનચેડાંમાંથી ઉગારવા રામાયણમાં જણાવેલો તેત્રાયુગમાં બાંધેલો પૂલ હશે? આવા ઘણા પણ્ણિયમે ઝંઘેલા અહેવાલો વિજ્ઞાનથી આજે બહાર પાડી શકાશે.

જ દુનિયાના ગણિતના આંકડા ક્યાંથી આવ્યા?

ગણિતના આંકડાઓની વાત પણ ભાષાઓની વાત જેટલી જ જૂની અને તેટલી જ વિદેશીઓએ ગુંચવી હતી. હમણાં સુધી જેમને આંખ આડા કાન નડે છે તે પણ્યિમના બધા અને આપણા કેટલાક ગાડરિયા પ્રવાહવાળા વિદ્જાનો કબૂલ કરતા ન હતા કે ગણિતના આંકડા અને ગણિતરી માટેની દશાંશ પદ્ધતિ ભારતમાંથી આખી દુનિયામાં ફેલાણાં હતાં. મોડે મોડે પણ હવે સાચી હકીકતોના અઠળક ભારથી તેમણે તે વાતની ન છૂટકે કબૂલાત કરી છે. પરંતુ હજુ તે આંકડાઓને અરેબિક નુમરલ્સ (Arabic Numerals) તરીકે જ ઓળખાવે છે. હવે આપણે તે આંકડાઓના ઇતિહાસનો ભેદ ઉધાડો કરી સાચો અહેવાલ જોઈએ.

આગળ ઉપર આપણે જોયું હતું કે સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં માનવ જાતિની મૂળ ભાષા અને અસલ સંસ્કૃતિ અવતર્યા હતાં. તે સંસ્કૃતિને આગળ વધારવા ગણિતરીની જરૂર પડે એટલે આપણા પૂર્વજોએ આંકડા અને ગણિતની શોધ કરી હતી. સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી પાંચ હજાર વર્ષ જૂની માપની પદ્ધી મળી આવી હતી જેના ઉપર દશાંશ પદ્ધતિના એકદમ ચોક્સાઈવાળા કાપા પાડેલા હતા. ઈટોની જડાઈ, પહોળાઈ અને લંબાઈનું માપ, બાર લાખથી પણ વધારે ચોરસ કિલોમિટરના વિસ્તારમાં છવાયેલી સરસ્વતીસિન્ધુ સંસ્કૃતિમાં, એક જ હતું. હોમ હવન કરવા માટેની વેદીઓ તે આખા પ્રદેશમાં એકજ ચોક્સ માપની મળી આવી હતી. ઘણી જગ્યાઓએથી મળી આવેલાં વજન કરવાનાં બાટ પણ આખા પ્રદેશમાં એક જ માપનાં હતાં. નાનાં બાટ અષાંક (Octal) જેવી પદ્ધતિમાં હતાં પણ ભારે વજનનાં બાટ દશાંશ (Decimal) પદ્ધતિમાં હતાં. આ જૂની અષાંક જેવી પદ્ધતિ વીશમી સહીના મધ્ય સુધી વજન અને નાણાંમાં આખા ભારતમાં વપરાતી હતી. વજનમાં મણ, શેર, પાશેર, નવટાંક અને અધોળનાં માપ તે પદ્ધતિમાં હતાં. નાણાંનું ચલણ પણ રૂપિઓ, આનો, પૈસો અને અધેલો તેજ પદ્ધતિમાં હતાં. આ બધુ એ બતાવે છે કે આદિ કાળથી

માપુ અને ગણતરી માટે આખા ભારતની ભૂમિમાં ખૂબ જ ચોક્સાઈ રાખવામાં આવતી હતી. પુરાણા કાળમાં ગણિતનો હિસાબ થાળ જેવા મોટા વાસણમાં ધૂળ ભરી અને સરખી સપાટી બનાવી આંગળી અથવા ઘાસના ડોકથી લખીને કરવામાં આવતો હતો. તે હિસાબ કરવાની છિયાને ગુજરાતીમાં “ધૂળિયું કરવું” કહેવાતી હતી. પુરાણ કાળથી ગુજરાતીઓ હિસાબમાં બીજાઓથી ખૂબ જ આગળ રહ્યા છે.

સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશના ગણતરીના આંકડા આજના અંગેજ આંકડાઓ સાથે નીચે આપવામાં આવ્યા છે. આ આંકડાઓ આખા સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી મળી આવેલી પથ્થરની ઠીકરીઓ ઉપર ટાંકવામાં આવ્યા હતા. તે આંકડાઓ ત્યાંથી આદિ કાળમાં ભાષાઓ સાથે યુરોપમાં પહોંચ્યા હતા અને તેમાંથી રોમન આંકડા (Roman Numerals) થયા હતા તેવું દુનિયાના કેટલાક વિદ્ધાનો આજે માને છે.

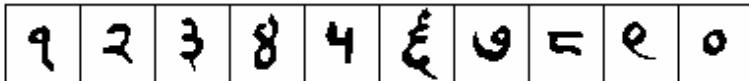
1	2	3	4	5	6	7	8	9
I	II	III	+	V	VI	VII	VIII	VIII

આદિ કાળથી લગતમાં ઈ.સ. પૂર્વે બારસો વર્ષ સુધી ઉપરના આંકડાઓનો ઉપયોગ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાં થયો હતો. ત્યાર પછી તેમાંથી આવેલા બાહ્યી આંકડાઓનો ઉપયોગ થતો હતો. ભારતના મહાન રાજા અશોકના (Ashok The Great) અફધાનિસ્તાનથી શ્રીલંકા સુધીના બધા શિલાલેખોમાં તે બાહ્યી આંકડાઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. બાહ્યી આંકડા નીચે બતાવ્યા મુજબ હતા.

-	=	\equiv	+	ન	૫	૭	૯	૧
---	---	----------	---	---	---	---	---	---

બાહ્યી પછી દેવનાગિરી આંકડાઓ પંડિતોએ ઘડી કાઢ્યા હતા. ઘડી કાઢ્યા શબ્દપ્રયોગ જાણીને વાપર્યો છે. આગળ ઉપરના ફેરફારો કુદરતી રીતે થયેલા લાગે છે. પરંતુ દેવનાગિરી લિપિ અને આંકડા વિદ્ધાનોએ ભેગા મળી આધુનિક સંશોધકોની માફક ઘડી કાઢ્યાં હોતાં.

તેવું સાબિત થયું છે. બે, ત્રણ અને ચારના આંકડા કેવી રીતે ઘડાણા હતા તે આગળ જોઈશું. ઉત્તમ સંસ્કૃતના લખાણમાં દેવનાગિરી આંકડા વપુરાતા હતા અને હજુ વપુરાય છે. દેવનાગિરી આંકડા નીચે મુજબ છે. વળી તેમાં આપણા ગુજરાતી આંકડા ચોખ્ખા દેખાય છે.

દેવનાગિરી આંકડાઓમાં એક મોટો ફેરફાર શૂન્યની હાજરીનો હતો. શૂન્યની શોધ એ તે જમાનાની મોટામાં મોટી શોધ હતી. આપણે આ પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં જોયું છે કે ગુજરાતીના શૂન્ય શબ્દમાંથી અંગ્રેજીનો ઝીરો શબ્દ કેવી રીતે આવ્યો હતો. ગુજરાતી વેપારીઓ દેવનાગિરી આંકડાઓ ભારતમાંથી આરબ દેશોમાં લઈ ગયા હતા. ત્યાંથી તે આંકડાઓ આરબ લોકોએ ચુરોપમાં પહોંચાડ્યા હતા. આપણી ભારતની ભૂમિમાં શૂન્યની શોધ થયા પછી લગભગ એક હજારથી વધારે વર્ષ પછી તેનો દેખાવ ચુરોપની ધરતી ઉપર થયો હતો. પરંતુ શૂન્યની શોધ ભારતમાં થયા પછી ફક્ત હોઠસો વર્ષમાં તેનો ઉપયોગ મેદિકોના માયા લોકો કરતા હતા. આમ કેવી રીતે બન્યું હશે?

આપણું ગણિત (Mathematics) વેદાના જ્યોતિષ, સુલખસુત્ર, તેત્રિય સંહિતા, યજુરવેદ, અર્થવેદ, ઋગવેદ, સામવેદ વગેરેમાં છૂપાયેલું છે. આદિ કાળમાં અત્યારની જેમ બધાં વિજ્ઞાનો જુદાં પાડવામાં આવતાં ન હતાં. બધી શોધોને એક જ જ્ઞાન તરીકે ગણવામાં આવતી હતી. ઈ.સ. પૂર્વે ગ્રીજુ અથવા ચોથી સઢીમાં ગણિત વિજ્ઞાનનાં જુદાં પુસ્તકો લખાવાની શરૂઆત થઈ હતી. આવા એક મૂળ ઈ.સ.ની શરૂઆતમાં લખાયેલ પુસ્તકની હસ્ત લિખિત નકલ બખશાળી (Bakhshali Manuscript) ગામમાંથી મળી આવી હતી. આપણું ગણિત બેબિલોનિયા અને ઈજ્જ્પતની સંસ્કૃતિઓના ગણિત કરતાં ઘણું આગળ હતું તેની ખાતરી આ હસ્ત લિખિત પુસ્તક આપે છે. તે પુસ્તક અને આપણા સુલખસુત્રના અભ્યાસ ઉપરથી આધુનિક ગણિતશાસ્ત્રના અમેરિકન વિદ્ધાન શ્રી સિદ્ધનભર્ગ સાબિત કર્યું હતું કે

ઇજ્જુપ્ટ અને બેબિલોનિયાની સંસ્કૃતિઓએ આપણા ગણિતનું અનુકરણ કરીને તેમણે તેમનું ગણિત ઉપજાવ્યું હતું. મીસર દેશના પિરામિડો બાંધવામાં વપરાયેલું ગણિત સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી અતિ પુરાણા કાળમાં ગયું હતું તેમ કેટલાક ગણિતશાસ્ત્રીઓ માને છે.

આપણા ધૂરંધર આદ્વિતકારો, આર્થભટ (બંન્ને), ભાજીકર, અહિગુપ્ત, મહાવીર, ભાજીકરચાર્ય, બોધાયન, વગેરેનાં નામ તમને કોઈ કહેશે નહિ પણ તેમની શોધો વગર દુનિયાનું કોઈપણ વિજ્ઞાન આગળ વધ્યું ન હોત. તે વિજ્ઞાનોએ ગણિતશાસ્ત્રની શાખાઓમાં (Arithmetic, Algebra, Trigonometry, Geometry અને Calculus) પહેલ કરી હતી. અંકગણિતની બાબતમાં ગુજરાતના જૈન સાધુઓ એક ઉપર બાવન મીડાં સુધી ગણિતરી કરતા હતા. વળી તેમણે દરેક મોટી રકમોને અલગ નામ આપ્યાં હતાં. કેરાતાના ગણિતશાસ્ત્રીઓએ ઈ.સ. ની ચૌદભી સદીમાં infinite series expansion of trigonometric functions ની શોધો કરી હતી અને તેને ત્યાંથી જ્યિસ્તી પાદરીઓ યુરોપ લઈ ગયા હતા. શ્રી બોધાયને ઈ.સ. પૂર્વ છિંદ્રી સદીમાં કહેવાતું Pythagorean Theorem અને પાઈની ($\pi = 3.142$) સાચી કિમિત શોધ્યાં હતાં. રામચંદ્ર, રામાનુજન, વગેરે આધુનિક ગણિતકારોનો ફાળો પણ ગણિતશાસ્ત્રમાં અમુલ્ય હતો. છેલ્લા દશ વર્ષમાં આ સાચી વિગતો બહાર આવવા લાગી છે. અત્યાર સુધીની બધી વૈજ્ઞાનિક શોધોનો ઈતિહાસ યુરોપને મધ્યમાં (Eurocentric) રાખીને લખાણો હતો. યુરોપિયનો તેમની સંસ્કૃતિનું મૂળ યુરોપની રોમન અને ગ્રીક સંસ્કૃતિઓમાં જ ગણે છે. પરંતુ તે સંસ્કૃતિઓ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશની સનાતન સંસ્કૃતિમાંથી પુરાણ કાળમાં આવી હતી તેનો વિચાર કરવાની તેમને જરાય વેળાશ નથી.

યુરોપિયનો જ્યારે પહેલું જાણો ત્યારે તેને શોધ્યું કહેવાય. તે માન્યતા કોલંબ્સે અમેરિકા શોધ્યું તેમાં ચોખ્ખી હેખાય છે. કોલંબ્સ (પહેલા યુરોપિયન) ઈ.સ. ૧૪૮૨ માં અમેરિકા ગયા ત્યારે ત્રાણ કરોડથી વધારે

અસલી (Red Indians) લોકો પોતાના દેશમાં સુખીથી રહેતા હતા. શું તે માણસો ન હતા? જેથી તેમના દેશને યુરોપિયન માણસે શોધવો પડ્યો. જબરાની પાંચશેરી ભારે વાળી આ વાત છે. આપણે જબરા નહિ થઈએ ત્યાં સુધી આભ સાથે બાથ ભરવા જેવી સ્થિતિ રહેશે.

આદિ કાળમાં એક, બે અને ત્રણના આંકડા લખવા માટે તેટલી જ સંખ્યાની ઉભી અથવા આડી લીટીઓ કરવામાં આવતી હતી. હમણાં વીશભી સહીના મધ્ય સુધી જ્યારે આખા ભારતમાં અષાંક પજ્જતિમાં ઝૂપિયા આના પૈસા પાઈનું નાણાંકિય ચલાણ હતું ત્યાં સુધી તે આંકડાઓનો ઉપયોગ ગુજરાતમાં કરવામાં આવતો હતો. બે ઝૂપિયા નવ આના અને એક પૈસો ઝડપાંના આ રીતે ત્યારે ગુજરાતીમાં નાણાંનો હિસાબ કરવા માટે બધે લખવામાં આવતા હતા.

બે આડી લીટીઓ લેખણી ઉપાડ્યા વગર જલ્દી લખી શકાય તેમાંથી આમ ($= \geq 2$) અત્યારનો આપણો બેનો આંકડો આવ્યો હતો. ત્રણ અને ચાર માટેના આંકડા તેવી જ રીતે ($\equiv \equiv 3, + \times \times 4$) ઉતાવળથી લખાય તેને લીધે આવ્યા હતા. આ ફેરફારો દેવનાગિરી લિપિ અને આંકડાઓના નવીન ઘડતર વખતે આદિ વિદ્ધાનોએ કરેલા હતા. હવે આપણે બધા ઐતિહાસિક આંકડા એકી સાથે નીચે આપેલા જોઈએ.

સરનિ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	VIII	VIII
આંકડા	-	=	\equiv	+	+	4	?	?	?	?
નગરિ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૦
ગુજરાતી	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૦
અંગ્રેજી	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

આપણે જોયું છે કે નગરિ-ગુજરાતી આંકડાઓની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ હતી. આ આંકડા ગુજરાતના વેપારીઓ અરબી સમુદ્રને અડકતા દેશોમાં લઈ ગયા હતા. ત્યાંથી આરબ વેપારીઓ બહરેન, યેમન, મોરોકો થઈ સ્પેયનમાં લઈ ગયા હતા. સ્પેયનમાં ગયેલા આપણા

આંકડાઓને સૌકાઓ સુધી જિસ્તી ચર્ચવાળાઓએ વાપરવાની મનાઈ કરી હતી. ત્યારે યુરોપમાં જિસ્તી ધર્મ ફૂલીઝાલી રહ્યો હતો. રોમન આંકડા તેમના છે અને તે જવાપરવા જોઈએ તેવી પાદરીઓએ હઠ રાખી હતી. પરદેશી આંકડા વાપરવાથી ધર્મને હાની થાય તેવું તે માનતા હતા. ચૌદ્દી સહી પછીના કાબેલ વિદ્ધાનોએ ચર્ચવાળાઓની બેપરવા કરી આપણા આંકડાઓ અને દશાંશ પજ્જતિની મહત્તા જોઈ તેમને આખા યુરોપમાં વાપરવાની શરૂઆત કરી હતી. શું પાદરીઓને ખખર ન હતી કે જે રોમન આંકડા વાપરવાની તે જબરી હઠ લઈ બેઠા હતા તે પણ સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશમાંથી તેમને ભાષાઓ સાથે અતિ આદિ કાળમાં ભર્યા હતા? ઘણી સચોટ વૈજ્ઞાનિક હકીકતોમાં યુરોપિયનો જાણ્યે અજાણ્યે વખ્તોથી સત્યની અવગાણના કરી આપણને ઊઠાં ભણાવતા હતા અને આજે પણ તે ભણાવવાના પ્રયત્નો કરે છે.

યેમનથી મોરોક્કો ગયેલા દેવનાગિરી આંકડાઓમાં બે અને ત્રણના આંકડા (૩ ૩) સંસ્કૃતમાં લખાય છે તે જ પ્રમાણે આજે પણ બધા જ પુષ્ટિયમના આરબ દેશોમાં તેમની ભાષામાં લખાય છે. પરંતુ બહરેનથી અરેબિયા તરફ ગયેલા તે આંકડા લઈ જતાં કોઈ આરબ લહીયાએ નકલ કરવામાં ભૂલ કરી હતી તેમ વિદ્ધાનો જગ્યાવે છે. આરબી ભાષા જમણીથી ડાબી બાજુએ લખાય છે. જ્યારે આપણે ડાબીથી જમણી બાજુએ લખીએ છીએ. આ જમણા ડાબામાં અને ઉપર નીચાની ગુચ્છવણમાં તે નકલ કરનારાએ આપણા તે દેવનાગિરી આંકડા આરબીમાં આ (૩૩) પ્રમાણે લખ્યા હતા. હજુ પણ પૂર્વના બધા જ આરબ દેશોમાં બે અને ત્રણના દેવનાગિરી આંકડાઓ તે જૂની ભૂલવાળી રીતે જ તે દેશોની આરબી ભાષામાં લખાય છે.

સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશના અસલી આંકડા રોમન લોકોએ ઈ.સ. પૂર્વે મેળવ્યા હતા. પરંતુ તેઓ આપણી માફક તેમને આગળ વધારી શક્યા ન હતા. તે નિકાશ કરી ત્યાર પછી શૂન્યની શોધ ગુજરાતની હુદ્દથી રાજ્યાનના અજમેર શહેરની આજુખાજુના પ્રદેશમાં રહેતા

વિદ્જાનોએ કરી હતી. પ્રથમ શૂન્યની જગ્યાએ ખાલી જગ્યા રાખવામાં આવતી હતી. ત્યાર પછી શૂન્યનું મીંડું મુકવાની શરૂઆત થઈ હતી. અને છેવટે શૂન્યનો અને ટપકાનો ઉપયોગ કરી દ્વારા પદ્ધતિની શોધ ઈ.સ. ની પાંચમી કે છૃદી સહીમાં થઈ હશે તેમ વિદ્જાનો માને છે. ગુજરાતના સંખેડ ગામમાંથી મળેલા ત્રાંબાપત્ર ઉપર ઈ.સ. ૫૮૫ માં શૂન્ય લખાયેલું હતું. આ પહેલાં પણ શૂન્ય વપરાતું હતું. કોઈપણ નવી શોધને રોજબરોજની વપરાશમાં આવતાં ત્યારે સેકડો વર્ષો લાગતાં હતાં. નવાં શોધાયેલાં દેવનાગિરી આંકડા અને દ્વારા પદ્ધતિ વગર દુનિયાનું કોઈ પણ વિજ્ઞાન શોધાયું ન હોત. જો તમને આ કથનમાં શંકા હોય તો કહેવાતા રોમન આંકડાઓનો ઉપયોગ કરીને ફક્ત કોઈ એક સંખ્યાનું વર્ગમૂળ કાઢી જોવો. તે ગાણતરી કરી શકાશે જ નહિં.

શ્રી સવરસ સેબોઘ્ત (Severus Sebokht) યુફરેટીસ નદી ઉપર આવેલા કનેસરા ગામમાં બિસ્તી ધર્મના એક બીશાપ હતા. તેમણે તે વખતના ભારતના ખગોળશાસ્ત્ર અને ગણિતશાસ્ત્ર ઉપર તેમના દેશની ભાષામાં ઈ.સ. ૬૬૨ માં જે લખ્યું હતું તેનો અંગ્રેજ ભાષામાં તરજૂમો કેટલાંચ પુસ્તકોમાં આપ્યો છે તે હું નીચે જણાવું છું;

“I will omit all discussion of the science of the Indians,- of their subtle discoveries in astronomy, discoveries that are more ingenious than those of the Greeks and the Babylonians, and of their valuable methods of calculation which surpass description. I wish only to say that this computation is done by means of nine signs. If those who believe, because they speak Greek, that they have arrived at the limit of science, would read the Indian texts, they would be convinced, even if a little late in the day, that there are others who know something of value”

“હું ભારતીય વિજ્ઞાનના વાદવિવાદમાં ઉત્તર્ય વગર,- તેમની ખગોળશાસ્ત્રની ગૂઢ શોધો જે ગ્રીક અને બેબિલોનિયા કરતાં, ખાસ

કરીને તેમની ગણતરીની રીત, ગજબની બુદ્ધિશાળી છે, કે જેનું વર્ણન પણ ન થઈ શકે તેવી છે. મારે એટલું જ કહેવું છે કે તેમની ગણિતની રીતો ફૂક્ત નવ આંકડા ઉપરથી જ થાય છે. જો ગ્રીકભાષી વિદ્ધાનો એમ માનતા હોય કે તેઓ વિજ્ઞાનની શોધોની છેલ્લી પરાકાઝાએ પહોંચ્યા છે, તેમણે ભારતીય વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો વાંચવાં જોઈએ તેથી તેમને મોડે મોડે પણ પૂરતો ઘ્યાલ આવશે કે દુનિયામાં બીજા લોકો પણ કંઈક અગત્યનું અને મૂલ્યવાન વિજ્ઞાન જાણે છે”

ભિખારીના હથમાં જે રોટલો મૂકે તેને તે દાતા ગણે, ભલેને તે રોટલો બીજા કોઈ મોટા ઢાનવીરની કમાણીમાંથી અપાણો હોય. આવું જ જ્યારે વિલાયતીઓને આપણા આંકડા મળ્યા ત્યારે થયું હતું. આરબ લોકોએ આપણા દેવનાગિરી આંકડા વિલાયતીઓના હથમાં મુક્યા એટલે તે આંકડાઓને તેઓ અરેબિક નુમરલ્સ (Arabic Numerals) તરીકે ઓળખવા માંડ્યા હતા અને હજુ પણ તેઓ (ભિખારીઓ) તેમની તે જાણ્યે અજાણ્યે કરેલી ભૂલમાં જ તલિન છે. શ્રી ઈંજન મૂસાથી માંડી શ્રી અલ બરુની સુધીના બધા જ આરબ અને ફારસી વિજ્ઞાન લેખકો હંમેશાં ચોખ્યું જણાવતા હતા કે આ બધું વિજ્ઞાન હિંદ્થી આવ્યું છે. આજે પણ તે લોકો ગણિતશાસ્ત્રને તેમની આરબી ભાષામાં હિંદાસા એટલે કે “હિંદી ગણિત” નામથી જ ઓળખે છે.

આદ્ય વિદ્ધાનોએ ખીલવેલા ગણિતના આંકડા અને દશાંશ પદ્ધતિ અરબી સમુક્કને કંઠે આવેલા દેશોમાં ગુજરાતના વહાણવટાવાળા વેપારીઓ લઈ ગયા હતા. ત્યાંથી તે આંકડા અને દશાંશ પદ્ધતિ યુરોપના દેશોમાં અને છેવટે આખી દુનિયામાં ફેલાણાં હતાં.

દુનિયાના બધા જ ગણિતકારો અને ભાષાશાસ્ત્રીઓ હવે માને છે કે ગણિતના આંકડાઓની અને દશાંશ પદ્ધતિની શોધ ભારતમાં થઈ હતી. ભાષાશાસ્ત્રીઓ ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓની સરખામણી બતાવવા આંકડાઓના શબ્દોનો ઉલ્લેખ કાયમ કરે છે. કારણ કે

તેમાંના ઘણા શર્બદો તે ભાષાઓમાં સરખા છે. પરંતુ નવાઈની વાત તો એ છે કે જ્યાં તે આંકડા શોધાયા તે સરસ્વતીસિન્ધુ પ્રદેશને ઈન્ડો ચુરોપિયનોનું મૂળ સ્થાન ગણવા તેઓ તૈયાર નથી. આમ તેમના માનસમાં જબરો વિરોધાભાષ છે. તેમનું અંબળાયેલું ભેજું ઝારેય સીધું થશે નહિ તેમ આજે તો લાગે છે. પ્રલુ તેમને સદ્દ બુદ્ધિ આપે જેથી તેમના અંબળાયેલા મગજને સીધું કરવાની સમજગ તેમને પડે.

ભારતનું કમનસીબ હતું તેથી સ્વતંત્રા પછી જે (રાજકારણિયા અને ઉપરી અધિકારીઓ) સત્તાધારી હતા તેમાંના ઘણાઓ પણ્યિમની સંસ્કૃતિથી રંગાયેલા હતા. આપણી ગહન સંસ્કૃતિની અગત્યતામાં અને ભાષાઓની ઊંડાઈમાં તેઓ અજ્ઞાની હતા. તે અજ્ઞાનીઓથી સત્યનું અજ્ઞાનું ઝારે પણ જોઈ શકાણું નહિ. હીરાની કિમત ફક્ત જવેરી જ કરે તેથી તે અજ્ઞાનીઓ ભારતની સંસ્કૃતિ અને ભાષાઓની કિમત કરી શક્યા નહિ. મદોલાઈટવાળાઓનો હેતું ભારતની સંસ્કૃતિને નાશ કરવાનો હતો તે આમ પરોક્ષ રીતે તે સફળ થતા હોય તેમ લાગે છે. આજે પણ આપણે જાગ્યા હોય તેમ લાગતું નથી. દેશનું સુકાન જાણ્યે અજાણ્યે પરોક્ષ રીતે અજ્ઞાની પરદેશીઓના હાથમાં મૂક્યું છે.

આ પુસ્તકમાં જણાવેલી હકીકતો ઉપરથી ઘ્યાલ આવે છે કે આપણે ભારતીયોએ અને ખાસ કરીને ગુજરાતીઓએ આજ સુધી દુનિયાને જે ગાંગિત, ભાષા અને સંસ્કૃતિ આપ્યાં હતાં તે બાબતમાં, કદાચ આગળ જણાવેલાં કારણોથી, મૌન પાળીને બેઠા છીએ. દુનિયાના કોઈ લોકો અને કોઈ દેશ આપણાને ગણકારતાં નથી. આપણાને તેઓ ભાજીમૂળા જેવા જ ગાણે છે (we have been marginalised). રાષ્ટ્રસંઘમાં (UN) ફક્ત ૬ કરોડની વસ્તીવાળા બિટનને (UK) શરૂથી Security Council માં કાયમી બેઠક આપી હતી પણ ૧૦૬ કરોડની વસ્તીવાળા ભારતને છેલ્લા સાઠ વર્ષથી ખોળો પાથરીને કરગરવા છતાંએ તે બેઠક આપવાની વાતને કોઈ કાને લેતું નથી. તેનું એક કારણ દુનિયાને આપેલો ભવ્ય ફાળો તેમની સમક્ષા સચોટ રીતે રજૂ

કરતા નથી તે હોય શકે. ગુજરાતીમાં કહેવત છે કે “જે બોલે તેનાં બોર વેચાય” તેથી આપણે બોલવાની જરૂર છે. એટલું જ નહિં પણ ખરેખર તો આપણે ધાપરે ચડીને સિંહની માફક ગર્જના કરવાની જરૂર છે.

સિંહગર્જના કરવાથી કંઈ વર્તમાન અને ભવિષ્ય ઊજળું થશે નહિં પણ આપણને તે ક્રિયાથી ભવિષ્ય ઊજળું કરવા માટે જરૂરી ઉત્સાહ અને પ્રેરણા મળશે. સારી પ્રગતિ કરવા માટે બળ અને બુદ્ધિની જરૂર હોય છે જે ઉત્સાહ અને પ્રેરણામાંથી ચોક્સ સર્જાશે તેવી મારી દ્વારા માન્યતા છે. બળ, બુદ્ધિ અને સખત મહેનતથી જ આપણે આપણો અમૂલ્ય વારસો સાચવી શકીશું અને તેને ઉમંગથી આગળ ધ્વાચી શકીશું. આપણા ભવિષ્યની ઊજળી પ્રગતિ માટે (બળ અને બુદ્ધિનો પૂરતો ઉપયોગ કર્યા સિવાય) બીજો કોઈ સરળ રસ્તો મને દેખાતો નથી.

બળ અને બુદ્ધિના ઉપયોગનો અદ્ભૂત અને ઉત્તમ દ્યાખલો અત્યારની અમેરિકન સંસ્કૃતિમાં જોવા મળે છે. વિશ્વમાં તેમણે સંપૂર્ણ વર્ચ્યસ્વ આ બે પરિબળોથી પ્રાપ્ત કર્યું છે. આપણા પૂર્વજોની માફક ભેદભાવ વગર માનવ જાતિની ઉન્નતિ માટે તેમની તે પરિસ્થિતિનો ઉપયોગ કરે તેમ આપણે ઈચ્છા રાખીએ છીએ. તેઓ અત્યારે જે સનસનાટી દુનિયામાં ફેલાવે છે તે પાચાની સમજણ વગર લાંબી ચાલશે નહિં. માનવ સંસ્કૃતિઓનો ઈતિહાસ ચોખ્ખા અને મોટા અક્ષરોએ લખાણો છે. તે ઈતિહાસ બતાવે છે કે પુરાણી સનાતન સંસ્કૃતિ સિવાય બધી જ પુરાણી અને કેટલીક આધુનિક સંસ્કૃતિઓ પાચાની સમજણ વગર અલોપ થઈ હતી. પુરાણી સનાતન સંસ્કૃતિમાં પાચાની ગાઢ સમજણ અને કંઈક અજાણ્યાં મજબૂત પરિબળો ઊંડે ઊંડે તેના સર્જનમાં ગોઠવાયેલાં હતાં જેથી સાત હજારથી વધારે વર્ષથી તેની જ્યોતિ આખા વિશ્વના લોકોને માનવતાનો ઝળહળતો પ્રકાશ આપી રહી છે.

આ પુસ્તકમાં કેટલીક પ્રચલિત કહેવાતી હકીકતોની પાછળ છુપાયેલું સત્ય ઊધાડું પાડયું છે તેનો મને સંતોષ છે. સત્યમેવ જ્યતે..

પરિશિષ્ટ-૧

નપુત્રા રાજાની વાર્તા

શ્રી જેફરી સેમ્પસન જે બાયટન વીધાપીઠમાં પ્રોફેસર છે તેમણે નીચેની વાર્તા તેમની ઈન્ટરનેટ જગ્યામાં નવી ઘડેલી ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષામાં રોમન બારાખડીમાં આપી હતી તે મારા જોવામાં આવી હતી. તે બીજી જગ્યાઓએ પણ છે. તે લખાણનો અસ્થાસ કરતાં તે ઉચ્ચારમાં ગુજરાતી જેવું જ લાગ્યું હતું. તેનો અંગેજી તરજુમો જોવાથી ગુજરાતી અને ઈન્ડોયુરોપિયનની એકતા મને સમજાણી હતી.

નીચે પહેલી લીટીમાં તે વાર્તાને અંગેજીમાં આપી છે. બીજી અને ત્રીજી લીટીઓમાં ઈન્ડોયુરોપિયનમાં અને ગુજરાતીમાં પણ રોમન લિપિમાં આપી છે. છેલ્લી ચોથી લીટીમાં તેને ગુજરાતી ભાષા અને ગુજરાતી લિપિમાં આપી છે. તે ગુજરાતીમાં અને ઘડેલી ઈન્ડોયુરોપિયનમાં ગજબની સરખી ઉચ્ચાર અને અર્થમાં છે. આવી એકતા બીજી કોઈ ભાષામાં છે? ફક્ત ટાંગી અવૈજ્ઞાનિક માણ તે એકતા જોઈ શકશે નહિં.

E=English, IE=Indo-European, G=Gujarati in Roman alphabet, GG= Colloquial Gujarati in Gujarati alphabet

E- Once there was a king. He was childless. The king wanted a son.

IE- To réecs éhest. So nputlos éhest. So réecs suhnum éwelt.

G- Te recsek heto. Se nputro heto. Se recsek sute echeto.

GG- તે રક્ષક હતો. જે નપુત્રો હતો. જે રક્ષક સુત ઈથતો.

E- He asked his priest: “May a son be born to me!”

IE- Só tóso cceutérm prcscet: “Súhnus moi jnhyotaam!”

G- Se tena ctuteerne pucset: “Sute moi janhme!”

GG- જે તેના સ્તુતિરને પુછેતઃ સુત મો જન્મે!

E- The priest said to the king: “Pray to god Varuna.”

IE- So cceutéer tom réejm éweuqet: “Ihgéswo deiwóm Wérunom.”

G- Se ctuteer tena rejane weuqt: “riswo deiw Wérune.”

GG- જે સ્તુતિર તેના રાજાને વક્તા: રિજ્યો દેવ વરૂણ.

E- The king approached the god Varuna to pray now to the god.

IE- So réecs deiwóm Wérunom húpo-sesore nu dewóm ihgeto.

G- Se recsek deiw Wérune hubho-sesode ne deiw riswyo.

GG- જે રક્ષક દેવ વરૂણ (સામે) ઊભો-સજોડે ને દેવ રિજ્યો.

E- “Hear me, farther Varuna!”

IE- “Cluttí moi, phter Wérune!”

G- “Cuntti moi, pita Wérune!”

GG- “સુનતી મો પિતા વરૂણ!”

E- The god Varuna came down from heaven.

IE- Deiwós Wérunos kmta diwós égweht.

G- Deiw Wérune karmat deiw ghrethi.

GG- દેવ વરૂણ કર્મત દેવ ઘરેથી.

E- “What do you want?” “I want a son.”

IE- “Qíd welsi?” “Wélmí súhnum.”

G- “Qem welan?” “Welan sute.”

GG- “કેમ વલણા?” “વલણ સુત.”

E- “Let this be so”, said the bright god Varuna.

IE- “Tód héstu”, wéuqet loukós deiwos Wérunos.

G- “Ted hestu”, weuqt loukik deiw Wérune.

GG- “તદ હસ્તુ”, વક્તા લૌકિક દેવ વરૂણ.

E- The king’s lady bore a son.

IE- Reejos pótnih súhnum gegonhe.

G- Rejani patnie sute genyo.

GG- રાજાની પત્નિએ સુત જણ્યો.

પરિશિષ્ટ - ૨

ઇન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં શબ્દમૂળો જે ગુજરાતીમાંથી આવ્યાં છે
તેમની યાદી

ગ્રીજા અને ચોથા પ્રકરણોમાં જે ઇન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં શબ્દમૂળો આપણે આજે પણ તળપદી ગુજરાતી ભાષામાં સામાન્ય શબ્દો તરીકે વાપરીએ છીએ તેમની સારી એવી ચર્ચા કરી હતી. તે શબ્દમૂળોની વિગતવાર યાદી પણ ચોથા પ્રકરણમાં આપી હતી.

આ પરિશિષ્ટમાં બાકીનાં શબ્દમૂળો જે ગુજરાતી ભાષામાંથી આવ્યાં હતાં તે નીચેની લાંબી યાદીમાં આપ્યાં છે. ઇન્ડોયુરોપિયન ભાષાના ઘડેલાં શબ્દમૂળો જાડા અક્ષરોમાં અને તેમનો અંગ્રેજી અર્થ સાધારણ અક્ષરોમાં The AHD of IE Roots by Calvert Watkins ના પુસ્તકમાંથી નકલ કરીને આપવામાં આવ્યાં છે. ત્યાર પછી કૌસમાં તેમનો ગુજરાતી અર્થ આપ્યો છે. તે શબ્દમૂળોને જાડા અક્ષરથી ગુજરાતી શબ્દોમાં બતાવવામાં આવ્યાં છે. વળી કોઈક વાર વધું ચોખવટ માટે બીજા કેટલાક અંગ્રેજી અને ગુજરાતી શબ્દોથી સમજાવવામાં આવ્યાં છે. અહીં આપેલાં કેટલાંક શબ્દમૂળો વિષે હજુ વધારે ઊંડું સંશોધન થઈ રહ્યું છે.

Ag-1 = to lead, to drive (આગળ થવું, આગેવાન)

Ages = guilt (અગમ, ગુનો, આચ=ache)

Agh-1 = to be afraid, depressed (ઘભરાવું, ઘભરાટ)

Agro = field, root- Ag=to drive cattle (વગડો)

Ai-1 = to allot, give (આપવું, દેવું)

Aik-1 = to be master of (માલિક, mal-aik)

Ais = to wish (ઇચ્છાવું, ઇચ્છા, આશા)

Akwa = water, ait (વારી, બેટ)

Al-1 = beyond (ઓલીપાર)

Al-2 = wander (લટાર)

Al-4 = to grind, mill (લોટ, લોટ કરવો)

Albho = white, ghostlike (આભાશ)

- Alu** = in words related to sorcery (અલોપ, અલુપ થવું)
- Ambhi** = around (ઉભી, અહીજ ઉભી છે, old high Ger:Umbi)
- Andh** = bloom (કુલ, ફ્લમાંથી ગંધ આવે છે)
- Angelos** = messenger (આંગડિયો)
- Angh** = tight (તંગ, પતંગ)
- Angwhi** = snake, eel (અંગ વહી -body flowing)
- Ano** = ring (કાણુ =kanu=round hole)
- Apero** = shore (આરો, અવારો, કિનારો)
- Apo** = away (અપાર, પેલી પાર જાવ, પરે જાવ)
- Ar** = to fit together, art (રચવુ, રચના=Art, રીત, રાગ રસ લેવો)
- Arg** = to shine, white (અજવાળુ)
- Arkhein** = to begin, rule, command (આરંભવુ)
- As** = to burn, glow (આજ, આજ લાજી, આજીઓ)
- Atal** = family, race (અટક-family surname)
- Au-2** = off, away (આધે, આધા રહો)
- Au-3** = to weave, garment (ઓતરવું, વણવું)
- Au-4** = to percieve (ઓળખવું)
- Aug-2** = to shine (ઉજળવું, ઉજાણુ)
- Aukw** = cooking pot (ઓલ્લુ, Latin: aulla, olla)
- Aulo** = hole, cavity (પોલ, પોલો, પોલાણ)
- Aus-1** = shine (ઉજળુ, સુરજ ઉજયો, ausos= ઉષા, east, orient)
- Awo** = strange male (બાવો)
- Band** = a drop (બિંદુ, પાણીનું બિંદુ)
- Bat** = yawning (બગાસુ)
- Beu** = to swell (ભોલ, જાડો ભોલ છે)
- Bha-1** = to shine (ભભકો, ભભકવું)
- Bha-2** = to speak (ભાષવું, ભાષા)
- Bhaghu, Bheug** = shoulder, arm (બગાલ, બાહુ)
- Bhardha** = beard (ભરધા, ભારથી, ભરથાર=the bearded one=husband)
- Bhars-1** = bristle (બરસડ બારીક)
- Bhars-2** = barley (બાજર, Ger: bariz)
- Bhasko** = bundle, band (ભારો)
- Bhau** = to strike (ભાલો ભોંકયો)
- Bhe** = warm (ભાડો)
- Bhegw** = to run away (ભાગી જવું, ભય)
- Bhei** = a bee (ભમરી)
- Bheie** = to strike (ભીડવું, ભીડ, પેલો માણસ ભીડમાં છે)

Bheigw = to shine (ભગવું)

Bhel-1 = to shine, to burn (ભભકવું, બળવું)

Bhel-2 = to swell (કુલવું old Eng. Bolla=pot=હોલ્લા, બિલ્લુ, બુલુ)

Bhel-3 = to thrieve, bloom (ફાલવું, ફાલ)

Bhel-4 = to cry out, old Eng-bealcan (ભહવું, બોલવું, બોલ, બોલકન)

Bheld = to strike, knock (ભાલો મારવો, OE. Bolt=heavy arrow)

Bhelg = A plank, beam (ભાલ, -પાટડો)

Bhelgh = to swell (કુલવું, કુલગો, ફોલધો)

Bhengh = thick, fat (બંગળી)

Bher-3 = bright, brown (ભુરો રંગ Bhebhru, the brown animal-bear)

Bher-4 = to bake (ભરથું કરવું, લડકો)

Bherdh = to cut (ભરડવું, દાળ Bherdh=ભરડ)

Bhereg = to shine (ભગવું, ભભકવું)

Bherek = to shine, glitter (ભરખવું, વરખ)

Bherg = to make noise (ભસવું, ભોરંગ, Ger: berkan=bark)

Bhergh = to hide, protect (ભરવું, -દાટવું)

Bhers = quick, hurry (ભરક, ભડકથી કામ કરો)

Bheudh = to be aware (બુધ, શુધબુધ)

Bheug-2 = to enjoy (ખોગવવું)

Bhlad = to worship (ભલુ કરવું, ભગવાન ભલુ કરો)

Bhlag = to strike (ફટકો, ફટકવું)

Bhleu = to swell, overflow (ઉભરાવું)

Bhoso = naked (female genitals, ભોસ)

Bhrag = to smell (ફોરવું, ફોરમ)

Bhragh-men = priest, ritual form (ભલો માણ, in Sk. Brahman)

Bhrater = brother (ભાત્ર)

Bhreg = to break, old Eng-brecan (ભાગવું)

Bhrekw = to cram togather (ભરવું)

Bhreu = to cut, break up, brittle (ભરડવું, બરડ)

Bhreue = to boil (ઉભરાવું, ઉભરો)

Bhru = eyebrow (ભમર, ભવુ)

Bhrug = to enjoy (ખોગવવું)

Bhudh = bottom, base (ભૂધર)

Bursa = skin, hide, purse (બરસો, બટવો)

Busk = a bush (ગુઞ્છ, ગુઞ્છો, ગીય)

Carcer = prison (Carcer=કારાગર)

Cura = care (ખેર, ખેર કરવી, ખેરાત)

Da = to devide (દાળ કરવી, દામુ, દાઈ)

Dail = to devide, deal (દલાલ, દલાલી કરવી)

Dakru = tear (બાક્રેરુ)

Dap = to apportion, condemn (દાપ, દાપ રાખવો)

Dek-1 = to take, except (દક્ષ, દક્ષિણા, દ્વિક્ષા)

Dek-2 = fringe, tail (તાગ, તાગડો, પૂછ doklo=ચોટલો)

Deks = Right (south, દક્ષિણ)

Del-1 = long:-from dlon-gho (લાંબુ)

Del-2 = to recount, count (દલીલ કરવી)

Deme = to constrain (દમન)

Dens-1 = to use mental force (ધોન રાખ, ધ્યાન)

Dens-2 = dense, thick (ધન, ગહન)

Deph = to stamp (ધખ્યો મારવો, ધખ્યો)

Der-1 = to run (દરેડ મારવી, દરેડો કરવો, દોડ, દાદર)

Der-2 = to split (ચિરવુ, તરડ, de-dru=ચેધુ=tetter, દરજ)

Derbh = to compress (દ્વાબવું, દુદ્વાબવું)

Dere = to work (દરગુજર કરવી)

Dergh = to grasp (ધારણ કરવુ, કણો ચક્ક ધારણ કર્યુ)

Derk = to see (દેખ, દરશન, ડરકણ)

Des = enemy (દસમન, દુશમન)

Deu-1 = to lack, be wanting (દુદ્વાબ, ઊણાપ છે)

Deu-2 = to show favour (ઉપરાણુ કરે છે)

Dhabh = to fit together (ધાબવું, ધાબુ, ધાર્ગો *dhabhro=fabric=ધાબળો)

Dhal = to bloom (ફ્લાલવું)

Dhe-2 = to vanish (ધબ, એ ક્યાંય ધબ થઈ ગયો) see Dhe-III

Dhel = a hollow (ઢોલ-ભાલી ઢોલ)

Dhen-1 = to run, flow (ધપવું, ધણ, ગાયોનુ ધણ)

Dheu-2 = to flow (ધોધવું, ધોધ)

Dheu-3 = to die (ધ્વન, નિધન)

Dheubh = wedge (ઢેલ્બ, ઠેસ, હુચો)

Dhghem = earth (ધરામા, ધરતિમા)

Dhigw = to stick, fix (થીગઢુ મારવું, ધોગવું)

Dhragh = to draw, drag (ધરઘડવું, છોકરા ઢોરને ધરઘડ, ધરાઘડો)

Dhreg = to draw, glide (પાણી ઢેચવુ, શુ પાણી ઢેચે છે, ધરપાવુ)

Dhregh = to run (ઢોર ધરઘડાવ જે, ધરઘડાવવું)

Dhreibh = to drive, snow (ધરભડવું, ધરભડ ધરભડ ઘોડો દોડો)

Dhreu = to drip, to flow (ડ્પકો પડવો, ધાર, ધાર મારવી)

Dhreugh = to deceive (ધૂતવું, ધૂતારો, ઠગવું, ઠગારો)

Dhwer = door (ધ્વાર)

Dlegh = to engage oneself (વળગવું, વળજ્યો રહેજે)

Dlk = sweet (ગાળયુ)

Drem = to sleep (ઘોરમવું)

Dreug = dry, drought (દરેડવું, દુકાળ)

Dus = bad (દુશ, દુષ)

Dwei = to fear (ધ્વધા)

Dwo = two (દ્વ, દ્વજન, દો, બે)

Dyeu = to shine (દીપ, દેવ, દવ, દિવસ, દેવતા, દિવો કરો)

Ed = to eat (એઠવાડો, એઠુ કરો)

Eg = lack -Latin-egere=be in want (જરૂર)

Eghs = out (આધે, આધે જાવ)

Egwh = to drink (ગાળવું, પાણી ગાળવું)

Eis-1 = in words denoting passion (ઈચ્છા, ઈચ્છાવું)

Ekwo = horse (અશ્વ, Hekwon=હક્કવુ)

El-2 = red, brown (લાલ, લાલી)

Ele = to go (અલોપ થવુ)

Elkes = wound, ulcer (અળાઈ)

Engw = groin, internal organ (અંગ)

Epi = near, at, against (પાસે, પર, પણે, પીછે)

Ere-2 = to separate (રીત કરવી, ભેણાયેલાની રીત કરો)

Ere-3 = to separate, adjoin (રદ કરવું, હદ)

Eredh = high -Latin-ardus (અધ્યર)

Ergh = to mount, track made by wheel (ઘેડ, પાડેલી ઘેડમાં ચલાવવું)

Erkwh = to radiate, beam (કિરણ, રૂગવેદ)

Ers-1 = to be in motion (રસા-કસી, to and fro)

Es = to be (અસ્ત, અસ્તિ, હાયાતી)

Es = to sit (આસન, બેસવુ)

Es-en = harvest, fall (વાઢણ, વાઢણી)

Esor = woman (જોરુ, જરૂર જમીન ને જોરુ એ ત્રણે કજીઆના છોરુ)

(E)su = good (સારુ, સુન્દર, સુભ, સુકાળ)

Eti = above, beyond (ત્યાં, ઈતિ)

Eu = to dress (ઉધલવું)

Eue- = to leave, abandon, give out (વહ્યો ગયો, વણોડી ગયો, વહેચવું)

Euedhr = udder (ઉદર)

Euk = to become accustomed (ઉકેલવું)

Gagina = against (જજુમવું)

Gal-1 = bald, naked (ગાલ)

Gal-2, Gar = to shout (ગણું કાઢવું)

Gar = to call, cry (કરગારવું, Ger: karag=sorrowful)

Ge = earth (જમીના)

Geie = to sing (ગાવું, પેલો માણસ ગાઈ છે)

Gel-1 = bright (જલત)

Gel-2 = to form into a ball (જામવું, થીજવું)

Gembh = tooth, nail, peg (ગંભ, ગુબી)

Genu-1 = knee (ધૂટણા)

Genu-2 = jawbone Skt hanu=jaw (જડુ, હનુ-માન)

Geph = jaw, mouth (જડબુ)

Gerbh = to scratch, crawl(ધૂટવું, ધૂટણા, છોકરું ધૂટણે ચાલે છે)

Gerere = to carry on (જરી રાખો)

Gere-2 = to cry hoarsely, crow, crane (ગરજવું, કાગા, બગા)

Geue = to hasten (ગુજરવું)

G(e)ulo = a glowing coal (અંગારો, કોયલો)

Geus = To taste, choose (ધસવું, સોની ધસીને તપાસે)

Ghai = to yawn, gape (બધાસું ખાવય, ખાઈ, ખીણ, અખાત, ઘેડ)

Gh(a)id-o = a goat (ઘેટું, misidentification with sheep)

Ghaiso = to spear (ધોસો, ભાલો)

Ghalgh = branch, rod, gallows (ઘાલ, ભાલો)

Ghazdh-o = rod, staff, measuring rod (ઘજ, ગજ)

Ghe = to release (જાવ, જાવા દે)

Ghebhel = head (Gk: kephale=head, Guj: kepale=forehead=કપાળ)

Ghei-1 = to propel, prick (ગોદો મારવો)

Ghei-2 = winter (L: heims, Guj: heim, હેમ, હેમંત)

Gheis = emotion of fear or amazement (ધભરાવું, ભુત)

Ghel-1 = to call (ગણું કાઢવું)

Ghel-2 = to shine (ઉજળું, સુરજ ઉજયો, old Eng=gealu)

Ghel-3 = to cut (ધાયલ કરવો, ધોધો-castrated bull)

Gheled = hail, hard lump (ગાંગડો)

Ghend = to seize (ઝુટવું)

Ghengh = to go (જાને, ધરમાં જાને)

Gher-2 = to call out (ધરકવું, જિરો=speech)

Gh(e)r-3 = to shine, gray (ઘેરું, ધરુને ઘેરું થાય)

Gher-4 = to scrape (ધસ, વાસણ ધસ)

Gher-5 = to like, want (ધેલા બનવું, ધેલછા, ધેરણ=yearn)

Ghers = to bristle (ધેર, ધેર કરવી, જુલણાની ધેર કરવી)

Gheu = to yawn, gape (બધાસુ આવું)

Gheu(e) = to call, invoke (ધાવું, ગાવું, ભગવાનના ગુણ ધાવ)

Ghosti = guest, host, stranger (ઘોઠી, ઘોઠીઓ)

Ghow-e = to honour, worship (ગવાઈ, તારુ નામ ખૂણો ખૂણો ગવાઈ છે)

Ghre = to grow (ઉધારવું, ઉગાડવું, ઉષગરવું)

Ghrehb-1 = to seize (ગ્રહણ કરવું, Skt: ગ્રભન્તી)

Ghrei = to rub (ધસવું, ધસાઈ)

Ghrem = angry (કેમ Ghrem=ધરમ થાઈ છે)

Ghreu = to rub, grind (ધાવું, ખળામાં ધાવું)

Ghwer = wild beast (ગમાર, ગવાર)

Gras = fodder, grass (ધાસ)

Grat, Karat = to scratch (ખરપવું, ખોતરવું)

Greut = to compress, push, crowd (ગુથવું, જુથ, ગુચ્છવું ગુચ્છળુ)

Gwabh = to dip, sink (અભોગવું, અલોગવું, આબ)

Gweie-2 = to press down, conquer (જ્ય થવો, વિજ્ય, જિતવું)

Gwel = to fly, a wing, volley (ઝીલવું, ઝાલ)

Gwelbh = womb (ગર્ભ, ગર્ભસય)

Gwele-1 = to pierce, reach, throw (ધાલવું)

Gwele-2 = acorn, gland (ઠોળિયો, ઠોળ, ગોળી, ગોળો)

Gwere-2 = heavy, millstone (ગિરણી, શુરુ, ભારે)

Gwere-3 = to favour (ગરજ, ગરજ રાખવી)

Gwere-4 = to swallow, throat (ગળવું, ગળુ)

Gwet-1 = resin (ગુદ, ગુદર)

Gwet-2 = to say, speak (ગાથા કરવી, કથા, કથન=old Eng: kwithan)

Gwet-3 = intestine (ધાત, બુલુ, Eng: bowel)

Gwhedh = to ask, pray (વંદવું, વંદન, Ger: bidam, વધાવવું)

Gwher = warm (ગરમ)

Gwhre = to smell, breathe (ધંધ, શ્વાસ ધુધાય છે)

Gwhren = to think (ગેહરુ, deep thinking)

Gwo = to feed (ગારોબવું, ગોબર)

Gwres = thick, fat (ધેસ, ધાટ)

Gyeu = to chew (ચાવવું, Ger: *kewwan= ચબ્બણ)

Hlaupan = to leap (હલોપન, હડફેટ)

Hule = timber, forest (હોળી) Hylozoism=burning to show life & matter as same

- (i)ko- = secondary suffix (ચસ, ચસકો; ભાવ, ભાવિકો; રસ, રસિકો)

Kad = to fall (ખંડન કરવું, ખંડન, અખંડ)

Kadh = to shelter, to cover (Ger: hodjan, Eng: hood, કોડ, સુથારની કોડ)

Kagh = to catch, (Kagh=crow-the one who catches)

Kaghlo = pebble (કંકરો)

Kai = heat (લાય)

Kaiko = one-eyed (કાશકો, કાણ્ણો)

Kaito = uncultivated land (કોઈટા)

Kak = to enable, help (કાખમાં લેવું, શક્તિ, સહાય, તાકાત)

Kal-1 = cup (કુલ્દુ)

Kal-2 = beautiful (કળાવાળું, કળા)

Kamp = to bend (કમાન કરવું)

Kan = to sing (ગાન)

Kand = to shine (ચંદર, ચાંદ, ચાંદની કરવી)

Kap = to grasp (પકડ)

Kapro = he goat, buck (બકરો)

Kaput = head (ખોપરી, છાપરી)

Kar-1 = hard (ખરુ, ખરુથવું, કંદણ)

Kar-2 = to praise loudly (કરગારવું)

Kars = to card (ખરપવું, ખરપડો, ખરો, તું ખરો થજે)

Kas = Gray (કાજળી)

Kau = to hew, strike (કુહાડી, કાપવું, ખોપવું)

Kau = to burn (ખાખ, ખાખ કરી નાખીશ)

Keg = hook, tooth, comb (ખંજર, કંગન)

Kekw = to excrete (ખરખરો કરવો)

Kel-1 = to strike, hilt, break (ખલવું, ખાંપવું, ખાપ, ખટકવું)

Kel-3 = to drive, set in swift motion (ખલખલ વહેવું, ખીલવું)

Kel-4 = to be prominent, hill (ઘ્યાત, શિખર, ખલેલું)

Kel-5 = to prick (ખણવું, ખોલવું)

Kel-6 = to deceive (ખલ, ખલનાયક)

Kelb, Ketk = to hep, help (ખટક કરાવવી, ખટક, ખપ)

Kele-1 = warm (કાળ, જાળ)

Kele-2 = to shout (કલકલાટ કરવો)

Kelp = to hold, grasp (જળપવું, જળપીને લઈ જવું)

Kem-1 = hornless (કમોડી)

Kemb = to bend, hump (ખુંધ)

Ken-1 = to set oneself in motion, arise, make an effort (ખંતથી કામ કરવું)

Ken-2 = fresh, new, young (કુશુ, કુસુમ, કુપળ)

Ken-3 = empty (ખાલી, ખાધ, ખાણ પડી)

Ken-4 = neck, nook (ખાંધ, કન્ધો, ખુણો)

K(e)neko = yellow, golden (કનક=gold, કનકો)

Kenk-1 = to gird, bind (કંદોરો)

Kenk-2 = to suffer from hunger or thirst (ખાનત)

Kenk-3 = heel, bend of knee (કોણી-bend of arm)

Kens = to speak solemnly (કેણું)

Kent = to prick, jab (ચુંટ, ચુંટવું)

Ker-2 = loud noise or birds (કરકરાટ કરવો, કળકળાટ)

Ker-3 = to grow (કરવું, ખરી પાક)

Ker-4 = heat, fire (કયારી, ચારી)

Kerd-1 = heart (હદ્ય)

Kerd-2 = craft (કરડો-સોનાનુ એક જાતનુ ઓજાર, કરણી)

Kerdh = row (મારો કંધો છે, It is my street)

Kere-1 = to mix (ખરડવું, બધું ખરડી નાખ્યું)

Kerp = to gather, pluck, harvest (કાપવું, કાપણી)

Kers-1 = black (કણી, કાળો)

Kers-2 = to run (ખરસવું, ખસવું, ખસેડવું)

Kes-2 = to cut (ખસી કરવી, કસાઈ, નસ્તર, અસ્ત્રો)

Keue = to swell, hole, heap (ખુલવું, ખમણા, કુવો, ખુબો)

Kewero = shower, north wind (કવેરો, કવેળો વરસાદ)

Kigh = fast, violent (ખીજ, ખીજાવું)

Kla = to spread out flat, lay on (લાદવું, લાદી કરી, ખળવું, ખળુ)

Klau = hook, peg (ખીલો, પાડો ખીલે બાંધ્યો)

Kleg = to cry (કાગારોળ કરવી)

Klei = to lean, cover (ખેલાઈ જાનું, ખોઈ)

Kleng = to bend, turn (છલંગ મારવી, હલકુ)

Klep = to steal (છલપ મારવી)

Kleue = to clean, to wash (કલેદ્યંતી આપો-Geeta, ખંગાળવું)

Kneigwh = to lean on (ઢળવું, આંખો ઢાળી દીધી)

Kneu = nut, newel (ખજૂર, ખુભ્ય)

Kob = to suit, fit (કાબેલ, ખપવું, ખપ, ખુસી, ખુસ થાવ)

***Kogh** = strap from yoke (Kogh= કોહ, strap of blouse) see Kaghs

Koksa = body (કાયા, ઓળિયુ, ઓખુ)

Kolemo = grass, reed (કલમ-pen made from grass blade)

Kom = beside, near, with (મારી કન હતુ, કોમ, કુણકન=cooncan, conquian)

Konk = to hang, delay (ખણકાવું, ઓટવાવું, ખણક)

Konkho = shellfish (કંખલુ, કંખો=blouse)

Kormo = pain, harm (કારમી, કારમી સ્થિતિ છે)

Koro = war (Eng: quarrel) (કુરૂ-ક્ષેત્ર, war-field)

Kost = bone, rib, skeleton (અસ્તી, જુપળ, ખોખુ)

Kous = to hear (ખુસ, ખુસામત-to hear good things about oneself)

Krei = to sieve (આરવું, ઝરાઈ, આરી, આરો)

Krem = wild garlic, onion (કંદમૂળ, કંદ)

Kreme = to be suspended (અકર્મ, આશ્રમ)

Kret-1 = to shake (ખરખડાવવું)

Kret-2 = to beat (ખંખેરવું, લાવ થોડો ખેરવું)

Ksero = dry (કોરો, કોરુ, કાગળ કોરો છે)

Kwat = to ferment (કાથો, કાથો કરવો)

Kwei-1 = to pay, pain (કર, કર આપવો, કળવું, કળણ)

Kweie-1 = to value, *kwima (કુમત, ખવાઈ કરવી)

Kweie-2 = to rest, while (કળ, કળ કરવી, કયારે)

Kweit = white (શૈત)

Kwelp = to arch (વળાપ, વળવું, વળાટ)

Kwen = holy, sacrifice (હવન, હવન કરવો)

Kwent(h) = to suffer (કષ્ટી, આ ગામમાં કાહટી પડી)

Kwer = to make (કરવું)

Kwes = to pant, wheeze (શ્વાસ લેવો)

Kwetwer = four (ચતુરવર, ચાર)

Kwezd = a part, piece, patch (કુચડો, કુચડો, બુઝડો)

Kwo = who, whom (કોણા, કોને, કોનું)

Kwrep = body, form, appearance (સ્વરૂપ, રામ મનુષ્ય સ્વરૂપે જનમ્યા)

Lab = lapping, smacking the lips (લબલબ કરવું)

Lap = to light, burn (લીપટાવવું, દીવો લીપટાવો)

Las = to be eager, wantom or unruly (લજ્જાવું, લાજ વગરનો છે)

Lau = gain, profit (લાભ, લોભ)

Le-2 = to let go, slaken (લટવા દો, લટકાવવું)

Leg-1 = to collect (લાગવગ, લેવું, લગાવવું)

Leg-2 = to dribble (લાળ, લાળ પાડવી)

Legwh = light in weight (લગાર, એનુ વજન લગારજ છે)

Leig-1 = to bind (લગાડવું)

Leig-2 = poor, little (લગાર)

Leig-3 = to leap, tremble, wedlock (લપડવું, લથડવું, લગન, લાગવું)

Leikw = to leave, loan (લઈ જવું, લેણુ)

Leis-1 = track, furrow (લીસો, લીસોટો, લીટી)

Leis-2 = small, least, less (લેશ, લેશાવિધા)

Leit-1 = to detest (લોથવું, નાકમાંથી આવતા લેટ, જ જ લેટ)

Leizd = border, band (લીજોટો, લેઝો, લિઝોટો)

Lem = to break in pieces, broken (લગાડવું, લંગઢું કરવું લંગઢું)

Lendh-1 = loin (લંગોટ, લંગોટી)

Lent-o- = flexible (લટવું, લટણા)

Lep-1 = to peel = (લપેટવું, લપેટો)

Lep-2 = to be flat (લપાટ, સપાટ, લપાટ મારવી)

Leu-1 = to loosen, devide (ખોલું કરવું, ખુલ્લું કરવું)

Leu-1 = stone (લાટ, પથરની લાદી)

Leu-2 = song, laud (લલકાર, લલકારવું)

Leud = small, little; loiter (લગાર, લટાર)

Leudh-2 = to mount (લાધવુ, ઘોડો Leudh=લાધ)

Leug = to break (લગાડવું, પગે લાગ્યું, પગ ભાગ્યો)

Leup = to peel off, break off (લપેટવું)

Lino = flax (લીટ)

Lobho = top (ખોખો=top status, ખોખ્ખો=top beam in house)

Ma-1 = early, seasonable (મોટો, મોવડી, માજી, માપનું, માવણું)

Mad = moist (Mad=મદ, મદિરા, મદમસ્ત હાથી)

Mag = to knead, fashion, match (મગદળ, મગજ, મેળ કરવો)

Magh-1 = to be able, have power (મહ, મહત, મહાન, મોધું)

Magh-2 = to fight (મધવુ, મધવા- ઈન્દ્રનુનામ, વઠવું)

Mai-1 = to cut, maim (મૈડવું, મરડવું)

Mai-2 = to soil (મેલું કરવું, મેલ, મેલવેડો)

Mari = young woman (કુમારી, નારી)

Marko = horse (આણકો, માણકી- કાઠિયાવાડી ઘોડી)

Math = various insects (મધમાખી, માખી, મંકોડો)

Me-1 = expressing certain quality of mind (મન, મનન, મંથન)

Me-2 = to measure (માપ, માપણી, માપવું)

Me-3 = big (મહા, મોઢું)

Meg = great (મહા, મોઢું)

Mei-1 = to change, to go, to move (મળવું, મેળો-to exchange in a fair)

Mei-3 = to build fences (moi-ro) (લગનનો મોયરો -enclosed space)

Mei-4 = to tie (મેળવણ, મેળવવું, મેળાપ, સિત્ર, મંડળ)

Mei = mild (મોળુ)

Meik, Meig = to mix (મેળવવું, પાણી અને દૂધ મેળવો)

Mei-no- = opinion, intension (મત, માનવું, માન્યતા)

Mel-2 = of darker colour (આ કપડુ મેલા રંગનું છે)

Mel-5 = bad (પેલો માણસ મેલો છે)

Meldh = to pray, speak to deity (મળેધ માનવું, માનતા રાજ્યવી)

Mele = to grind (માહળવું, મેળવવું)

Melg = to rub off (માહળવું, મસળવું)

Mendh-1 = to learn (મંથન કરવું Gk: Manthanein)

Mendh-2 = to chew (મથવું, ચાવવા મથવું, Gk: Masasthai)

Mer-1 = to flicker, dim (મંદ, મંગળ, મરકવું)

Mere = to hinder, delay (મોડુ કરવું)

Mergh = to wet, sprinkle, rain (મેઘ, મેઘરાજ)

Merk-1 = to decay, wither (મરકાવું, ચિમળાવું, છોડ મરકાઈ ગયો છે)

Merk-2 = market (મંડી)

Merph = form, appearance, beauty (મંડ, મંડપ, મંડળી)

Mers = to trouble, confuse (મૂઝવવું)

Meue-3 = to be silent (મુગા રહેવું, મુગો)

Meus = damp (મસળુ)

-Mno = suffix (અળખા- ભાણો, લજા- ભાણો, રળિયા- ભાણો)

Mo = to exert oneself (મંડવું, કામે મંડો)

Mu = gnat, fly (માસી)

Mus = a mouse (મુષક)

Na = to help (નાથ-husband, god-both in the sense of helper)

Nau-1 = death (નાસ, લાસ)

Ndher = under (એ વસ્તું Ndher=નધાર ત્યાં છે)

Ned = to bind, tie (નથ, નાથવું, નૈયુ, નટ્થી- કાગળ ભેગા બાંધવાની દોરી)

Neie = to lead (નેતરવું, નેતા=Leader)

Nek-1 = death (નાશ, નાખવું, નખોદ થવુ)

Nek-2 = to reach (નિશાન, Ger: *ganoga=sufficient=ધણુજ)

Nekwt = night (નિશીથ, નિશા)

Nepot = grandson (પોત્ર)

Ner-1 = under (નીચે)

Nes-1 = to return safely home (નેસડે આવો, નેસડો)

Nes-2 = pronoun-first person plural (અમ-ને)

Neatr = snake (નેતર-snake like plant)

Neud = to make use of, enjoy (નુતરવું, નોતરવું Ger: Ganauto-ગાણોત્તિયો)

Ni = down (નીચે)

No, Eno, Ono = suffix- forming adjectives (કુતરા-નો, રાજા-નો)

Nogh = nail (Nogh=નોંધ આ પાટમાં નાખો)

Nogw = naked (નાગો)

Nsi = sword (અસી, ફરસી)

Nu = suffix- marking present tense (કરવા-નું, જિવવા-નું)

Obhel = to avail (ઉભલભ, ઉભું કરવું, ઉધેડ)

Od = to smell (ઉદ્ધાન, ઓઝાર, ઓકાર)

Oid = to swell (ઉદ્ધ-ભવ, ઉભરવું, ઉંગવું)

Oino = one (એક, ઓયણો)

Okto(u) = eight (આઠ)

Om = raw; sharp testing (આમળુ, દાંત આંમળાઈ ગયા)

Ombhro = rain (ઉભરો, આજનો વરસાદ ઉભરો હતો)

Oner = dream (Oner=ઓનેર આવ્યુ)

Op-1 = to produce in abundance (ઉપજ, ઉપજાવવું)

Op-2 = to choose (પ્રસંદ કરુ)

Orbh = to change allegiance (ઉથલાવવું)

Ord = to arrange (ઓળવું, ઓળ, આની ઓળ કરો)

Os = mouth (ઓરવું, put in mouth=માંઢામાં ઓરવું)

Ost = bone (અસ્તી)

Pa = to feed, to protect (પાવું, પાળવું)

Pag, Pak = to fasten, pay, page (પકડવું, પગાર, પાનું)

Pal = to touch, feel (ખંપાળવું, Eng: pamper, palpate)

Pan = fabric (પનો)

Pe(i) = to hurt, devil (પીડવું, પીડા, પલિત, ભૂત-પલિત)

Peis-2 = to blow (પીસકારી મારવી)

Peisk = fish (મચ્છ)

Peku = wealth, cattle (પશુ)

Pel-1 = dust (શરીર ઉપર કેટલી Pel=પેલ છે)

Pel-2 = pale (પીળુ, તારુ શરીર પીળુ છે)

Pel-3 = to fold (સાડીને Pel=પેલ પાડો)

Pel-4 = Skin (શરીર ઉપરથી Pel=પેલ કાઢો)

Pel-5 = to sell (પલટો કરવો)

Pele-1 = to fill (પલાળવું, to fill with water)

Pele-2 = to spread (પહોળુ કરવું, પરસારો)

Pele-3 = citadel, fortified high place (પાળ)

Penkwe = five (પાંચ)

Pent = to tread, to go (પન્થ પડવું)

Per-1 = chief, towards, first (પરમુખ, પરભારુ, પરથમ)

Per-2 = to lead, pass over (પશેવવું)

Per-3 = to try, risk (પ્રયત્ન કરવો)

Per-4 = to strike (પ્રહાર કરવો)

Pere-1 = to produce (પેદા કરવું)

Pere-2 = to grant (પરમાણો આપવો)

Pet = to fly (પતંગ, પતંગિયું)

Pete = to spread (પાથરવું)

Peue = to purify (પાવન કરવું, પવિત્ર)

Pezd = to fart (પાદવું)

Peter = father (પિતા)

Peie = to swell (ખેતરને પાણી Peie=પાઈ છે, પીત, પીતવાયો)

Pip(p) = pipe (પિપ-પુડી, પિપુડી)

Plak-2 = to strike (પલાક, ફડાક, ફટકો, ફટકારવું, પાતલી)

Plat = to spread (પહોળું કરવું)

Pleu = to flow (પલાળવું, પ્રલય, ખેતરને પલાળો)

Pleus = to pluck, feather (પીજયું, પીછું)

Poti = powerful lord (પિતા)

Prek = to ask (પૂછવું, પરખવું)

Pri = to love (પ્રિયા)

Pu = to blow (ઝૂકવું)

Puk = bushy haired (પૂછ, પૂછડી)

Rebh = violent, rabid (રાભો, રઘવાયો)

Reg-2 = moist, rain (રેલ, રેલી, રેલો)

Regwes = darkness (રાત, રાત્રી)

Rei = to reason, count, custom (રીત કરવી, રીત, રીતિ)

Reie = to flow, run (રેઝલાવું, રેલ આવી)

Reu = to bellow (રાડ પાડવી, ઝુદન)

Reudh-1 = red (રાતું, રૂદુ)

Reue-2 = to smash, knock down (રોળવું)

Ro, Reudh = red (રાતું, ઝિંદર)

Rtko = Bear (રીછ)

Ruk = spun yarn (રૂ)

Sa = to satisfy (સંતોષ કરવો)

Saewel, Swen, Sun = the sun (સવિતર, સૂરજ)

Sag = to seek out (શોધવું, હોગવું)

Sak = to sanctify (સંસ્કાર આપવા)

Sam = to sing (સામ-વેદ, સંગીત, છંદ)

Se-2 = long, late (છેડે જા, છેડે આવ્યો Se-ro=સેડો)

Se-3 = to sift (સેહુ-છેહુ કરવું)

Sed-2 = to go (સધાવો)

Segh = to hold (victory) (સિધ્ય મેળવવી, સંધ, સંગઠણ કરવું)

Seib = to pour out, drip (અબોળવું, અમવું, અમક)

Sek = to cut, knife (ચાડુ, સાઢુ, સાઢ કરવું)

Sekw-2 = to perceive, see (Sekw=શ્રીઅવુ_સેહવું Ger: sehwan, OE: sihth)

Sel-1 = human settlement, room, bottom (સ્થળ, શાળ, થળ)

Sel-3 = to take, grasp (આપવું)

Sel-4 = to jump (ઇલંગ મારવી)

Sel-es = swamp (સરણ, સારસ, હરવૈયુ)

Selk = to pull, draw (સીલે કરવું, ટોર સીલે કરવાં, પુરી-બાંધી દેવા)

Selp = fat, healing ointment (Selp=સલેપ કરો)

Sem-1 = one (સખ, સમોવાડિયો)

Sem-2 = summer (ગ્રી-સમ)

Sen = old (જૂનો, જીરણા)

Sendhro = crystalline deposit (સેનધા-લુણ-crystalline salt)

Sengwh = to sing (સંગીત કરવું)

Sent = to head for, to go (ચીધવું, સીધુ)

Septm = seven (સાત)

Ser-1 = to protect (સરકણા)

Ser-2 = to flow (સરકવું, સરસર)

Ser-3 = to arrange (સરખું કરવું)

Ser-5 = to seize (હરણ કરવું, રાવણે સીતાનું હરણ કર્યુ)

Serk = to mend (સરખું કરવું)

Serp-2 = to crawl, to creep (સરપવું)

Seue-1 = to give birth (સુવાવડ કરવી)

Seue-2 = to take liquid (સુસવું, ચૂસવું, શોસણા)

Seut = to seethe, boil (સાંતળવું)

Silo = silent (સેળો, સેળો ભાણસ છે)

Skabh = to support (સંભ)

(S)kai-1 = shining (ક્ષિતિ, ચિત્ર, ચિતા)

Skand = to leap (ઝૂદવું, ઝૂંદવું, ઝુંદવું)

Skei = to cut, split (ઇલવું, છીણવું, છી કર, છીકુ)

Skel-2 = to be under an obligation (સેહમાં આવવું)

(S)kel-3 = crooked (ઇળ)

Skele = to parch, wither (Skele= સૂકેલ, સૂકુ સૂકવવું)

Skeng = crooked (ઇણક, ઇણકી ગયું-bent and came out of groove)

(S)ker-1 = to cut (કરવત, કાપવું, ચીરવું, છરી)

(S)ker-2 = to leap, jump about with joy (ઇર, છરી જવું)

(S)ker-3 = to turn, shrink, spine (કરચલી વળવી, ચડી જવું, કરોડમાં દુઃખે છે)

(S)kerb = to turn, bend, rimple (અરબચડું, અરાબ થવું)

Sket = to injure (છેતરવું, છેદવું)

(S)keue = to pay attention (Skeue=ઇ શાન્ત થાવ, ધ્યાન આપો)

Skipam = ship (શીપ, શીપલું)

Skeubh = to shove, shovel (ખોદવું, ખોપવું, ખોદણી, કોદણી)

Sko = suffix making it imperfective aspect (ખા-છો, પી-છો, બેસ-છો)

Skot = shade, dark (છોય, છાંયડો) old Eng: Sceadu

Skribh = to cut, sift, script (અરપવું, અરદવું, અરડો)

(S)kwal-o = big fish (મચ્છલો)

(S)lagw = to seize (લાવવું, લઈ ગયો) (*Lagwyō=લાવ્યો)

Slak = to strike (આટકવું, આટકો, એક આટકે કાઢ્યું)

Sleb = to be weak, sleep (જોકું ખાવું, જોકવું)

(S)leg = to be slack, be languid (લંગડાવું)

(S)lei = slime, slippery, slip (લીલ, લપસાણું, લપસવું)

Sleie = bluish (જાબલી)

Sleubh = to slide, to slip (લપસવું)

Sloug = help, service (સુલુક, સલાહ)

Sme = to smear, spot, blemish (ઝામરવું, ઝામર, ઝામરું)

Smeg = to taste (સુગવું)

Smei = to smile (મલકવું)

(S)mer-1 = to remember (સ્મરણ કરવું)

(S)mer-2 = to get a share of something, division (મળવું, માળ)

(S)mer-3 = grease (મરકેવું-apply fat-oil to grains for preservation)

Smerd = pain (દરદ)

Smi = to cut work with sharp inst. (સમીકરણ, સમુ કરવું)

Sna = to swim (Sna=સન્નાન)

(S)ne = to spin, sew (નાથવું, નાથડી) old Eng: nethlo

Sner = sneer, hum (ભોરવું)

Sneubh = to marry (નિભાવવું, હું તને નિભાવીશ, લગ્ન નિભાવવું)

Sneudh = mist, cloud (નેભ, મેઘ)

Snu = words connected with nose (સુગવું, સુગ)

So = this, that, the (જે, જેણી, તે)

Sol = whole, solder (જોળ, સુલભ, ઓળવું)

Spe-1 = to thrive, prosper (સ્પૂરતી, root for Eng. Speed)

Spe-2 = flat, long (પાટ, પાનું, પાવડો, સપાઈ)

Spek = to observe (જાંખવું, જોવું)

Spel-2 = to say aloud, recite (ઇણવું, ઇણાવટ, ઇળવું)

(S)pen = to draw, sketch, spin (પીછવું, પીજવું)

Spend = to make an offering, a rite (ધંદ, માતાને ધંદ ગાવા)

Sper-1 = spear, pole (ફરસી)

Sper-2 = to turn, twist (ફરવું)

Sper-4 = to strew, sprout (પેરવું, ઘઉં પેરવાના છે, ફણગવું)

(S)peud = to push, repulse (પાછુ પાડવું)

Splend = to shine (જલન, અળક, અળકંદ)

Sp(y)eu = to spew, spit (થૂકવું)

Srenk = to snore, snout (છીક ખાવી)

Sreu = to flow (સરવું, સરણ)

Srig = cold (શરદ, શરદી)

Stai = stone (ઢોર્ણ, ઢોરણ્યો)

Steg-1 = pole, stick, haystack (ઢાળ, ઢગલો, ઢબીયો, ઢેબ)

Stegh = to stick, prick, pointed (છોધ, છોગુ, છોગ)

Steig = to stick, stitch (થીગાડું, થીગાડું મારવું)

Steigh = to stride, step (ઠેધ મારવી, ઠેધ, ઠેક)

Stele = to extend (અળવું, સ્થળ)

Sten = narrow (તાણ=અછિત, ઓછુ)

Ster-1 = stiff, stare, strut, die (ઠરેલ, નજર ઠેરવવી, ઠેરવો, ઠરી જવું)

Ster-2 = star (તારો)

Ster-3 = steal, stalk (ઠગવું, ઠગતા ઠગતા ચાલવું)

Ster-4 = sterile, unfruitful (ઢાલુ)

(S)tern = name of thorny plant (થોર, થુવર, old Eng: thornu)

(S)teu-1 = to beat, to stick (સતાવવું)

Steu-2 = to praise (સ્તુતિ કરવી)

(S)trei = to hiss, buzz (ત્રાડ પાડવી)

Strenk = tight, narrow (સંકદુ)

Su = pig (સુવર)

(S)wagh = to resound (શું વધાડે છે?)

Swei-1 = to whistle (સીટી મારવી)

S(w)eks = six (છ)

Swel-1 = to eat, Iranian: kharara (ખવાઈ, વાળુ કરવું)

Swen = to sound (શ્રવણ, સુણા, ધ્વના, ધ્વની)

Swep-1 = sleep (સ્વપનું)

Swer-2 = to buzz, whisper (સુર, સુરસુરીયુ)

Swer-3 = to cut, pierce (ભેરવવું, ભેદવું)

Swer-4 = heavy (ભાર, ભારે, ભોર-ધોર)

Swesor = sister (સ્વ+છોર=woman of one's own kin group)

Swi = to be silent (શાંત)

Swo = pronominal stem: so, such, as if, unless (શું કરે છે)

Syu = sew, to bind (સીવવું)

Ta = to melt (તાવવું, માખણ તાવવું છે)

Tegu = thick (તગડું)

Teks = to fabricate (ટાંકવું)

Tekw = to run, bow and arrow (તકણ)

Tele = to weigh (તોળવું, તુલા રાસી)

Teme = dark (ટિમિર)

Teng = to soak (તરબોળવું)

Tenk-1 = to stretch (તંગ કરવું)

Tenk-2 = to become firm (તંગ થવું)

Tens = to stretch (તાણવું, તાણ કરવી)

Tere-1 = to rub, throw (તરડવું, તરછોડવું)

Teue-2 = to swell Lt: Tumulus, (થુમવુ, થુમડો)

Teuta = tribe (ટોળા, નાત, નાતા=tribal law)

Trei = three (ત્રણ)

Trem = to tremble (તરફડવું)

Trep-1 = to tremble (તરફડવું)

Tres = to tremble (તરફડવું)

Upo = over (પેટી ઉપર મુક)

Wadh-1 = A pledge (વિધિ, હરાજીમાં વધ કરવી)

Wag = to break, split, bite (વગાડવું, વાગવું)

Wak = Cow (વાછરકુ)

Wap = bad, evil (વાપીસ, સાલા વાપીસ તું અહીથી જતો રહે)

We = to blow (વેજવું, વિન્જવું, mid Eng: wenge=wing)

Webh = to weave (વણવું)

Wed-1 = water, wet (વારી, Wash=વિછળવું, Ger: watscan=વિછકન)

Wegh = to go (ગાડું વેઘમાં છે)

Wegwh = to speak solemnly (વગોવવુંવગોવવુ)

Wei-1 = to turn (વળવુ)

Weidh = to devide, to separate (વિધન ઊભું કરવું)

Weie = to go after something (તારી વગે પડયો છે)

Weik-1 = clan (વંસ, વેળ)

Weik-5 = to conquer (વિક્રમ, વિજય)

Weip = to turn (વાપીસ, વાપસ આવ)

Weis = to flow (વહેવું, વહેણ)

Wekw = to speak (વાચા કરવી)

Wel-2 = to wish, will (ભલે, ભલેપધાર્યાં Hindi: વલ્લે)

Wel-4 = pull (વળગાવું)

Wele-1 = wool (વાળ)

Wele-2 = to strike, wound (વાઢવું, વાઢ)

Weme = to vomit (વમન, Sk: વમ)

Weng = to bend, curve (વાંકુ, વાંગુ, વાંક)

Wer-2 = to raise, hold suspended (વરગાડી, વળગાડજે)

Wer-3 = to turn (વળવું)

Wer-5 = to cover (વેરવું, to spread)

Wer-6 = to burn (વરાળ લાગવી, Rus: varit=to boil)

Wer = water (વારી)

Were-3 = to speak (વદવું, વરદવું, વરદાન)

Werg = to do (વળગવું, વળગો રહેજે)

Wers-1 = to confuse, mix up (વેરવું, વેરી નાખવું)

Wes-1 = to buy, sell (વહેપાર, વેચવું -વેસવું)

Wes-2 = wet, ooze (વિસળવું)

Wes-5 = to eat, consume (વાગોળવું, શું વાગોળ વાગોળ કરે છે)

Wesr = spring (વસંત)

Wesu = good, to make good (વસુલ કરવું)

Wi = apart, in half, wide, against (વિભાગ, વિભાજન, વિશાળ, વિરોધ)

Wikmti = twenty (વીસ)

Wleik = to flow, run (વહેવું, વહેળો)

Wlkwo = wolf (વરક)

Wreg = track down (વળગવું, તેને પકડવા વળગ્યો છે)

Wrod = rose (છોડ)

Wrod = to root, gnaw, root (છૂંદવું, આને મત છૂંદ)

Wrog = to burgeon, swell with strength (માથે છોગુ મેલીને ફરવું)

Ya = to desire, (પેલો જોશથી કામ કરે છે)

Yag = to worship (યજન, ભગવાનનો યજન કર)

Yegwa = Power, youthful strength (યુવાની)

Yeu = young (યુવાન)

માતૃભાષા

ગુજરાતી અંગ્રેજની માતા છે

ભાષાઓ અને સંસ્કૃતિની બાબતમાં વર્ષોથી આપણી આંખો મીચાયેલી રહી હતી. આ પુસ્તકમાં ડૉ. નરસિંહભાઈ મગનલાલ પટેલ બતાવે છે કે દુનિયાને પુરાણું કાળમાં આપણે અમૂલ્ય ભાષા અને સંસ્કૃતિ આપ્યાં હતાં. ત્યાર પછી દુનિયાને ગાંગિતના આંકડા અને દશાંશ પદ્ધતિ પણ આપ્યાં હતાં. તે કેવી રીતે આપ્યાં હતાં તે દરેક ભાષાસને સમજણ પડે તેમ અહીં આબેહૂબ રજૂ કર્યું છે. આપણી તે શોધો વગાર દુનિયાનું ડોઈ પણ વિજ્ઞાન આગળ વધી શક્યું ન હોત.

સાત હજાર વર્ષ પહેલાં બોલાતી ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષામાંથી યુરોપ અને એશિયાના હેશોની ઘણી ભાષાઓ આવી હતી. તે ભાષાનાં શબ્દમૂળો આજની ભાષાઓના શબ્દોની સરખામણીથી ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ઘડયાં હતાં. ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાનાં શબ્દમૂળો **Dhei, Bheid, Leip, Tkei** અને **Sker** ના અંગ્રેજમાં અર્થ suck, split, adhere, settle અને dung તેમણે આપ્યો છે જે આપણા તળપણા ગુજરાતી શબ્દો ધાઈ, લૈડ, લીપ, ટકાઈ અને છેર છે. આવાં ૨૭૧ શબ્દમૂળો રોજબરોજની ગુજરાતી ભાષામાં સાધારણ શબ્દો તરીકે આજે પણ વાપરીએ છીએ. બધાં શબ્દમૂળો ગુજરાતીમાંથી જ આપ્યાં હતાં તેમ આ પુસ્તકમાં બતાવ્યું છે. ટૂકમાં યુરોપ અને એશિયાની ઈન્ડોયુરોપિયન ભાષાઓ ગુજરાતીમાંથી આવી હતી તેથી તે અંગ્રેજની મા છે.

આ ગંભીર ઉચ્ચારણ ભાષાશાસ્ત્રીઓએ તેમનાં ઘડેલાં શબ્દમૂળોથી પુરવાર કર્યું છે. યુરોપની ભાષાઓમાં એક પણ નહિં, સંસ્કૃતમાં જૂજ, જ્યારે ગુજરાતીમાં અઠીસોથી વધારે શબ્દમૂળો સાધારણ શબ્દો તરીકે વાપરીએ છીએ. તે પુરવાર કરે છે કે ગુજરાતી જ ઈન્ડો યુરોપિયનોની મૂળ ભાષા હતી.

આ પુસ્તક દરેક ગુજરાતી માટે પ્રેરણાનું ઝરણું છે અને તેનું વાંચન પરદેશમાં કે દેશમાં રહેતા ગુજરાતીઓ માટે ગર્વ, આનંદ અને ઉત્સાહનું કારણ બની રહેશે.

Indo-European is Gujarati